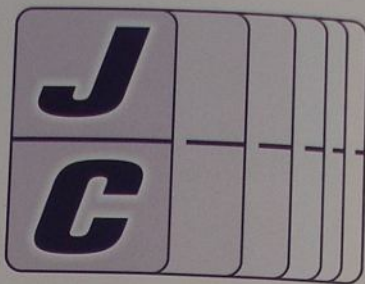

IL-GHID TAL-ASSUNTA

L-ERBGHA U ERBGHIN SENA

44 (2009)

Joseph Caruana Co. Ltd

IMPORTERS - EXPORTERS OF

Building Materials

Ceramic Tiles - Bathroom Accessories

Timber - Steel

"Caruana Buildings", Mgarr Road, Victoria, Gozo.
Tel: 2156 0019, Fax: 2155 7464
E-mail: joscar@onvol.net

Caruana Stores, Industrial Estate,
Handaq Road, Qormi.

Tel: 2148 8824, Fax: 2144 1446

IL-GHID TAL-ASSUNTA

44 (2009)

Stampat
ghall-ewwel darba
Awwissu 1966

*Pjazza tal-Katidral,
Ċittadella, Għawdex.
VCT 1820*

Tel • 2155-4101

Fax • 2156-4572

Radju Katidral Tel • 2156-5550
Librerija Katidral Tel • 2156-0479

Home-page:

<http://www.gozocathedral.org.mt>
<http://www.radjukatidral.com>

Editur

JOSEPH BEZZINA

Reklami

UFFIĊJU PARROKKJALI

Proof Reading

TONI CALLEJA
DUN GEORGE MERCIECA

Setting

ERIC DE BONO

Ritratt tal-qoxra

San Pawl jittlob l-intercessjoni tal-Assunta fuq il-Katidral - ir-riġal tal-Kapitlu Katidrali lill-Mons. Isqof Mario Grech; pittura ta' Pawlu Camilleri-Cauchì.

Stampata

J. DE BONO
PRINTING PRESS LTD.
TEL: 2155-2219 • 7955-2219

© Copyright

L-ARTIKLI HUMA COPYRIGHT TAL-AWTORI
RESPIETTIVU MA JISTGHIJX JGU RIPRODOTTI
F'LIBERA MOD MINHAJRI LIL-PERMISS TAL-AWTORI
IL-FEHBILIT ESPRESSI FI-ARTIKLI M'HUMIEX
NECESSARIAMENT TAL-BORD EDITORJALI

Graja ta' swied il-qalb

Il-festa ta' Santa Marija reġgħet waslet. Xtaqna hafna li naghtukhom aħbar ta' ferh dwar il-Kumplex Papa Piju IX u l-parking propost mill-amministrazzjoni tal-Katidral. Iżda, għal darb'ohra l-aħbar hi wahda ta' swied il-qalb. Il-problemi għadhom mhumieq solvuti. U mis-sena l-oħra 'l hawn ma sar ebda pass 'il quddiem, anzi wiehed lura!

B'ittra tas-26 ta' Marzu, 2009, il-MEPA - il-Malta Environment and Planning Authority - għal darb'ohra, kif iġidhu l-Ingliżi, *moved the goalposts*, ċaqalqet il-lastu, jiġifieri biddlet il-kundizzjonijiet tal-proġett.

Dr Lawrence Gonzi, il-Prim Ministru ta' Malta, dan l-aħhar stqarr li "r-riforma (tal-MEPA) għandha tkun iġbaza fuq il-kredibbiltà, l-effiċjenza, u l-konsistenza. Ir-riforma se twassal - kompli - għal bidliet radikali f'din l-Awtorità, inkluż li jiġnaqqas iż-żmien ta' stennija" (ara *Il-Mument* (21 ta' Ġunju, 2009) p.3).

Dr Gonzi, minn fommok, għal fomm Alla. Il-Katidral applika għall-proġett fid-29 ta' Settembru, 2003; jiġifieri **sitt snin ilu**. Il-Katidral, min-naha tiegħu: (1) lesta l-pjanti kollha mitluba; (2) għab wiehed mill-aqwa professuri tal-*landscaping* fl-Ewropa biex hejja pjanta li turi li l-parking ma jhallix impatt viziv negattiv; (3) għamel l-EIA, l-*Environment Impact Assessment*, li sewa lill-Katidral mal-€50,000 - hamsin elf Ewro; (4) hallas għaxriet ta' eluf ta' Ewro fi spejjeż ohra.

Minkejja dan, il-MEPA għadha ma hargitx il-permessi. Aghar u aghar, saru diversi **ingustizzji** mal-Katidral. Insemmu tnejn. **L-ewwel:** żewġ kumpleksi enormi f'Malta u Għawdex ma ntalux l-EIA, minkejja li t-tnejn kienu skedati bħala ta' interess arkeologiku mil-Liġi tal-Antikitajiet (1925). Il-post tal-parking tal-Katidral ma kienx skedat, minkejja dan intalab l-EIA. **It-tieni:** art barra l-Imdina, Malta, li taħtha hemm **żgur** f'dalijiet Rumani, ingħatat għal parking; għall-parking tal-Katidral, barra l-Imdina ta' Għawdex, inholqu hafna ostakli għax **forsi** hemm f'dalijiet u l-permess għadu ma ngħatax. Kellu elf raġun il-Prim Ministru ihaqqaq fuq "il-kredibbiltà, l-effiċjenza, u l-konsistenza".

Ir-riforma tal-MEPA thabbret il-Famis, 9 ta' Lulju. Nitolbu hafna 'l Santa Marija halli l-MEPA tifhem il-htieġa kbira tal-parking u ma tkompli tippostponi l-hruġ tal-permess.

Naghlaq b'nota pożittiva.

- Nifirhu lill-E.T. Monsinjur Mario Grech, isqof ta' Għawdex, f'għeluq il-25 sena mill-ordinazzjoni saċerdotali tiegħu u nitolbu 'l Santa Marija tkompli tghinu fil-bidma tiegħu.
- Nifirhu wkoll lil Maximillian Grech li, għal dawn l-aħhar snin, kien l-assistent editur tiegħi u li kien ordnat djaknu nhar it-23 ta' Ġunju.

B'artiklu, li jibda kif taqleb il-paġna, qeghdin nibdew it-tiejji għall-għeluq **tat-tielet ċentinarju mill-ftuh tal-Katidral** nhar l-14 ta' Awwissu, 1711. Nittamaw li din l-**erbgha u erbghin** **hargà** ta' *Il-Ghid tal-Assunta* toghgobkom u tapprezzaw l-isforz kbir li jsir minn diversi biex din ir-rivista tkun f'idejkom.

Il-festa t-tajba!

Messagg ta' Monsinjur Guzepp Attard
Arċipriet tal-Katidral

Il-virtujiet kollha li kellha Ommna Marija, huma stedina sabiha, ghal dawk kollha devoti ta' Santa Marija, biex jippruvaw jimitawha f'hajjithom. Mhux faċli ghalina l-Insara u wlied Santa Marija li inkunu hekk maturi li nixbhu lilha.

Din is-sena, ghall-festa taghna ta' Santa Marija, nixtieq li l-komunità parrokkjali tirrifletti u tagħmel eżami tal-kuxjenza fuq wahda mill-virtujiet kbar li suppost ahna ghandna jigifieri l-fidi, il-fidi Nisranija.

Ahna nemmnu li l-Verġni Marija twieldet minn għajr dnuw oriġinali, iżda xorta wahda kellha bżonn tal-fidi, anzi ta' fidi kbira biex setgħet twestaq il-missjoni unika li kellha skont il-pjan li Alla l-Imbierak hejja għaliha.

Kellha raġun Santa Elizabetta, u warajha l-Knisja kollha, tistqarr li Marija hija dik il-mara hienja għax emmnet dak kollu li nqal lilha mill-Mulej. Bil-fidi soda u matura tagħha, Marija ssir mudell u tron ta' fidi għall-Insara tul iż-żminijiet. Dan għandu jkun għal kull wiehed u wahda minna tal-komunità parrokkjali tal-Katidral sfida biex insaħhu l-fidi u nikbru fiha.

Kif tikber u tissaħħah fil-fidi?

It-tagħlim tal-Knisja llum, mill-Papa għall-isqfijiet qed jishaq fuq l-evanġelizzazzjoni ġdida u katekezi sistematika għal kulhadd, kif smajna hafna drabi dan l-aħbar matul il-Missjoni Djoċesana. Issa hu ż-żmien opportun biex fil-parroċċa tagħna nkomplu noffru strumenti oħra biex ahna l-Insara nimxu dejjem 'l quddiem u nikbru fil-fidi.

Hu meħtieġ li flimkien mal-*Lectio Divina* li diġà bdiet tliet snin ilu, jinholqu gruppi oħra ta' katekezi għall-kbar. Il-katekezi permanenti, flimkien mal-liturġija u l-karità, hija l-qofol u s-sisien tal-Knisja. Għalhekk, jekk irridu li l-parroċċa tagħna tkun aktar hajja u sabiha, hemm bżonn li nifthu qlubna għas-smiegh tal-Kelma ta' Alla.

Hekk għamlet Ommna Santa Marija. Infatti fil-Vanġelu nsibu li Marija "kienet tghożż f'qalbha dawn il-hwejjeg kollha u taħseb fuqhom bejnha u bejn ruhha". Hekk hemm bżonn li naghmlu ahna wkoll. Għalhekk f'Settembru/Ottubru li ġej, fil-parroċċa tagħna ser tkun imhabbra katekezi sistematika għall-kbar. Din diġà teżisti f'parroċċi oħra u qiegħed isir hafna frott pastorali. Jiena konvint hafna mill-importanza ta' din il-ħidma u fiduċjuż fil-partecipazzjoni tagħkom.

Jekk inkunu maturi fil-fidi u nikbru fit-tagħlim Nisrani, nisthajjel li Santa Marija tkun tista' tgħid lil kull wiehed minna: "Henjin intom li temmnu f'dak kollu li nghad lilkom mill-Mulej".

Il-festa t-tajba u l-paċi magħkom!

Lejn it-tielet ċentinarju mill-ftuh tal-Katidral: IL-BENNEJJA TA' TLIET MITT SENA ILU

Nhar 1-14 ta' Awwissu, 2011, jekk il-Bambin irid, jahbat it-tielet ċentinarju mill-ftuh tal-knisja l-għdida – ftuh imfakkar b'mod prominenti mill-iskrizzjoni li hemm fuq il-fonti tal-magħmudija, hekk kif tidhol fil-Katidral fuq ix-xellug. Din l-istess skrizzjoni tfakkar ukoll it-tqegħid tal-Ewwel Ġebbla. Il-knisja l-għdida inbniet fuq pjanta tal-magħruf arkitett Malti Lorenzo Cafà. B'din il-kitba, nibda serje ta' artikli bi thejjija għal dan it-triċentinarju.

1 • L-isfond

F'din il-kitba sejr in nitkellmu fuq il-knisja l-għdida – il-Katidral ta' llum. Qabel il-binja preżenti kien hemm diversi oħrajn.

Hemm hjiel li fuq il-post kien hemm tempju ddedikat lill-allat sa miż-żmien preistoriku tal-gżejjer Maltin, jiġifieri minn madwar is-sena 5000 sas-sena 700 QK. Fl-istess inhawi, il-Kartaġiniżi tellghu tempju ddedikat lill-alla Astarte u r-Rumani, li hakmu l-Malta u Għawdex fis-sena 216 QK, għamlu mill-gholja taċ-Ċittadella l-Akropoli ta' Għawdex. Huma wkoll tellghu tempju lil Ġunone, omm l-allat. Fi żminijiet mhux magħrufa, l-ewlenin Kristjani Għawdxin tellghu knisja lill-Madonna, omm Alla.

Din il-knisja hadet ir-ruh tul il-hakma tal-Bizantini bejn is-snin 535 u 870 WK. Din il-knisja spiċċat tul il-hakma Għarbija bejn is-snin 870 u 1091 WK. Izda issa għandna hjiel li r-religjon Kristjana ma ntemmitx għal kollox.

Mal-wasla ta' Normanni fis-sena 1091 u mal-affermazzjoni shiha tagħhom fuq l-arċipiergu Malti fis-sena 1127, il-Kristjaneżmu reġa' ha r-ruh. Issa nafu b'ċertezza li lejn is-sena 1135 Għawdex kellu l-isqof tiegħu. Fis-sena 1299, għandna prova li fiċ-Ċittadella kien hemm knisja tiffunzjona ta' parroċċa. Fis-sena 1398, il-festa ta' Santa Marija kienet il-fulkru tal-hajja soċjali f'Għawdex. Fis-sena 1435, il-knisja ewlenija

Lorenzo Cafà (1638-1704)

taċ-Ċittadella kienet iddedikata lil Santa Marija u nafu wkoll li kienet Matriċi ta' Għawdex kollu. Fis-sena 1463, għandna tagħrif li din il-knisja Matriċi kienet ilha s-snin kolleġġjata.

Il-knisja nbriet, issewwiet, waqgħet, u nbriet mill-għdid iktar minn darba. Lejn is-sena 1680, kien deċiż li tinbena mill-għdid. Il-proċess kelli jitgħaġġel għax l-istruttura ġarbat hsarat kbar waqt it-terremot ta' Jannar 1693.

2 • Regjistru importanti

Din il-kitba hi bbażata fuq regjistru importanti intitolat *Conti della fabbrica della Chiesa Matrice* u li jibda proprju mill-hlasijiet magħmula fis-sena 1697. Kien proprju nhar il-21 ta' Settembru, 1697 – festa ta' San Matthew, apostlu u evangelista – li kienet tqiegħdet l-ewwel ġebbla tal-Knisja Matriċi ta' Għawdex.

Minn dan ir-regjistru nafu minn kien l-imghallem tal-bini tul is-snin kollha li l-

knisja damet tinbena, nafu kemm kienu jahdmu nies fuqha, nafu kemm kienu jithallsu fil-gimgha. Fi ftit kliem, ghandna taghrif dettaljat dwar il-binja tal-knisja l-gdida, binja li 'l quddiem, fis-16 ta' Settembru, 1864, kellha tintgħazel mill-Papa Piju IX bhala l-Katidral tad-djoċesi ta' Ghawdex.

Taghrif shih dwar dan kollu nisperaw, jekk il-Bambin irrid, li nippubblikawh f'harga speċjali.

3 • Il-hlas tliet mit sena ilu

F'din il-harga sejin nanalizzaw kont ta' gimgha wahda, il-hlasijiet tal-gimgha mit-Tnejn, 29 ta' Lulju, sas-Sibt, 3 ta' Awwissu, 1709, jiġifieri l-hlas li sar preċiżament tliet mitt sena ilu (folju 88v). Il-haddiema kienu jithallsu regolarment kull nhar ta' Sibt. Meta s-Sibt kienet tabhat festa kkmandata, il-hlas kien isir il-Gimgha.

Din li ġejja hi traskrizzjoni tal-kont li qeghdin nirriproduċu fotografikament ma' dan l-artiklu.

Adi 3 agosto 1709, giorno di Sabato

A Mastro Matthia Habela	Scudi 2
per suo travaglio	
A Natale Saliba	Scudi 1 tari 07 grani 10
A Gio Andrea Grech	Scudi 1
A Salvatore Gatt	Scudi 0 tari 10
A Antonio Grech	Scudi 0 tari 09
A Michele Grech	Scudi 0 tari 07 grani 10
A Ramondo Curmi	Scudi 0 tari 06
A Paulo e Giovanne Paci bordanari	
per viaggi 104 a grani 9 l'uno	Scudi 2 tari 02
Alli sudetti per viaggi	Scudi 1 tari 04
36 per grani 10 l'uno	
Alli sudetti per viaggi	
3 viaggi di calesse	Scudi 0 tari 05 grani 12
[Total]	Scudi 11 tari 03 grani 12

Canonico Cumbi, deputato

Grima, deputato

Xiccluna, deputato

To Don Pietro Paolo Elfal, deputato

4 • Il-flus fi żmien il-Kavallieri

Billi sejin insemmu l-flus ta' żmien il-Kavallieri, nispegawhom fil-qosor. Dik il-habta, il-flus kienu ta' erba' denominazzjonijiet. Bil-Malti u bit-Taljan (fil-parentesi)

Habba tal-Granmastru Ramon Perellos mahruga fis-sena 1709, tliet mit sena ilu; fuq quddiem, madwar Salib ta' Malta, il-kelmiet IN HOC SIGNO MILITAMUS - fuq wara, madwar il-Harfuf ta' San Gwann, il-kelmiet REC-TAM FACIT SEMITAM.

kienu jissejju hekk: skut (scudo), irbieghi (tari), habba (grano), u dinier (picciolo). Illum l-affarijiet ehfef ghax ghandna l-Ewro, denominazzjoni wahda biss. Skut kien fih 12-il irbieghi; irbieghi kien fih 20 habba; habba kien fih sitt idwiener.

Fi flus tal-lum, skut jiġi €0.194. Imhabba l-inflazzjoni dan ma jfisser xejn. Biex wiehed jieh idea tal-veru valur tal-flus, insemmu haga wahda. Paga ta' sena ta' haddiem regolari, għalhekk iktar minn paga minima, kienet ta' 60 skut fis-sena.

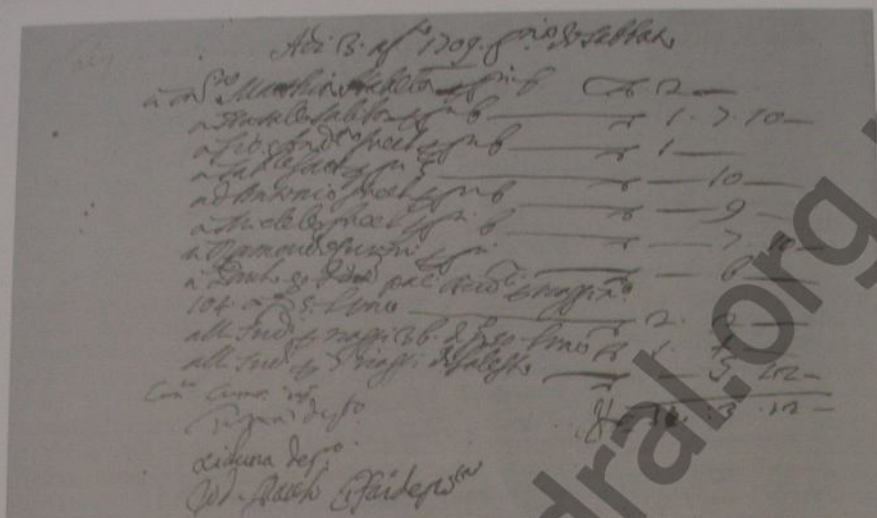
5 • Hlasijiet tajbin

L-imghallem jew il-bennej ewlieni kien MASTRO MATTHIA HABELA. Ix-xoghol prinċipali tiegħu kien li jibni. Izda, barra dan, kien hu wkoll li jhażżes kulma kien hemm bzonn u li jipprepara l-mollijiet, jew forom tal-kartun jew tal-landa għal ġebel tal-irkaptu, jiġifieri tax-xoghol mhux dritt, jew li jehtieg il-lavur. Dawn kien jghaddihom lin-naġġara tal-irkaptu biex jahdmu minn fuqhom. Kellu paga ta' żewġ skuti fil-gimgha. Dan ifisser li f'sena l-bennej kellu mad-doppju ta' paga normali.

It-tieni hu NATALE SALIBA. Ma jissejjahx mastru, izda ma kienx haddiem komuni u, fil-fatt, inghata hlas ta' skut, 7 irbhajja, 10 habbiet. Dan wisq probabbli kien l-imghallem li jhejji l-armar għall-bennej biex isib ix-xoghol lest halli l-haddiema jkomplu jibnu bla telf ta' żmien prezzjuż.

Wara dawn it-tnejn, jiġi grupp ta' hames

haddiema li thallsu minn skut sa nofs skut. GIOANDREA GRECH, li bil-Malti kien jissejjah Gandrija, thallas skut; Salvatore Gatt ha 10 irbhajja; Antonio Grech ha 9 rbghajja; Michele Grech ha 7 rbghajja; Ramondo Curmi ha 6 rbghajja (nofs skut).

Fost dawn il-haddiema kien hemm l-ewwelnett **in-naggara**, dawk li kienu jonġru x-xulliel, jiġifieri l-gebla mingura minn wiċċ wiehed, u jlestuh ghat-tqeghid. Kien hemm ukoll **il-manwala**, dawk li jgħorru l-gebel. Dan kienu jgħorru fuq spallejhom sa sular; imbagħad bil-menja jew taż-żewġ jew taż-żewġejn – jiġifieri gebla mdendla b'habel minn bastun fuq spallejn żewġ manwala; jew, fil-każ ta' gebel kbir hafna, minn bastun fuq spallejn erbgha.

Fost dawn il-haddiema, kien hemm ukoll il-grupp tat-tajn u tal-ilma. Kienu jużaw kwantità kbira ta' tajn u ilma biex jimlew l-imramma tajjeb. It-tajn għall-mastizz ried ikun srew, jiġifieri misfugh, halli jimla kull vojta bejn il-bçejjec żgħir tal-gebel li jkunu ntefghu l-imramma.

Ma' dawn kien hemm żewġ haddiema oħra, żewġ burdnara, l-ahwa PAULO u GIOVANNE PAOL. Il-burdnara kienu jgħorru l-gebel mill-barriera. Dan kien isir jew bil-barrin jew bil-bghula. Il-gebel kien jingarr

jew fuq karru tal-hadid jew inkella bil-pennell, imdendla fuq kull naha tad-dahar tal-bhima.

Il-hlas tagħhom hu maqsum fi tlieta. L-ewwel, thallsu 2 skuti u 2 irbhajja għal 104 vjaġġi. Ta' kull vjaġġ hadu 5 habbiet. It-tieni, thallsu wkoll skut u 4 irbhajja għal 36 vjaġġ iehor. Ta' kull vjaġġ minn dawn hadu 10 habbiet. It-tielet, thallsu 5 rbghajja u 12-il habba ta' seba' vjaġġi bil-kaless. Ta' kull vjaġġ bil-kaless hadu 16-il habba. Il-kaless kien ghamla ta' karrozzella hafifa b'żewġ roti u ziemel wiehed.

Il-probabbiltà hi li tal-ewwel kien ġarr bil-pennell, aktarx fiż-żona tal-istess knisja; tat-tieni kien ġarr bil-karru; tat-tielet kien ġarr ta' persuni relatati mal-bini, bħalma hu perit.

6 • Ġimgha xoghol

It-total ta' ġimgha xoghol fuq il-knisja l-għdida tela' għas-somma ta' 11-il skut, 3 irbhajja, u 12-il habba. Jiġu 2 Ewro u 19-il ċenteżmu (€2.19). Kif ġa nnutajna, kien hlas konsiderevoli għal dak iż-żmien.

Il-hlas hu awtentikat bil-firma ta' erba' kanonci, deputati għal dan mill-kapitlu tal-Matriċi. Dawn kienu l-kanonci Cumbi, [Giovanni Andrea] Grima, Xieluna, u Dun Pietru-Pawl Cifai.

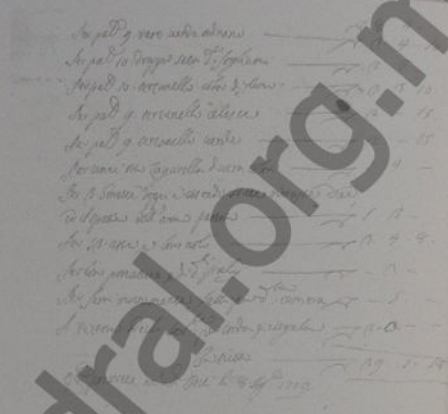
ANNIVERSARJI TA' SANTA MARIJA

300 SENA ILU

Nefqa kbira għall-Palijiet tat-Tigrija (1709)
Ta' kull sena l-*Universitas Gaudisii*, il-Gvern Reġjunali ta' Għawdex fi żmien il-Kavallieri ta' San Ġwann (1530–1798), kienet tohrog somma ġmielha ta' flus għat-tigrija famuża ta' Santa Marija. B'ordni tat-8 ta' Awwissu, 1709, l-*Università* awtorizzat lil Aloisio Grech, ġurat u teżorier tal-istess *Università*, biex jagħmel hlas ta' 29 skut u irbiegħi u 18-il habba b'konessjoni mal-premijiet ta' din it-tigrija. L-ispiża kienet bejn wieħed u iehor nofs paga ta' sena ta' haddiem fiss. L-ikbar spiża saret fix-xiri tal-harir li bihom kienu jsiro l-palijiet.

NAG – Arkivju Nazzjonali Għawdex,
UNIVERSITAS GAUDISII,

Acta, 10 (manetta 1708–1709) 31r-v.

Il-kont tas-sena 1709.

150 SENA ILU

Elfejn ruh iktar mis-soltu għall-festa (1859)
Billi fl-14 u l-15 ta' Awwissu, l-Għawdex habtet il-festa ta' Santa Marija, numru kbir ta' nies minn Malta marru Għawdex għall-festa. Għat-trasport bil-baħar iddahhlu fis-servizz tliet vapuri privati Ingliżi li b'noll ta' żewġ xelini, tmur u tigi, hadu madwar 2,000 passiġġier lejn Għawdex. Din iċ-ċirkustanza mingħajr ebda dubju ziedet il-facilità tal-pubbliku biex imur għall-festi anki b'kumdità tat-tragitt.

Il-ġzira sabiha ta' Għawdex ipprezentat aspett tassew haj u sabih, kemm imhabba ċ-ċaqliq u l-herqa tan-nies, kemm bil-mod dekoruż li bih saru l-funzjonijiet reliġjużi, kif ukoll bid-dimostrazzjonijiet esterni ta' ferħ.

Kemm il-Hadd (14 ta' Awwissu), kemm it-Tnejn (15 ta' Awwissu), saru żewġ tigrjiet tal-bhejjem, u filgħaxija logħob tan-nar u mixegħla. It-Tnejn saret purċissjoni solenni b'konkurs straordinarju ta' nies.

F'din l-okkażjoni bhas-soltu, kif sar fl-aħħar flit snin, saret ukoll il-Wirja Agrarja li ma kinitx inferjuri għal dik tas-snin ta' qabel, u għaldaqstant ma naqsitx li tqanqal sodisfazzjoni qalb il-pubbliku u b'hekk zied l-interess fil-festa.

Il Messaggiere Popolare (Il-Hamis, 18 ta' Awwissu 1859) p.3.

100 SENA ILU

Festa kbira f'ġieħ Santa Marija (1909)

Din is-sena saret b'solennità kbira l-festa tal-Assunzjoni tal-Madonna, Titular tal-Katidral. Fil-kwindaċina għamel il-priedki wisq devoti r-Reverendu Patri Gwardjan G. Farrugia, OFMC. Il-festi ta' ġewwa l-knisja kienu wisq imponenti. Waqt it-Transulazzjoni kien hemm tassew x'wieħed jara. Il-konkurs tan-nies din is-sena kien straordinarju. Il-knisja kienet mahnua bin-nies kemm fil-Primi Vespi, kemm f'Jum il-Festa. L-omelija li għamel l-Isqof kienet wisq sabiha.

Għall-festi mbagħad ta' barra l-knisja haseb bhas-soltu il-kumitat tal-banda *Leone*. Kollox imexxa hafna speċjalment id-dimostrazzjoni sabiha li saret lill-Madonna qabel ma tellghuha fuq il-pedestall. Din il-pjazza (tat-Tokk) kienet imżejna b'gost helu.

Id-Devot ta' Marija (Settembru 1909) p.143, 144.

50 SENA ILU

Il-festa esterna mħassra (1959)

Għalkemm iċ-ċelebrazzjonijiet tal-festa ta' Santa Marija fil-Katidral ta' Għawdex saru bis-solennità tas-soltu, ma sarux festi ta' barra imhabba l-kwistjonijiet li nqalghu dan l-aħħar.

Inkixef attentat ta' sabutaġġ fl-orgni tal-Katidral u ġie iddenunzjat pubblikament mill-Awtoritajiet Ekkleżjażtiċi.

Il-Berga (17 ta' Awwissu, 1959) p.2.

IL-BINI TAL-AWLA KAPITULARI L-QADIMA

(1859—1861)

mija u hamsin sena ilu

Sas-sena 1859 il-Knisja Kolleggiata u Matriċi tal-Assunta fil-Kastell ta' Għawdex ma' kellhiex Awla Kapitulari fejn il-Kanonċi setghu jagħmlu l-laqgħat tagħhom u lanqas kamra fejn is-sacerdoti li kien u se jiċċelebraw il-quddies setghu jippreparaw ruhhom. Diversi tentattivi biex jinbnew kemm l-Awla Kapitulari, u kemm kamra msemmija kien u se jifx-xejn.

Kellu jkun il-kononku kuġitur Dun Gejtanu Bondi li ta bidu għall-proċess biex inbni l-awla u l-kamra msemmija. Permezz ta' tliet kuntratti bid-data tas-7, 9, u 20 ta' Mejju, 1857, l-imsemmi Kanonku Bondi xtara mingħand Guzeppi Grech, Anġlu Tabone, u Reġina Tabone, fond ta' dar imwaqqgħa u porzjon ta' djar oħra li kien u kontigwi mal-Knisja Matriċi. Dan setghu jintużaw biex il-kapitlu tal-Matriċi jibni l-Awla Kapitulari u l-kamra fuq imsemmija. Għaldaqstant Dun Gejtanu Bondi ddeċida li

jitransferixxi dawn il-fondi lill-Knisja Matriċi.¹

Izda dak iż-żmien, imħabba l-liġi tal-manumorta mghoddija fl-1822, il-knisja ma' setgħet takkwista proprjetà mingħajr il-permess tal-Gvern.² Għaldaqstant fl-4 ta' Marzu 1859, il-Kanonku Dun Mikiel F. Buttigieg, arċipriet tal-Matriċi, kiteb lill-Gvernatur Sir John Gaspart le Marchant f'isem il-Kapitlu u talab l-eżenzjoni meħtieġa mil-liġi tal-manumorta. Huwa kellu risposta favorevoli għall-permess b'ittra mis-Segreteria tal-Gvern li għib id-data tas-17 ta' Marzu, 1859. B'riferenza għat-talba tiegħu, l-arċipriet Buttigieg kien infurmat:

"I am directed by H.E. the Governor to acquaint you that an acceptance has been proposed to the Council of Government, with a view of exempting the Church in this instance from the operation of the law."³

Mohhu mistrieħ li kien se jikseb l-eżenzjoni meħtieġa, il-Kapitlu tal-Matriċi seta' jipproċedi fix-xiri tal-fondi msemmija mill-poter tal-Kanonku Bondi.

Għaldaqstant permezz ta' att bid-data tad-29 ta' Marzu 1859, il-Kanonku Bondi iTRASFERIXXA lill-Kanonku Buttigieg fil-kariga tiegħu ta' kap tal-Kapitlu tal-Matriċi erba' kmamar mgarrfa li min-naha tal-lvant kien u jmissu mal-Knisja Matriċi, fin-nofsinar ma' triq, u fil-punent ma' beni tal-imsemmi Kononku Bondi għall-prezz ta' £15.13s 4d (fiut inqas minn €37), li ġew imħallsa mill-arċipriet Buttigieg.⁴

Il-Kunsill tal-Gvern permezz tal-Att numru XII tas-sena 1859,

ORDINANZA N.º XII MEX 1859.

AN ORDINANCE issued by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

Enacted by the Governor, in Malta, with the advice and consent of the Council of Government, bearing date the 29th day of March 1859, for the purpose of exempting the Chapter and Mother Church of the Island of Malta from the operation of the law relating to the purchase of land.

L-ordinanza fil-Gazzetta tal-Gvern (1859).

PASTABAXAN

Fresh Gozo Pasta

QUALITY PRODUCTS
FOR THE PEOPLE WHO CARE

21551197 - 21551005

22, MARINA STREET, MARSALFORN, GOZO.

TEL: 2155 1005 / 2155 1411 / 2155 1197 / 2755 7005 / 9925 5659

Email: smuggler@maltanet.net

PULENA

Bar & Restaurant

Marina Street (Il-Menqa)
Marsalforn, Gozo.

Tel: 2155 9777

(Res.) Tel: 2155 1237

Mob: 9942 0881

mghoddija fis-seduta tal-Kunsill tal-10 ta' Gunju, 1859, eżenta lill-Knisja Matriċi mill-igi tal-manumorta fir-rigward tal-beni fuq imsemmija li kienu mehtieġa mill-Knisja Matriċi.⁵

Ix-xogħol fuq l-Awla Kapitulari jidher li tlesta fl-ewwel xhur tal-1861, għax l-Awla

għet imżanżna fit-23 ta' Marzu, 1861, bil-pussess tal-Kanonku Lettur Dun Gannpatist Cremona.⁶

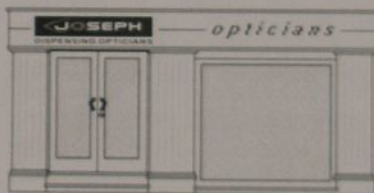
Minn dan kollu jidher biċ-ċar li l-imsemmi Kanonku Gejtanu Bondi, kien il-persuna ewlenija tal-proġett tal-Awla Kapitulari l-qadima.⁷

1. *Petitions Le Merchant VIII* (1859): [N]ational A[rchives] M[alta] (Arkivju Nazzjonali ta' Malta), Din il-petizzjoni m'hix numerata u qiegħda wara petizzjoni nru. 1759.
2. HUGH HARDING, *Maltese Legal History under early British rule (1821-1836)*, Malta 1968, p.157.
3. Canon M. Buttigieg, *Letter* (17 Mar 1859): NAM, GSG/04/30, p.232.
4. *Petitions Le Merchant VIII* (1859): NAM, Din il-petizzjoni m'hix numerata u qiegħda wara petizzjoni nru. 1759.
5. NAM, CSG/01/Le Marchant XX, no 2925.
6. *L-Għid tal-Assunta* (1971) 4. L-imsemmi Dun Gannpatist Cremona inhatar Kanonku Lettur tal-Matriċi wara l-mewt tal-Kanonku Lettur Dun Saverio Mizzi li sehhiet fis-17 ta' Diċembru, 1860. Ara *Il Portofoglio Maltese* (19 Dec 1860) p.2.
7. L-imsemmi Kan. Gejtanu Bondi kien wiehied mill-izjed membri habrieke tal-Kapitlu tal-Matriċi, u naibu li fis-sena 1853 kellu l-kariga ta' Prokuratur tal-Knisja Matriċi. Ara NAM, CSG/01/24, No 3576 u CSG/04/25, jtra lis-Supretendent tal-Pulizija (28 Jun 1853) p. 395.

Din il-harġa ta' *Il-Għid tal-Assunta* għet tqum €3 il-kopja Kun ġeneruż fl-offerta tiegħek

JOSEPH DISPENSING OPTICIANS

28, Main Gate Street,
Victoria, Gozo.
Tel. 21550099
Tel./ Fax. 21551242
Mob. 99822770

*Committed to be the best value opticians offering professional
eyecare needs at affordable prices*

Dispensing Optician: Mr. Joseph P. Grech F.B.D.O. (Lond)

Herbal Contact Lens Solution

Sun Glasses
Optical Frames
Contact Lenses & Solutions
Sterilising of Contact Lenses

Appointment For Eye Testing and Examination

SANT'ORSLA, PATRUNA TA' GHAWDEX tehles lill-gżira mill-gwajjijiet

Gann Piet Frangisk Agius de Soldanis (1712-1770), l-istoriku ta' Ghawdex li fil-fatt kien jiffirma sempliċement Dun Frangisk Agius, kiteb li mindu Ghawdex dahhal il-qima lejn Sant'Orsla fl-1614. Sant'Orsla helsitu minn hafna mard u taqbid. Fl-1760, l-isqof Fra Bartilmew Rull hallilna miktub li Sant'Orsla helset lil Ghawdex minn hafna hbit tat-Torok. L-aqwa marda li Ghawdex inheles minnha bl-interċessjoni ta' Sant'Orsla sa minn żmien Dun Frangisk Agius kienet il-pesta ta' bejn is-sena 1675 u s-sena 1676. Kien żmien il-Granmastru jew is-sultan Kotoner, u din il-pesta kinset minn Malta dawra ta' hdx-il elf ruh, filwaqt li Ghawdex ma kienx hawn hlief xi ftit kazi suspetti. Li, bilgri bilgri haduhom San Girgor ta' Gerduf.

1 • It-Torok

It-Torok tghidx kemm-il darba kienu niżlu Ghawdex matul is-sittax-il sekl, kemm qabel l-istragi tal-1551, u kemm wara, meta t-Torok kellhom is-sopravvent fil-Mediterran, jida mis-sena 1614, meta r-relikwa ta' Sant'Orsla tqiegħdet fil-Matrici. Ma konnifex nagħlegħu hlief theddid mit-Torok, għalkemm il-kursala tal-Maghreb ma naqsux jinżlu baxx baxx fejn setghu.

Ta' min ifakkar hawnhekk li l-purċissjoni li kienet tohroġ iddur mas-swar sa l-1836 kienet issir biex jiżżuha hajr għall-helsien mit-Torok, bħalma nhar Lapsi, kienet tohroġ wahda mill-katidral tal-Imdina u ddur mas-swar tal-Belt il-Qadima, jgħidli mahabbha l-assedju tat-Tuneżini fl-1429.

Insibu li fil-bidu tas-sbatix-il sekl l-Granmastru Alofju Wignacourt kellu genn fuq biex Fra Vitor Cassar ilesti s-swar tal-Belt f'Ghawdex li hemm iharsu fuq ir-Rabat. Dan il-biża kien geġ imhabba t-theddid li kien jasal minn Stambul fl-1603. Imma l-pesta waqfithom xhin it-Torok kienu waslu l-Greċja.

Kien fl-1614, nhar is-sitta ta' Lulju, li t-Torok sa fl-ahhar resqu lejn Marsaxlokk b'sittin xini u ma hallewhomx jinżlu. Dawru għal Marsaskala u habtu għaz-Zejtun. Il-biża kien

kbir imma l-kavallerja harbtithom. It-Torok ma qatghux qalbhom u reġghu teġghu l-ankri r-Ramla tal-Mellieha biex hadu l-ilma u wara salpaw għall-Maghreb.

Fi żmien il-granmastru de Paul (1623-1636) ukoll issemmiet l-armata Torka u kienu saru xi thejjijiet, imma ma ġara xejn. Il-biża ta' Torok kien xtered fi żmien il-granmastru Lascaris (1636-1657). L-Ordni kien issellef nofs miljun skut u sal-fided kollha kellhom jinbiegħu, tneħhi dawk ta' San Gwann. It-tir tat-Torok, imma, kien Kreta. Biss il-kursala ma naqsitx għax fl-1645 diġat igfien minn Bizerta resqu lejn ix-xatt, imma l-kavallerija ma hallithomx jinżlu l-art.

Il-biża ma qatax u nsibu lill-granmastru De Redm (1657-1660) jissokta fejn hallew ta' qablu u jibni tlettat-il torri mal-kosta kollha ta' Malta. Imbagħad matul is-seklu ta' wara niltaqgħu ma' żewġ theddidiet mit-Torok li jahbtu għal Malta. L-ewwel wahda ġrat fi żmien il-granmastru Manoel de Vilhena (1722-1736), meta xi lsiera Torok li kienu Malta hajru lil sultanhom jibgħat flotta ha jiehu l-gzejjer u jehlishom. Biss kull ma deħru kienu għaxart igfien li heddew lill-granmastru li jekk ma jitlaqx l-ilsiera kienet geġja armata ikbar u tehlisom hi. Minn dan kollu ma sar xejn hlief waqfien mill-ġlied għal ftit żmien.

It-tieni darba ġrat fi żmien Pinto meta, fl-1760, l-ilsiera nsara fuq il-Gifen Tork irvellaw, haduh f'idejhom u dahhlu Malta. It-Tork reġa' hedded li kien se jahbat għal Malta jekk il-kavallieri ma jreġġgħux il-gifen lura. Pintu kien laqa' l-isfida, imma Franza, habiba minn dejjem tat-Torok, għax dawn kienu l-għedewwa tal-għadu tagħha, Spanja, gagħlitu jibgħatu lura Stambul.

Il-kursala, imma ma qatghux qalbhom u, fl-1733, insibuhom jinżlu r-Ramla l-Hamra b'żewġ galjotti minn Sfares u jaħtū l-familja tal-Indju, mix-Xagħra, lsiera minn fuq l-andar fl-eqel tas-sajf.

2 • It-terremot il-kbir tal-1693 u dawk li ġew wara
Fejn hemm il-vulkani hemm it-terremoti. Hdejna għandna l-Munġbell (l-Etna), dejjem

ghaddej, kultant iktar mis-soltu. 'Il fuq iktar, hemm Stromboli, gżira shiha vulkan, fit-Tirren, li dejjem inajjar ukoll, tant li jgħidulu l-fanal tal-Mediterran, u fl-ahhar għandna lill-Vesuvju, hdejn Napli, illum rieqed, imma meta jfettillu jistenbah jagħmel stragi shiha.

Għalhekk ahna mit-terremoti m'ahniex neqsin, imma dak ta' Sant'Iġinu tal-11 ta' Jannar, 1693, kien bezza' lil kulhadd għax kien qribna sew fil-qarnuna t'isfel ta' Sqallija u qered lill-belt ta' Noto. Għalkemm l-ewwel skoss inhass jumejn qabel, kien dak tal-hdax ta' Jannar li werwer lil kulhadd kemm Malta u kemm Għawdex. Waqghu djar, knejjes, u palazzi. Il-katidral tal-Imdina u l-kollegġjata ta' Għawdex, it-tnejn thežžu wahda sew tant li kellhom iħottuhom u jibnuhom mill-ġdid. Terz mid-djar tal-Belt ta' Għawdex madwar il-kollegġjata saru herba, kif għadhom sal-lum.

Dun Frangisk Agius jgħid li sorra blat fiha nofs modd raba' jiġifieri wejbejn daqs 48 siegħ jew qatgħa għall-bini, inqalbet il-bahar mill-oġġla naha ta' Ċenē. Din qajmet mewġa tal-biza' tant li x-Xlendi il-bahar hareġ 'il barra xi mil u mbagħad dahal sa taht il-knisja tal-lum bi hejjes kbar u baqa' tiela' mal-wied. Jgħidu li qiegħ il-bahar inkixef sal-ponta ta' Kerċem li

tahbat Kap Bombarda. L-ilma ta' xi ghejun intilef u nixfu filwaqt li l-ilma ta' xi bjar għola u bdew ifawru.

Biex in-nies tibqa' fuq ix-xwiek bdiet tinhass thežża kull 24 siegħa. F'dan il-hemm l-Għawdxin daru għall-qaddisa tat-terremoti, kif isejjilha Dun Pawl Cauchi ta' Savina fi ktejjeb dwar Sant'Orsla. Saret wegħda biex kull tieni Hadd ta' Jannar jinżlu b'purċissjoni bil-vara ta' Sant'Orsla sal-Madonna tal-Grazzja ta' Forn il-Gir, illum il-Kapuċċini. L-ewwel purċissjoni kienet niżlet nhar il-25 ta' Jannar, hmistax fuq it-terrimot. Damet tinzel sas-sena 1968, bid-daqq tal-qniepen u bl-isparar tal-maskli li kien iħallas għallhom il-gvern. Fi żmien il-kavaleri kienu jisparaw il-kanuni flok maskli.

Barra l-wegħda tat-terremot tal-1693 kien hemm ohra għal dak li kellna fl-1743, li nhass għal xi l-hamsa ta' wara nofs in-nhar, fl-20 ta' Frar, u dam sejjer daqs nofs kwarta. Fost il-knejjes li fihom saret il-hsara jissemmev San Ġorġ u San Ġakbu, ir-Rabat, u tal-Kunċizzjoni tal-Qala, lejn inhass sew għax il-Wardija tar tant trab li dahhan l-arja. Hafna blat ruħ u snien mas-sisien tal-muntanji u max-xtajta wkoll batta u strieh. Malta wkoll hassew xi knejjes fosthom San Ġwann tal-Belt u l-Katidral tal-Imdina. Kien hemm hsara kullimkien.

M'għandniex xi ngħidu, billi t-terremoti jinhassu sikwit, kien hemm oħrajn meta sar talb hieraq lil Sant'Orsla iktar mis-soltu. Ngħidu ahna s-sena 1644 baqgħet magħrufa bhala s-sena tat-terremoti, imħabba t-thežżiet li kien hemm fosthom ta' nhar is-16 ta' Settembru, meta nhassu hames skossi wara xulxin. Il-vara ta' Sant'Orsla harġu fil-bieb tal-Matriċi ta' Santa Marija fejn damet tlett ijiem.

Jissemma wkoll it-terremot ta' San Massmu, li l-ewwel skoss tiegħu nhass bil-lejl għall-habta tas-sagħtejn u nofs tat-12 ta' Ottubru, 1856. Mat-tieni skoss in-nies harġet tigr minn djarha mwerwra u ngabret it-Tokk u t-Tigrija, kulhadd imħasseb kif kien se johroġ għażlu. Il-kollegġjata ta' Santa Marija nżammet miftuha. Tkanta *t-Te Deum* quddiem is-Sagrament spost. Fil-għaxija tkantaw il-litanija tal-Madonna u l-innu ta' Sant'Orsla, quddiem ir-relikwa tagħha li kienet ilha fuq l-artal sa minn fil-ghodu. Dat-terremot hežhež lil San Ġorġ wahda sew għax kellhom iħottu l-koppja

sat-tanbur. Hemm ukoll kantaw it- *Te Deum* ghax l-affarijiet setghu gew wisq aghar.

Imbaghad fost it-terremoti li nhassu matul l-ghoxrin sekl u jissemmew dak tal-1911, wara l-iskoss qawwi li nhass fl-ghaxxa ta' fil-ghodu, folol kbar ta' nies imxiet wara Sant'Orsla sa Ta' Pinu bir-rużarju u wassluha lura l-katidral.

It-terremoti tal-1923 kienu bdew fil-15 ta' Jannar, meta nhassu hames skossi, u l-ghada nhassu tnejn ohra. L-art bdiel sejra roghda wahda tant li, kif kien jgħidli missieri, il-bdiwa li kienu qegħdin iħaffru l-lanijiet għad-dwieli rtadmu fihom u kellhom jaqilgħuhom minn got-trab li waqa' mill-għub. Il-vara ta' Sant'Orsla hađuha fuq l-artal tal-Appostli fejn damet sal-21 ta' Jannar. Hlejjak kbar ta' nies telghu jitolbuha tharishom mit-tigri ta' theżiż ieħor. Imbaghad dak in-nhar niżżluha l-Kapuċċini b'purċissjoni li fiha mxew l-isqof u l-poplu.

3 • Il-gradijiet

Bħalma rajna s-sena l-1693 baqghet insemmmija għat-terremot ta' Sant'Iġinu u l-theżiżiet li gew wara. Is-sena ta' wraġha ssemmiet għat-terremot ta' San Blas fit-3 ta' Frar u l-ġuh kbir. Imbaghad matul l-erba' snin ta' wara, mis-sena 1695 sas-sena 1698 għall-gradijiet li żaruna kull sena. Dawn il-gradijiet joforu bħan-nahal, iħobbu joqogħdu flimkien u jistru qtaġġa' qtaġġa' minn pajjiz għal ieħor. Il-gradijiet li għadhom jissemmew meta nikkellmu fuq Sant'Orsla gew hawn fl-1696, meta għamlu hsara kbira u l-Ghawdxin bawew sal-ġuh. Qtaġġa' ohra deħru fl-1743 u fl-1758.

L-ewwel li tfaċċaw fl-1696 kien l-Għarb nhar it-23 ta' Mejju. Jgħidu li gew minn Sqallija, bir-riħ minn hemm, jew bil-grigal jew bit-tramuntana. Dan seta' biss kien riħ hafif ghax bil-riħ qawwi l-grad jew ġrat ma jvinċix u jegħreq. Dawn nhar biss kienu kielu kull m'hemm, imma qabdu u biedu fl-art ukoll. Din tal-aħhar kienet diġrazzja iktar minn ta' qabilha, ghax il-grad ta' bid sa mit bajda fir-raba' u fl-ahhar tas-sajf ma jridux iktar minn ghoxrin biex joqsu, xi drabi jgħidu hafna inqas. Meta laqqsu f'Lulju, l-imsejnkna Għarbin kellhom jaharquhom kif kien għadhom jitqabzu mal-art bla ġwienah.

La tiġi ifthilha l-bieb, kienet tghid omni. Kif kien għadhom kif inqerdu l-gradijiet ta' qabilhom, nhar San Gakbu (25 ta' Lulju) bdew ġejjin mill-Afrika shab shab li għattew ix-

xemx. Ghawdex spieċa nċanat bil-gradijiet u saz-zkuk tas-sigarr germmu. Min thajis joqtolhom daru għalih li werwruh.

Biex forsi jtaffi xi ftit il-gramastru wiegħed irbighajn għal kull tomna iħadjiel li jingabru. Imma Ghawdex il-gvernatur billi l-pjaga kienet wisq akbar, hallas iktar u arahom l-Ghawdxin jgharmu u jkejlu bit-tomna, daqs barmil kbir taz-zebgħa tat-tibid.

F'dan il-hemm li waqa' fuqhom l-Ghawdxin harġu lil Sant'Orsla mill-kollegġjata ta' Santa Marija u niżżluha b'purċissjoni San Ġorġ. Kif kienu sejrin lura, huma u għaddejjin biha mit-Tokk l-arċipriet seħet lil-l-gradijiet bir-relika u dawn maru u ntehtu l-bahar u gherqu. Kaptan ta' bastiment li kien ġej Malta min-naha ta' Ghawdex dam tmint imjel, daqs it-tul ta' Ghawdex għaddejj minn qalb l-iġisma tagħhom jghumu f'wiċċ il-bahar. Did-darba kienu damu hawn sat-30 ta' Lulju biss.

Ohroġ il-ghageb tlett ijiem fuq Santa Marija reġġu tfaċċaw iż-Zebbug, imma damu biss jumejn u reġġu refghu l-ankri. B'tifikira tal-helsien mill-ġurati ma bdielx issir purċissjoni apposta, imma baqghet issir dik ta' nharha madwar is-swar, meta barra mill-mard u t-Tork bdew jirringrazzjawha wkoll talli helsithom mill-gradijiet. Dil-purċissjoni nahseb li kienet tghaddi minn quddiem il-Qorti għal Harit il-Kbira, illum Triq il-Kwartier, li ddur mas-swar u tinzel mit-triq tal-kampnar, illum Triq il-Fosos. Wara l-herba li halliet il-korla (jigifieri l-kolera) fl-1837, il-kapitlu kien qatagħha li l-purċissjoni kellha tinzel San Ġorġ.

4 • Il-pesta tal-1813, Malta, u tal-1814, Ghawdex
Matul il-gwerer ta' Napuljun bejn is-sena 1803 u April tas-sena 1813, il-kummerċ ta' Malta mal-Lvant kien xi haġa tal-ghageb. Ma kienx baqa' x'ma kenux iġorru. Fl-aħhar wieħed mill-bastimenti dahhal il-pesta. Nhar it-3 ta' Mejju tal-1813 kienet mietet bint skarpan bil-pesta. Minn hemm xterdet għall-Furjana fejn kienet għodha kinset lil kulhadd u mbagħad hadet ma' Malta kollha, barra l-Kottoniera, fejn meshet kemm kemm il-Birgu. L-imxija lahqet il-qofol tagħha f'Lulju.

Meta nhar l-4 ta' Ottubru, 1813, wasal il-gvernatur il-ġdid Maitland, qal li ma kienx xamm hliet rih ta' arseniku u kubrit! L-iktar li nkwetawh kienu t-tobba li kienu jgħidu li l-pesta tixtered mal-arja. Maitland kien jemmen fil-kwarantina stretta ghax biha biss kien jonqos

il-mard. Ghalhekk l-ewwel li ghamel keċċa lil x'uħud mit-tobba u rażżan lill-ohrajn. Sa Diċembru Hal Qormi biss kien għadu mċappas. Maitland bidel ir-raħal f'lazzarett imdawwar b'kurdun doppju mghasses mis-suldati. Sa fl-aħħar il-pesta hemmhekk waqfet ukoll u fid-29 ta' Jannar, 1814, harget il-patenta netta.

B'xorti hażina, xi hmistax wara, ix-Xagħra ġie wieħed minn Hal Qormi b'kaxxetta hwejjeġ li kien heba matul il-pesta. Xi tliet ijiem jew erbgha wara li ġie d-dar miet bil-pesta nhar il-Govvedigrass, li habat fit-12 ta' Frar. Ix-Xagħra sar kurdun doppju bis-suldati.

Ir-rażzett tal-Qasam ta' Ghajn Lukin, fuq ir-riħ taz-zuntier tal-lum, bidluh fi spjar. Dawk il-familji li kienu ntessu bil-mard ġabuhom fitteded fil-qrib u l-pesta waqfet nhar it-28 ta' Mejju meta kien miet l-aħħar wieħed. B'kollox kienu mietu mija u erbgha min-nies, fosthom it-tabib George Mc Adams, spiżjar, tnejn li jbahħru u erba' bekkamorti Sqallin.

Kien hemm ukoll il-familja Custò, mill-Mandraġġ tar-Rabat. Il-kjerku Custò, kanonku tar-razza, kien imur kull fil-ghaxija l-kapuċċini jirraġuna mal-patrijiet fuq iz-zuntier, dejjem iħares kurjuż lejn is-Sellum tax-Xagħra. Sa fl-aħħar dahħal frasu li jmur sax-Xagħra, li kienet hemm quddiemu bl-isptar u t-tined la kemm jerfa' ghajnejh u jħares.

Il-patrijiet, li riedhom imorru miegħu, qalulu: Hemm għalfejn tissogra hajtek tmur hemm fuq? Ma tistax tara x'hemm minn hawn? Nini, Nini! Jekk trid tmur, mur wahdek. Aktarx li webbes rasu u mar u miegħu niżżel ir-riġal li r-Rungajl kien ġieb miegħu minn qiegh Hal Qormi. Qered familja shiħa, barra lil huh l-ispiżjar Guzeppi. Missieru, Fabrizio ma kienu id-dar u ma maradx.

Il-patenta netta x-Xagħra haduha nhar Sant'Anna tal-1814. Maitland imbagħad nhar il-Vitorja hareġ il-proklama biex reġa' beda l-kummerċ bejn Malta u Għawdex. Il-pesta kienet garret b'kollox ma' 1-4,668 ruh.

Billi hemm il-baħar jaqşam bejn Malta u Għawdex, jekk malli kienu jkun jafu li kien hemm xi mxija, ma kien jithalla l-ebda Għawdx jinżel sa Malta, jew Malti jitle' sa Għawdex. Għawdex kien jista' jibqa' bla miftieies. Hekk nahseb li ġara matul il-pesta ta' żmien il-granmastru Verdala bejn l-1592 u l-1593. Hekk ukoll seta' ġara matul l-imxija tal-biża' ta' żmien il-granmastru Kottoner bejn is-

Timbru tal-Awtoritajiet Sanitarji ta' żmien ta' wara l-pesta tal-1814 (NAG, CG, 9/1682 Vol. I (1840))

sena 1675 u 1676. U hekk ukoll kien se jiġri fl-1813, imma l-ghali jkun imsiefer.

Malli kienet waslet l-aħbar x'kien hemm Malta fl-1813, il-vara ta' Sant'Orsla harġuha fil-gardjola fuq is-sur li jħares lejn Malta. L-Università hallset biex isirulha d-dwal u hafna nies żaruha biex jitolbuha tbiġhed dak il-flaġell ikrah minnhom.

Tistgħu tħsbu kif demm kulhadd kesah kif xterdet l-aħbar li x-Xagħra kien dahal il-mard li tant kienu jibzghu minnu. X'ma jaqbdikx ferħ ta' ġenn, ir-Rabat, meta lil bint dak li dahhal il-pesta, Rużarja niżżluha fuq sellum mis-Sellum u haduha l-isptar tan-nisa fl-aħħar ta' Frar tal-1814 u mbagħad, x'hin mietet b'deni ta' żiemel fuqha qabdu u difnuha fiz-zuntier ta' fejn Santu Wistin?

Iktar u iktar lin-nies tar-Rabat hakimhom il-biża', meta, nhar is-7 ta' Mejju ta' dik is-sena, it-tabib tal-pesta McAdams kien miet San Frangisk u lill-patrijiet sakkruhom kwarantina fil-kunvent. Jghidu x'kien jibqa' fik xhin dak il-ġigna ta' kanonku tar-razza ċappas lil familtu u miet hu u kull min kien mess miegħu. Min kien se jissogra jghaddi mill-Mandraġġ wara li nhar it-30 ta' Marzu kien battal dar. Min jaf xi tferfir kien jaqbadhom dawk l-imsejtna nies tal-Mandraġġ li bilfors kellhom joqogħdu qrib dik id-dar tal-waħx, imbarrata u ssigillata.

Sant'Orsla, minn fuq Malta dawret harsitha

fuq ix-xagħri ta' Ghajn Lukin mimlija tined ta' dawk il-familji li kienu hadu l-pesta u fuq dak l-isptar li kien razzett tal-bhejjem b'mithna daqs habs, fejn il-morda, bla arja u bla dawl, flok ma kienu jiehdu r-ruh, kien iktar jitmantru. Dnub li s-santa ta' Sant'Orsla, li kienet tqassmet fi żmien il-pesta, it-talba li kellha fuq wara biex il-patrna ta' Għawdex tharsu mill-flaġell tal-pesta kienet bil-Latin, biex żgur hadd, hliet forsi l-qassisin kienu jifhmuha. Ara Malta, il-patri Fidiel, kien kiteb kurunella lill-Madonna tal-Isla bil-Malti, li hażin hażin, il-poplu, jekk ma kienx jaqraha, kien għallinqas jitgħallimha bl-ammunt.

Wara li kollox għadda b'wiċċ il-ġid, lil Sant'Orsla dahluha fejn kienet u fit-tielet Hadd ta' Settembru bdiet toħroġ purċissjoni mill-kollegġjata ta' Santa Marija u tibqa' sejra mit-Triq ta' Santa Dminka għal San Kalċedonju. Biż-żmien, fl-1846, qassruha, bhal oħra ta' nharha, bdiet tidhol San Ġorġ. Imbagħad fl-1968, il-purċissjoni waqfiet mal-oħrajn. Sal-1810, f'din il-purċissjoni, barra l-kleru u l-fratellanzi, kien ikun hemm il-gvernatur ta' Għawdex u l-Università.

5 • Il-Korla jew kolera tal-1837

Il-korla taf il-bidu tagħha fil-Lvant. Sa ma ġew l-Inġliżi Malta qatt ma kienet waslitilha din il-marda, imma mbagħad, bejn l-1837 u l-1911, żaritna disa' darbiet, għalkemm Għawdex mhux dejjem imtess. Il-korla tal-1837 kienet bdiet tax-Xjun, il-Furjana. It-tobba qalu li kellhom b'żonn ibiddu l-arja, haga li kienu jemmnu hafna fiha dak iż-żmien, u haduom ir-Rikazli, fejn mietu mwarba minn kulhadd. Ġew il-habsin u difnuhom Wied Għammieq, uħud minnhom, kif jgħidu, għadhom iferfru.

Meta l-korla waslet Malta, nhar id-9 ta' Ġunju, 1837, kien ilha sejra iktar minn għaxar snin, għax kienet bdiet il-Bengala, l-Indja, fl-1826 u daret id-dinja. Għawdex dahlet fis-6 ta' Lulju, inqas minn xahar wara Malta.

L-Abbatija (il-Konservatorju) fir-Rabat bidluha fi sptar tal-korla u fut iktar 'l isfel man-żila tal-Għonq, bnew zuntier għall-mejtin. Ix-Xagħra riedu jergġhu jifthu r-razzett tal-Qasam fuq ir-riħ taċ-ċimiterju tar-raħal tal-lum, imma b'xorti tajba, min kien responsabbli rnexxielu jibdel il-fehma tal-gvern, għax f'dak il-maqjel iktar timrad milli tfaq. Il-mejtin bnewlhom iċ-ċimiterju li jmiss ma dak tal-lum minn wara. Missieri kien isibu z-zuntier tal-korla, għax dak

ta' barra kien jgħidlu z-zuntier tad-deni.

Sa meta l-marda ġiet fix-xejn kienet qattier erbat elef, mitejn u tnejn u hamsin ruh miż-żewġ gzejjer. L-agħar żmien kien fil-bidu, għax sal-aħħar ta' Lulju kienu mietu tlett elf, tliet mija u tnejn u tmenin ruh. Fl-istess żmien, Għawdex kienu haduha hames mija u għaxra minn nies u mietu mija u tliet u tmenin. Imbagħad sal-20 ta' Settembru, meta għandna l-aħħar rapport tal-kumitat, Għawdex kienu haduha seba' mija u sebgħa u tmenin ruh, li minnhom 351 kienu mietu.

L-ikbar tliet iħbieb li kellha l-korla kienu: in-nuqqas ta' drenagg, billi din hi marda tal-imsaren; in-nuqqas ta' ilma tal-vit, kif ngħidulu, għax tal-bjar seta' jitnigġes; u, fl-aħħar, il-ġibjun tad-dubbien li jizgħed fis-sajf, billi l-bdiwa kollha kellhom miżbla, fejn kien ibid u jfaqqas. Biex forsi ġġibu quddiem għajnejkom xi dbieben kien hawn dari ngħidilkom li fid-djar kienu jdendlu qatta friegħi tal-harrub biex id-dubbien jitnabbar fuqha xhin jiġi biex jorqod. La jidlam kienu jdahluha go xkora tal-faxx u joqtluh. Dan kien isir mhux darba imma kont tista' tagħmel hekk kuljum għax dejjem kien ġej, boton jilhaq lil iehor.

Fejn kien hemm il-fosos setghu jniġġu l-ilma tal-bjar u fin-nuqqas ta' dawn, l-iktar fir-rhula, ir-rimi tal-hmieġ fuq l-imziebel, kien iġib id-dubbien shab, shab, li wara kien imur fuq l-ikel, il-frott u l-haxix, kien ixxerred il-korla. Min kien iħalli l-ikel mikxuf għad-dubbien jew ma jahsilx il-frott u l-haxix kien idabbbarha. Hekk ukoll min kien jixrob ilma mniġges.

Sal-1911, meta messitna l-aħħar korla, il-Maltin kienet saret taf x'ifisser sew id-dubbien fit-tixrid tal-marda, Herbert Ganado jgħid li missieru, li kien fizzjal, kien wasal biex, barra li kien jgħatti kollox u joqtol kemm dubbien isib, kien dahhal pappamosk, zakak isfar, li missieri kien jgħidlu l-ghasfur ta' saqajn in-nghaġ, biex jekk tiskappalu xi dubbiena kien jaqbadha hu!

Mhux hekk kienu fl-1837. It-tobba, skont ma qalli xih għakka, meta kont tfał, kienu qalulhom biex ma jeklux frott. Qalli darba, kif bidwi minn wara s-sur wasal id-dar bi xkora bittih ra lill-bekkamorti johorġu lil ġaru għal tal-Għonq. Dan twerwer u qabad u tahlulhom. Huma għabbehw fuq il-karru, bdew iħabbtuh wahda, wahda, mal-kaxxa u jieklu! L-imsejtna huma wkoll kienu jmutu u jinbidlu, imma mhux bil-bittih.

Tifkura ta' din il-korla hi l-kelma kollaborbos, li sa ftit ilu kont tisma' biċ-ċajt għall-kolla. Din geġja minn koleramorbos, għall-korla, kif kienu jafuha t-tobba. Id-dar, ix-Xaghra, kellna l-mithna, kamra daqs habbs, għadha mbajda bil-gir, ta' dik is-sena kiefra. Missieri kien jaf li kienu bajduha b'ordini tas-santità, imma ma kiens jaf meta u għaliex.

Tifkura oħra kienet il-purēssjoni b'Sant'Orsla li, mill-1837, nhar il-festa tagħha fil-21 ta' Ottubru bdiet tinzel wara nofs in-nhar San Gorg flok ma ddur mas-swar bħal qabel. Il-katidral bdew ikantaw it-*Te Deum*, b'tifkura ta' meta waqfet il-korla, kif kien wiegħed il-kapitlu fl-1837.

6 • L-Ispanjola tal-1918 u 1-1919

Illum jafu li l-influenza, li ahna nafuha bħala l-Ispanjola, kienet bdiet fost il-hnieżer iċ-Ċina u mill-majjali għaddiet għall-bniedem, li għismu ma kiens imdorri biha. Tissejjah pandemija ghax, bejn 1918 u 1919, kienet daret id-dinja mifnija bil-ghaks li kienet gabet il-gwerra l-Kbira. Din kienet bdiet fl-1914 u baqghet tkarkar sal-hdax ta' filghodu tal-hdax il-jum tal-hdax-il xahar tas-sena 1918. Jghidu li dil-gwerra kienet qatlet xi tmien miljun ruh, imma l-Ispanjola karkret madwar ghoxrin miljun!

Meta l-Ispanjola lahqitna, matul is-sitt xhur minn Settembru tal-1918 sa Frar tas-sena ta' wara kienu mienu sitt mija u wiehed u hamsin, biha jew bil-pulmunija, dik li konna nafuha bħala rih fuq iehor, illum pnemmonja jew bronkopnemmonja, ghax l-antibijotiċi kienu għadhom ma waslux. Minn nofs Marzu sa Mejju tal-1919 il-kbir kien għadda u kienu kantaw it-*Te Deum* San Gwann.

Oħroġ il-ghageb, wiehed minn kull tlieta min-nies li mienu kienu Għawdxin, ghax fil-kampanja ta' Malta ma nhassitx hlief il-Qrendi. Fl-iblet, fejn in-nies kienet fil-kerrejjiet familji shah f'kamra wahda, l-Ispanjola xxalat kemm felhet. Min kelli mard iehor ikrah, ngħidu ahna tas-sider li konna nafuh bħala l-marsuttin, malajr inbarani, xejn-xejn dak il-mard qerried ma ssoktax jixtered. Min ma thallatx ma' nies, żamm id-dar imrewha, bit-twieqi miftuhin ukoll fl-agħar bard, u jahrab minn fejn ikun jaf li kienet dahlet l-influwenza, kampaha, qisu qatt ma kien xejn.

Min kien jehodha kien jibda jaghtas wahda f'wahda tant li n-nies kienet tghid li kienet

tingatagħhhom vina minn mohħhom. Missieri, li hah Vitor kien miet biha u li jien jisimni għalih, kien jghidli li barbija bata hafna biex miet. Bid-deni qawwi li kien qabdu kellhom iżommuh fuq is-sodda biex ma jmurx idur mitluf bid-delirju. Hu u jmut sa kisser tavlja mis-sodda.

Fl-1918, il-purēssjoni li nhar Sant'Orsla kienet tinzel San Gorg, dik is-sena dawruha mar-Rabat kollu, bin-nies urajha jagħmluha l-wghiedi u jagħtuha kelma li jharsu l-festa tagħha billi jerfghu mix-xogħol u jsumu f'lejlitha u f'nharha. Wegħduha wkoll li kienu se jqerru u jitqarbn u jitolghu jżuruha l-katidral.

7 • In-nuqqas ta' xita

Il-bniedem sa minn żmien il-paleolitiku, meta kien jghix biss bil-kaċċa u b'dak li kien jiġbor mis-siġar jew mill-art, hass il-bżonn tax-xita u kien jipprova jgħibha jew bis-seher jew talb lill-allat. Miskin kien dak is-sahhar li ma kiens jirnexxilu jagħmel ix-xita ghax kienu joqtluh.

Ir-raba' li jissaqqa mis-sema, ahna nsibuh bagħli. Ftit jafu li dil-kelma geġja minn Bagħal, l-alla tax-xita tal-Lvant tal-Mediterran. Il-

qassisin tieghu kienu jgattghu ġisimhom biex ihajru lis-sema jixti, bħalma d-demmi kien iċarċar minn ġisimhom, għamla ta' seher. Kienu jghidu li r-ragħad li t-tkarwit tieghu kien jinstama' qisu barri jqamqam, kien lehen Bagħal qed ihejji ruħu biex idakkar l-art bl-ilma u għalhekk kienu jagħmlu xbieħa tieghu bħal gendus u jagħtuha qima.

Hawn Malta u Għawdex kull post kellu l-qaddis tieghu biex jitolbu għax-xita. Nghidu ahna x-Xwieki għandhom lil Santu Liju, il-profeta li kien hadha mal-qassisin ta' Bagħal miġbura fuq il-muntanja tal-Karmelu. Ta' Sannat għandhom lil Santa Margerita, il-patrana tal-bdiewa. Ir-Rabat ġie li harġu lil San Ġorġ, li ismu jfisser bidwi, filwaqt li San Frangisk insibu lil Sant'Antnin, li għandu muftieħ għal kull qofol, u lil San Sidoru Bidwi.

Billi, bħalma rajna, lil Sant'Orsla, il-poplu kien aktarx ifittixha f'kull gwaj li kien jinqalagħlu, insibu li kienu saru purċissjonijiet

bil-relikwa tagħha mħabba n-nuqqas ta' xita fl-1758, fl-1818, kif ukoll fl-1839, u fl-1840. Fl-1818 kienu baqgħu sejrini biha sa tal-Hniena, ix-Xewkija, bil-poplu kollu wraġha. Flok bil-purċissjoni ġie li harġu fuq l-artal tagħha l-katidral, jew hallewha l-Kappuċċini meta jnizzluha hemm fit-tieni Hadd ta' Jannar.

Ta' min jghid li meta fl-1758 kienu harġu fid-disgħa ta' April u, fl-1818 fid-disgħa ta' Marzu, dan kien ifisser li x-xita kienet refgħet kmieni u ma ġietx, fl-aġar żmien tas-sena, meta jghidu li f'Marzu ż-żara' jkun bis-sbula f'halqu. Għalhekk ukoll jghidu li x-xita ta' hrug Marzu u dhul April, karu deheb u iehor harir, għax jekk tongos ma jimlieq sew u l-qamha tohtof. F'sena hekk il-fqir kien ibati l-għu.

Mhux ta' b'xejn li, tul is-sekli, il-poplu Għawdx ient u żamm lil Sant'Orsla bħala patrana tieghu. Sant'Orsla helset lil Għawdex minn hafna gwajijiet. Fis-sena 1620, is-Sinodu

Island

real estate services ltd.

PROPERTY
Sales • Letting • Management • Turnkey Projects

.....A simpler way to buy your dream property

106, St. Ursula Street, Victoria G05, Gozo, Malta.
Tel: (+356) 2155 1201
Mob: (+356) 7949 2680
Email: info@islandrealestate.com.mt

www.islandrealestate.com.mt

GHELUQ IL-HAM SIN SENA TAL-INNU LIL GĦAWDEX

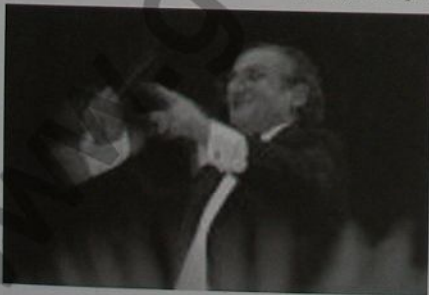
Nhar it-18 ta' Lulju ta' din is-sena, l-*Innu lil Għawdex* – kitba ta' Ġorġ Pisani (1909-1999), mużika ta' Maestro Joseph Vella (1942-) – għalaq hamsin sena. Kien indaqq għall-ewwel darba nhar it-18 ta' Lulju, 1959, fil-ftuh tal-wirja **Għawdex – il-Hajja u l-Poplu Tiegħu**, wirja kolossali li kienet saret fis-sala tal-Liċeo, r-Rabat. B'din il-kitba rrid infakkar ukoll lill-awtur Ġorġ Pisani f'għeluq il-mit sena mit-twelid tiegħu. Twieled ir-Rabat, Għawdex, nhar is-6 ta' Mejju, 1909, bin Pawlu u Teresa nee Calleja.

1 • Omaggio a Gozo

Fost il-hafna Għawdxin li kienu jgħożžu b'herqa kbira l-art twelidhom kienet ilha hafna tinhass il-htieġa ta' innu lill-gżira tat-Tliet Għoljiet. Għal kull haġa ta' xejn kien ta' sikwit jiġi stampat xi innu b'tifhir jew tfakkir ta' xi hadd jew ta' xi haġa. Izda ebda għanja li tfahhar il-patrija tagħna l-Għawdxin ma kienet għadha nkitbet.

Kien jeżisti innu **Omaggio a Gozo** miktub fl-1929 minn Luigi Billion, u mmużikat għall-banda **Il Leone** mis-surmast tagħha Mro Giovanni Giumarra u għall-banda **La Stella** minn Mro Giuseppe Giardini Vella. Izda dan kien pjuttost innu Ewkaristiku li kien jindaqq f'okkazjonijiet reliġjużi biss. Għawdex ma kellux l-innu tiegħu.

Jum fost l-ohrajn Ġorġ Pisani, dakinhar *senior information officer* għal Għawdex, killel fuq dan il-hsieb fl-uffiċċju tiegħu fil-*Banca Giuratale* mas-surmast żagħżuġ Joseph

Maestro Prof. Joseph Vella (1942-)

Vella. Kien deċiż li Ġorġ jikteb xi versi u s-surmast jimmużikahom.

Dak iż-żmien Pisani kien fl-eqel tal-preparazzjoni għall-imsemmija wirja, u l-kittieb u l-kompożitur qablu flimkien kemm tkun haġa f'lokha li l-innu jizzanżan f'dik l-okkazjoni. Imhabba f'hekk il-hsieb ma damx ma twestaq u fi ftit jiem Għawdex kellu l-għanja patrijottika tiegħu – għanja li tfakkar u tgholli l-gibda u l-imhabba li għandhom l-Għawdxin lejn l-art li tathom il-hajja.

Ġorġ Pisani (1909-1999)

2 • Jindaqq l-ewwel darba

Nhar it-18 ta' Lulju, 1959, mal-ftuh tal-**Wirja**, Joseph Vella nnifsu akkumpanja kor ta' tfal mis-*Saint Mary's Grammar School* tar-Rabat fuq il-pjanuforte. Kien hemm prezenti l-oghla awtoritajiet ċivili u ekkleżjażtiċi, fosthom Sir Guy Grantham, il-gvernatur ta' Malta; Mons. Guzeppi Pace, l-isqof ta' Għawdex; Dr Anton Tabone, il-president tal-Kumitat Ċiviku ta' Għawdex; u l-kittieb. Reġa' ndaqq fil-*Villa Rundle* fil-15 ta' Awwissu, 1959, wara l-ghotja tal-premijiet fil-*Wirja ta' Santa Marija*. Fit-13 ta' Settembru tal-istess sena, fl-okkazjoni tal-festi nazzjonali, indaqq għall-ewwel darba fit-Tokk mill-banda *Prekursur* tax-Xewkija taht id-direzzjoni ta' Maestro Andrea Borg.

L-innu bil-mod il-mod sar popolari hafna u kulhadd sar jafu meta beda jindaqq fil-programm **Minn Għawdex għal Għawdex** li d-Dipartiment tal-*Informazzjoni* kien jagħmel fuq ir-*Rediffusion* (cable radio) dik il-habta. Anki t-tfal tal-iskola tgħallmuh, u fiċ-ċerimonji pubbliċi kien jitkanta qabel l-Innu Malti u l-*God Save the Queen*.

L-isqof ta' min kiteb, ikkompona u xerred

dan l-innu kien biss li jaghti gieh
oghla lil pajjiżu. Iżda min jikkmanda
mexxielu jnessi l-innu, tant li llum
bosta lanqas biss jafu bih. Jalla dan
l-anniversarju jghin halli l-innu
jerga' jsir maghruf halli jkompli jiddi
l-gmiel tal-Gzira tat-Tliet Gholjiet.

*Insellmulek, Ghawdex taghna,
art sabiha, l-ohla gñien,
art hanina, art mahbuba,
art imbiekka mill-holqien.*

*Art tal-ghasel, tal-bizzilla,
art l-ghejjel l-aktar bnini,
art tal-bdiewa, tal-bahhara,
art id-dghajjes tal-latini.*

*Fejn hemm wiehed minn uliedek
jahdem fl-ibghad artijet
tixghel kewkba kollha dija,
jiddi l-gmiel tat-Tliet Gholjiet.*

— Innu lil Ghawdex —

Versi: Georg Pizzani
Musika: George Vella

18-7-99

BOOKWORM

Books & Stationery

Republic Street, Victoria (hdejn il-BOV)

*Il-Fatti jikkellmu iktar mill-kliem.
Ejja ara l-varjeta' ta' items li ghandna
u l-prezzijiet li noffru.*

Tel: 2155 6215, 2156 3328

Bookworm Stationery isir il-hanut favorit tieghek ukoll.

L-EWWEL TRASMISSJONI TA' ONLINE TV MINN GHAWDEX

Nhar it-3 ta' Awwissu, 2008, *Radju Katidral* li jittransmetti fuq 90.9 FM Stereo kiteb pagna storika fl-istorja tat-trasmissjonijiet minn Ghawdex. Għall-ewwel darba il-Katidral ipprova trasmissjoni diretta b'*Online TV* mill-gżira ta' Ghawdex.

Kont ilni żmien nohlo u nippjana għal dan l-avveniment. Bil-għajnuna ta' hija Jeremy Bezzina, ta' Daniel Sultana, u ta' missieri Ronnie Bezzina, manager ta' *Radju Katidral*, imnaxxieli nillanċja l-ewwel *Online TV* fil-ftuh tal-festi f'għieh Santa Marija u l-hruġ tal-istatwa ta' Santa Marija min-niċċa.

It-trasmissjonijiet tal-*Online TV* laħqu l-aqwa tagħhom nhar il-15 ta' Awwissu, festa tal-Assunta, meta kienet trasmessa *live* il-Quddies Pontifikali mmexxija mill-E.T. Mons. Mario Grech, isqof ta' Ghawdex. Fil-għaxija, imbagħad, inghatat trasmissjoni kontinwa mill-hruġ tal-purċissjoni sad-dhul tal-istatwa ta' Santa Marija.

Din l-ewwel tranmissjoni diretta b'*Online TV* mill-gżira ta' Ghawdex kienet suċċess wisq

ikbar milli wiehed kien jistenna. Dan kien konfermat min-numru konsiderevoli ta' emails u SMSes mill-Ghawdxin minn madwar id-dinja, b'mod speċjali mill-Awstralja, mill-Kanada, mill-Istati Uniti tal-Amerika, mill-Iskozja, u saħansitra anki mill-Qatar. Kollha kemm huma wrew is-sodisfazzjon kbir tagħhom għal din it-trasmissjoni; ferhu lill-organizzaturi, u wrew ix-xewqa li din ma tkunx trasmissjoni ta' darba biss. Kien suċċess verament kbir għal *Radju Katidral*.

Hu ttamat li fil-futur qrib, dan l-*Online TV* ikompli jittransmetti ċerimonji oħra mill-Katidral ta' Ghawdex. Għal iktar informazzjoni wiehed jista' jidhol fuq il-website ta' *Radju Katidral* www.radjukatidral.com

It-trasmissjonijiet tal-*Online TV* jiswew il-flus u jitolbu hafna spejjeż. Jekk tixtieq tghin, tista' tkellem lili jew inkella tidhol fuq il-website ta' *Radju Katidral* www.radjukatidral.com fejn tista' timla formola elettronika biex wiehed ikun jista jagħmel l-offerta tiegħu online.

Photo By : Anthony Grech

Luke Bezzina bil-kamera, l-ewwel mix-xellug, mal-membri l-oħra tal-crew, Jeremy, Daniel, u Ronnie.

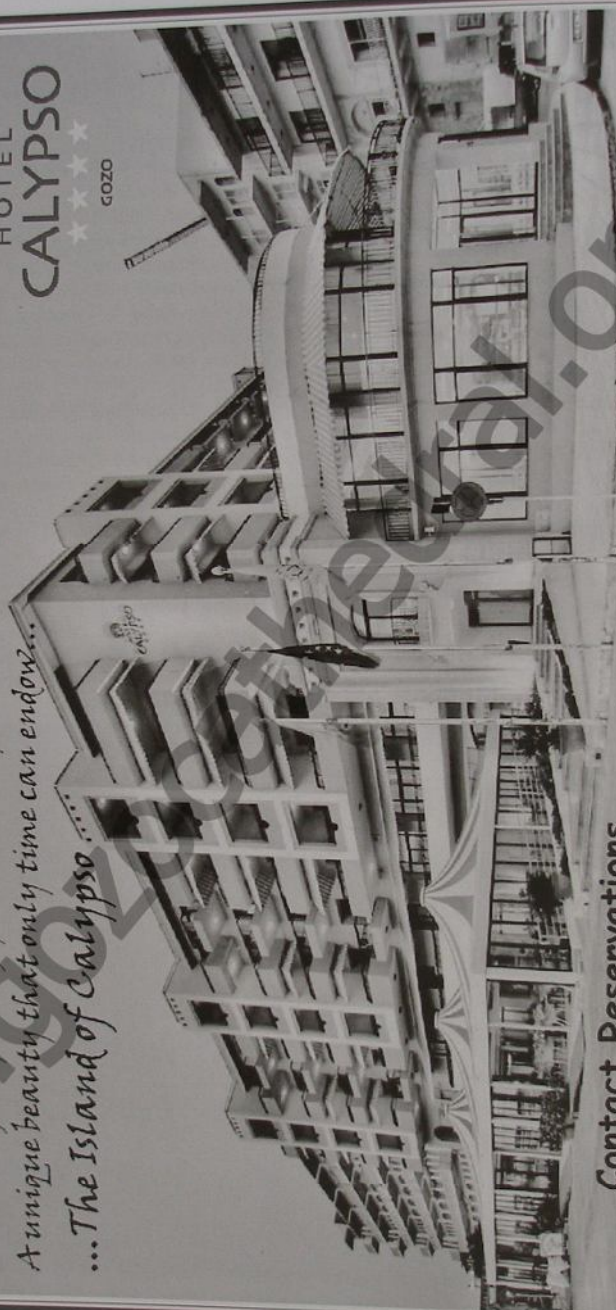

*There is a charm that age can never tarnish
Something the passing years can only enhance...
A unique beauty that only time can endow...
...The Island of Calypso*

HOTEL
CALYPSO

GOZO

Contact Reservations

Tel: 21562000 Fax: 21562012

Email: info@hotelcalypsogozo.com

MUSBIEH GHALL-RIGLEJJA L-KELMA TIEGHEK...

Il-grupp tal-Lectio Divina fil-parroċċa tal-Katidral

Il-htieġa ghal tiġdid fil-komunità tal-fidi f'pajjiżna waslet biex f'dawn l-aħhar snin nibtu hafna movimenti u forom ta' katekezi għall-adulti immirati biex isahhu u jimmaturaw il-fidi. Il-parroċċa tagħna tal-Katidral sa minn tliet snin ilu waqfet fi hdanha l-grupp tal-*Lectio Divina*, bħala forma ta' katekezi miftuħa għal kulhadd biex bil-ghajnuna tal-Kelma t'Alla nagħtu l-possibiltà li wiehed jikber u jimmatura fil-fidi tiegħu.

Minn meta ġie mwaqqaf il-grupp tal-*Lectio Divina* fi hdan il-parroċċa tal-Katidral, fil-bidu tal-Avvent tal-2006, fi żmien l-arċipriet Mons. Joe Vella-Gauci sa llum, iltaqa' tnejn u diġhin darba. Dan il-grupp b'attenzenza regolari ta' minn madwar tliet sa erbghin persuna jiltaqa' kull nhar ta' Tlieta bejn it-tmienja neqsin kwart u d-diġha neqsin kwart ta' filghaxija. Jiġi hsieb u jmxexxi l-viġarju parrokkjali Dun Joseph Sultana li b'entużjażmu u dedikazzjoni jipprepara u jfisser b'mod ċar u professjonali is-silta mill-vangelu jew mill-ittri ta' San Pawl. Matul din is-sieġha, li tgħaddi bla hadd ma jaf kif, ahna naqraw, nisimghu, nixtarru, niddiskutu, nirriflettu u nitolbu fil-fond bil-ghajnuna tal-Kelma ta' Alla. Dun Joseph ta' kull darba jagħtina f'idejna *leaflet* tat-test ta' l-Iskrittura, spjegat bir-regqa u bin-noti u l-kummenti biex ikun aktar faċli għalina li nifmu u nseguw t-tagħlim dwar il-Kelma ta' Alla.

Il-membri kollha ta' dan il-grupp ningabru bħal familja wahda fid-dar ta' Alla l-Missier, biex naqsmu ma' xulxin l-benna u l-hlewwa tal-Kelma ta' Alla, u nifmu ahjar il-kliem ta' Ġesù meta qal: "Mhux bil-hobz biss jgħix il-bniedem, imma b'kull kelma li tohrög mill-fomm ta' Alla."

Mir-rivista *Il-Għid tal-Assunta*, nixtiequ nestendu l-istedina tagħna fil-kull membru tal-komunità parrokkjali tal-Katidral speċjalment lil dawk li sa issa f'it interessaw ruhhom mill-formazzjoni tagħhom bħala Insara. Nemmen li jekk wiehed jiddedika f'it hin għall-katekezi, il-hajja tal-fidi kapaċi ssir it-tmun wahdieni li jmxexxi l-hajja. Għal dan il-ghan il-Kunsill Pastoral Parrokkjali tal-Katidral fis-sena pastorali li ġeja ser joffri żewġ hinijiet differenti ta' *Lectio Divina*. Dan biex jagħmel aktar faċli l-attenzenza u l-partecipazzjoni ta' dawk kollha li jixtiequ jagħmlu din l-esperjenza. Il-grupp tal-*Lectio Divina* ser jiltaqa' kull nhar ta' Tlieta, fil-hinijiet tas-6.30 p.m. u 7.45 p.m.

Nittamaw li hafna oħrajn jingħaqdu f'dawn il-gruppi ta' talb u katekezi biex il-Kelma ta' Alla, bħall-parabbola taż-żerriegħa tkompli "taqa" f'art tajba u tagħti frott ta' mija fil-mija. Ejjew, duqu u taraw kemm hu tajjeb il-Mulej!

PLAYPEN

30, MAIN GATE STREET, VICTORIA, GOZO

*OPPOSITE THE BUS TERMINUS

TEL: 2156 1107

**Manufacturers and Importers
for the Building Industry**

decorative finish coatings leader

Graffiti Plastics and Potassium Silicate Finishes indoor and Outdoor Quality Paints
Choose from a Large Variety of Modern Colours Products Prepared for You While You Wait

**Materials for
floor-finishing and bricks**

**Tools & Accessories,
Additives for strength,
waterproofing etc...**

Lifting Forks

Triq in-Negożju, Mriehel Ind. Est., Birkirkara - Malta.

Tel. 2144 2466/7, Fax: 2144 3303

E-Mail: malta@jcrltd.com

Brick Factory, Gruwa Str., Xewkija, Gozo.

Tel/Fax: 2155 6722 / 2155 9369

E-Mail: gozo@jcrltd.com

Website: www.jcrltd.com

L-AHĦAR ĊENA F'SANTA BARBRA

Għal darb'ohra, il-Grupp Abbatini u Vokazzjonijiet tal-Katidral organizza l-Ikła tal-Mulej jew, kif inhi magħrufa ahjar, **il-Mejda tal-Appostli**. Din il-mejda ilha tiġi organizzata hafna snin; fi ċkunuti nafha ssir matul iż-żmien tal-Gimgha Mqaddsa fil-foyer taċ-Ċentru Parrokkjali. Dan l-ahhar snin bdiet issir fil-kappella ta' Santa Barbara.

Il-kappella ta' Santa Barbra hi mibnija bil-hnejjet li, bla ma trid, terfaghlek hsiibijietek lejn iċ-Ċenaklu, il-post fejn Sidna Ġesù Kristu għamel l-ikla mad-dixxipli tiegħu, u twasslek għall-gabra u r-riflessjoni. Din is-sena hsiibna li nagħtuha dehra differenti minn tas-soltu u armajnha għal gimgha halli niġdbu iktar nies.

Fr. Joseph Sultana, l-inkarigat mill-Grupp tal-Vokazzjonijiet, ha hsiieb li din il-Mejda tkun organizzata b'mod l-iktar dinjituż. Il-membri kollha tal-grupp kienu involuti. L-ahwa Joseph u Mario Bonnici ma' Francesco Grech għamlu preżentazzjoni b'riflessjonijiet bibliċi marbutin mal-Ewkaristija bil-powerpoint fuq riċerka ta' George Mercieca. Hekk il-viżitaturi setgħu jirriflett fuq dak li ġara fil-lejl li fih Kristu waqqaf l-Ewkaristija fiċ-Ċenaklu.

Il-mejda kienet mimlija oġġetti fosthom il-haruf, hobż azzmu, frott, hxejjex, zlazi, tazzi tal-inbid, u msiebah. Biex dawn jiftichmu ahjar, ippubblikajna flyer bit-tifsira ta' kollox. Il-verżjoni bil-Malti inkitbet minn Gorg Mercieca fuq riċerka pprovduta minn Mons. Lawrenz Sciberras, professur tal-Iskrittura. Carl Scerri qalibha bl-Ingliz u Pierre-Eugene Buttigieg bit-Taljan.

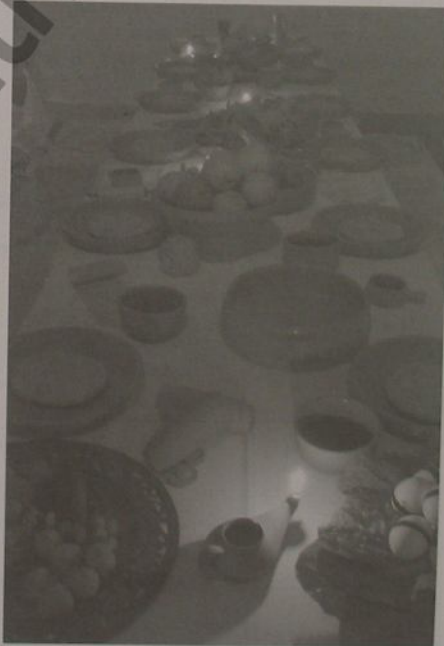
Attività bħal din titlob kreattività artistika. Din ha hsiiebha Paul Cassar li fidejh kellu wkoll id-dawl tal-post, is-simboli, u tiżjin iehor. Ha hsiieb ukoll johroġ press release għall-gazzetti u r-radjo.

Għall-għir tal-ispejjeż mhux zgħar, hadu hsiieb l-ahwa Mario u Daniel Mercieca. Haquq tiffir speċjali Daniel li pitter hu nnifsu inkwatru tal-Ahhar Ċena fuq stil modern u li tteggħet lotterija minnu u minn huh. It-tnejn huma żewġ abbatini attivi tal-parroċċa u membri fl-istess grupp tal-vokazzjonijiet. Verament grazzi u prošt.

Saru diversi opri ġodda marbuta mal-mejda tal-appostli; fosthom il-glazing tat-tazzi biex

ikunu jistgħu jiġu mimlija bl-inbid, żewġ msiebah kbar, projector għall-powerpoint, u pittura ta' Kristu bl-ostja Mqaddsa f'idu, impittra minn Paul Cassar. L-ispejjeż kollha thallu u għalhekk bil-hsieb li nkomplu nsebbhu din il-Mejda tal-Appostli s-sena d-diehla.

Hajr lil dawn kollha li b'xi mod kienet ta' għajnuna biex setgħet issir din il-Mejda tal-Appostli: Mons. Arċipriet Guzeppi Attard, Dun Joseph Sultana, il-Kapitlu u l-Presbiterju tal-Katidral, Mons. Guzeppi Gauci, George Mercieca, Massimo Buttigieg, Carl Scerri, Paul Cassar, il-Grupp tal-Abbatini, Radju Katidral, John-Paul Ċefai, Charlie Attard, Mario u Daniel Mercieca, Massimo Grech, Luke Bezzina, Anthony Buhagiar, Cini Bakery tal-Fontana, il-Familja Bonnici, Eugene Buttigieg, Radju RTK, In-Nazzjon, Il-Ġens, The Sunday Times, Il-Mument, u diversi benefatturi li jixtiequ jibqgħu anonimi.

GORDINA'S

CORDINA PHOTO MARKET

34 Main Gate Street Victoria Gozo Malta tel.21 556270

DIGITAL WEDDING ALBUMS

COLOUR PHOTOCOPY SERVICE

DVD AUTHORIZING SERVICE

COLOUR PHOTOCOPY SERVICE

PROFESSIONAL STILL & VIDEO SERVICES

MoneyGram
International Money Transfer

DIGITAL Printing

AEL

*Car
Rentals*

Azzopardi Enterprising Ltd.

Anton Azzopardi

Managing Director

Dovik Buildings

Fortunato Mizzi Street

Victoria, Gozo - Malta

Head Office: 21 566671, 21 566672

Fax No: 21 566673

Xlendi Office: 21 560891

Mobile: 9949 3300

E-mail: info@aelgozo.com

www.aelgozo.com

GEORGE SACCO

Proprietor

ODYSSEY

Bar • Restaurant • Pizzeria

Tel: 2155 1002 • Res: 2155 6728

Fax: 2156 1728

Mob: 9949 7009 / 9948 5678

Menqa - Marsalforn - Gozo - Malta

NIFIRHU LIL...

Monsinjur Ġużeppi Gauci għall-hatra tiegħu ta' monsinjur tal-Kapitlu tal-Katidral. Twieled fil-Parroċċa tal-Madonna tas-Sokkors, ta' Kerċem, nhar il-15 ta' Jannar 1937. Kien ordnat saċerdot mill-Isqof Ġużeppi Pace fil-Katidral ta' Ghawdex nhar it-30 ta' Marzu 1963. Kemm ilu qassis, Mons Gauci għamel hafna hidma pastorali. Għen kemm felah fl-Azzjoni Kattolika u fil-Legjun ta' Marija. Hadem bhala għalliem, bhala ko-operatur fil-parroċċa ta' San Gorg, Hal Qormi, u bhala kappillan fl-Isptar Generali ta' Ghawdex għall-ghoxrin sena shah. Mons. Gauci qeda' l-knisja Katidrali bhala kappillan tal-Kor sa mis-sena 1978. F'Mejju 2008, kien nominat kanonku koadjatur tal-Kapitlu Katidral u ha l-pussess bhala kanoniku fit-22 ta' Ġunju ta' l-istess sena.

Monsinjur Salv Tabone għall-hatra tiegħu bhala monsinjur tal-Kapitlu tal-Katidral. Twieled fil-Parroċċa tal-Qalb ta' Ġesù, it-Triq tal-Għajn jew il-Fontana, nhar it-2 ta' April 1950. Il-Papa Pawlu VI ordnat saċerdot nhar id-29 ta' Ġunju 1975, is-sena tal-Ġublew, f'ċerimonja mpressjonanti fi Pjazza San Pietru, il-Vatikan. Beda l-hidma saċerdotali tiegħu ġewwa d-djoċesi ta' Portsmouth, l-Ingilterra. Lura Ghawdex sena wara, beda jaqdi 'l Katidral bhala kappillan tal-Kor u nunzju tal-Kapitlu Katidrali. Inhatar ukoll it-teżorier tal-Kurja Djoċesana u għamel diversi snin għalliem fis-Seminarju Minuri. Fis-sena 1985, l-Isqof Nikol Cauchi hatru ċerimonier tal-istess Kapitlu u fis-sena 1996 hatru ċerimonier

Djoċesan.

Preżentament

Mons. Tabone qiegħed jagħmel hidma fost il-moviment

Legjonarju fil-parroċċa tal-Fontana. Lejn l-ahhar tas-sena 2008, huwa ġie nominat kanonku

koadjatur tal-Kapitlu Katidrali. Ha l-pussess nhar it-19 ta' Ottubru 2008.

Monsinjur Ġużeppi Cauchi għall-hatra tiegħu bhala monsinjur tal-Kapitlu tal-Katidral. Twieled fil-parroċċa ta' San Pietru Pawl, in-Nadur, nhar it-29 ta' Marzu 1945. L-Isqof Nikol Cauchi ordnah saċerdot fis-Santwarju tal-Madonna ta' Pompej nhar is-26 ta' Ġunju 1971. Wara żmien ta' studju u hidma pastorali barra minn Malta, hu beda l-hidma tiegħu fid-djoċesi ta' Ghawdex. F'Ottubru 1973, irritorna s-Seminarju ta' Ghawdex bhala viċi-Prefett, għalliem fis-Seminarju Minuri, u Prokuratur tal-istess Seminarju. Mons Cauchi wettaq xogħlu bhala prokuratur b'imhabba u dedikazzjoni kbira għal 33 sena shah. Imnaxxielu jittrasforma l-binja tas-Seminarju f'post attraenti u

modern. Fis-sena 1988, l-Isqof Nikol Cauchi hatru wkoll kanonku tal-Kollegġjata tan-Nadur. Fis-sena 2006, l-Isqof Mario Grech hatru Monsinjur onorarju tal-Kapitlu

Katidrali, prokuratur kongunt tal-beni immobli tal-istess Katidral, Segretarju Amministrattiv tal-Kurja ta' Għawdex, u rettur tas-Santwarju tal-Madonna ta' Pompej, ir-Rabat. Fl-1 ta' Marzu 2009, inhatar kanonku kuġitur ta' Mons. Girgor Vella u ha l-pussess il-Hadd, 29 ta' Marzu 2009.

Monsinjur Rużar Borg f'għeluq il-50 sena mill-ordinazzjoni saċerdotali tiegħu. Dun Rużar twieled fl-14 ta' Novembru 1934 u kien mgħammed fl-istess jum fil-knisja parrokkjali tal-Qalb ta' Ġesù, Fontana. Nhar it-12 ta' April 1959 kien ordnat saċerdot mill-Isqof Ġuzeppi Pace. Wettaq hidma fis-Seminarju u fil-Legjun ta' Marija. Huwa wiehed mill-fundaturi tal-Moviment Ewkaristiku Għawdx i ddedika hajtu jxerred u jhegġegħ għall-adorazzjoni Ewkaristika f'dawn il-gżejjer. Fl-1975 sar kappillan tal-Kor tal-Katidral u fl-1982 kien nominat kanoniku koadjutur. Fis-sena 1987 ha l-pusses ta' kanoniku effettiv. Monsinjur Borg hu sinonimu ma' Santa Tereżina tal-Bambin Ġesù li tant iħobb u hadem hafna biex ixxerred il-letteratura Tereżjana halli tikber il-qima lejha f'pajjiżna.

Dun Ġuzepp Saliba f'għeluq il-50 sena mill-ordinazzjoni saċerdotali tiegħu. Dun Ġuzepp twieled iż-Żebbuġ nhar it-30 ta' Settembru 1933. Kien ordnat saċerdot mill-Isqof Ġuzeppi Pace nhar it-12 ta' April 1959 fil-Katidral ta' Għawdex. Wara li għamel hidma pastoral i f'Toronto, il-Kanada, irritorna Għawdex fejn inhatar prefett fis-Seminarju. Fis-sena 1967 inhatar sagristan magġur tal-Katidral, responsabiltà li garr u qeda b'fervur għal 28 sena. Kien ukoll kappillan tal-Kor u kien jaghti servizz fl-Isptar Generali ta' Għawdex. Fl-istess żmien, kien jikkontribwixxi fil-gazzetti *Il-*

Hajja u Il-Qawmien u l-kitbiet tiegħu kienu mfittxa hafna mill-qarrejja ta' dawn iż-żewġ ġurnali. Għadu sal-lum iqatta' sigħat twal fil-konfessjonarju tal-Katidral jagħti l-pariri u jgħin lil-penitenti jagħmlu qrara tajba.

Mons Lawrenz Xerri f'għeluq il-50 sena mill-ordinazzjoni saċerdotali tiegħu. Twieled nhar is-7 ta' Ġunju 1933 u wara xi snin Malta studja fis-Seminarju ta' Għawdex u kien ordnat nhar it-12 ta' April 1959 fil-Katidral. Matul hajtu, hadem fil-Legjun ta' Marija u fl-Istitut ta' San Ġuzepp, Għajnsielem. Kien għal xi snin il-kappillan ta' Santa Marija, fil-ġżira ta' Kemmuna. Fl-1963, l-isqof Pace hatru kappillan tal-parroċċa tal-Fontana. Serva għal sitt snin, meta nhatar monsinjur tal-Katidral. Kompla jagħti s-servizz saċerdotali tiegħu bħala għalliem tar-religjon u direttur spiritwali tal-mixja Neo-Katekumenali. Issa li rtira minn monsinjur, qiehed joffri servizz pastorali fil-parroċċa tal-Qala.

Mons Anton Gauci f'għeluq is-60 sena mill-ordinazzjoni saċerdotali tiegħu. Twieled ir-Rabat fil-15 ta' Awwissu 1925. Ha l-edukazzjoni fis-Seminarju ta' Għawdex u fl-Università ta' Malta. Kien ordnat saċerdot nhar is-16 ta' April, 1949. Kompla l-istudji fl-Università Gregorjana minn fejn kiseb Dottorat fit-Teoloġija u fl-Università tal-Lateran fejn ha Dottorat fil-Liġi Kanonika. Għamel ukoll kors ta' sentejn fid-diplomazija fl-Akkademja Pontifiċja Ekkleżjastika. Lura Għawdex, għalliem l-Ingliš, it-Taljan, u t-Teoloġija Dommatika fis-Seminarju u, għal xi żmien kien anke Viċi-Rettur u Eżaminatur fil-Liġi Kanonika. Sar kanonku kuġitur fis-sena 1958 u kanonku effettiv fl-1965. Fl-1996 ingħata d-dinjità ta' Kantur u fit-12 ta' Ġunju 2005 dik ta' Dekan tal-Kapitlu.

Din il-harġa ta' *Il-Għid tal-Assunta* ġiet tqum €3 il-kopja
Kun ġeneruż fl-offerta tiegħek

Mario Grech

Isqof ta' Ghawdex

25 sena Saċerdot

Il-Għid tal-Assunta ifakk kar

Mario Grech

It-tmien isqof ta' Għawdex
25 sena Saċerdot

Nhar it-Tlieta, 26 ta' Mejju, 2009 festa ta' San Filippu Neri, protettur tas-Sodalità tal-Qassisin u Kjeriċi mwaqqfa fil-Katidral ta' Għawdex, l-E.T. Monsinjur Mario Grech, it-tmien isqof ta' Għawdex, għalaq 25 sena saċerdot.

Mario twieled il-Qala, Għawdex, bin Ġorġ u Maria Stella Attard, nhar l-20 ta' Frar, 1957. Fis-sena 1962, il-familja marret toqghod Ta' Kerċem, fejn Mario beda l-istudji primarji tiegħu fl-iskola primarja tar-rahal u kompla l-istudji sekondarji fl-iskola tal-Liċeo, ir-Rabat.

Huwa beda l-formazzjoni saċerdotali tiegħu fis-Seminarju Maġġuri tal-Qalb ta' Ġesù fis-sena 1977. L-Isqof Nikol Cauchi ordnah qassis fil-knisja Katidrali ta' Għawdex nhar is-26 ta' Mejju, 1984. Miegħu ordna wkoll Alfred Xuereb, illum wiehed mis-segretarji privati tal-Papa Benedittu XVI.

Wara l-ordinazzjoni tiegħu, Dun Mario Grech kompla bl-istudji superjuri tiegħu ġewwa l-Università Pontifiċja tal-

"Kif inti fija, Missier, u jiena f'ha jkun huma wkoll hekk wafek fina, b'lekk id-dinja ta'mmen li inti b'ghatni!"

Gw 17, 21.

Tifkira

ta'

l-Ordinazzjoni Saċerdotali

ta'

Mario Grech (Kerċem)

Alfred Xuereb (Victoria)

mill-

E.T. Mons. Nikoġ Ġ. Cauchi

nhar is-26 ta' Mejju, 1984

fil-Katidral, Għawdex.

Lateran, Ruma, minn fejn kiseb liċenzjat *utroque iure* fid-dritt Kanoniku u Ċivili ; u iktar tard dottorat fil-Liġi Kanonika mill-Università Pontifiċja ta' San Tumas, l-*Angelicum*. Hu ddefenda t-teżi *The harmonization of the religious and civil dimensions of Canonical marriages in Malta*. F'Ruma, għamel hidma pastorali fil-parroċċa ta' Santa Marija (1984-1988).

Lura Għawdex, inhatar għalliem tal-Liġi Kanonika fis-Seminarju; vigarju ġudizzjali tad-Djoċesi ta' Għawdex; imhalef fit-Tribunal Metropolitan ta' Malta ; membru tal-Kulleġġ tal-Konsulturi tad-Djoċesi; u membru tal-Kummissjonijiet Djoċesani tat-Teologija, tal-Familja, u tal-Mezzi tal-Kommunikazzjoni Soċjali. Fl-istess żmien għamel hidma pastorali fil-Katidral, fis-Santwarju Nazzjonali Ta' Pinu, u fil-parroċċi Ta' Kerċem u ta' San Lawrenz. Nhar it-13 ta' Novembru, 2004, l-isqof Cauchi hatru kappillan Ta' Kerċem.

Nhar is-26 ta' Novembru,

Test: Joseph Bezzina

Disinn: Joe Calleja - Maximilian Grech

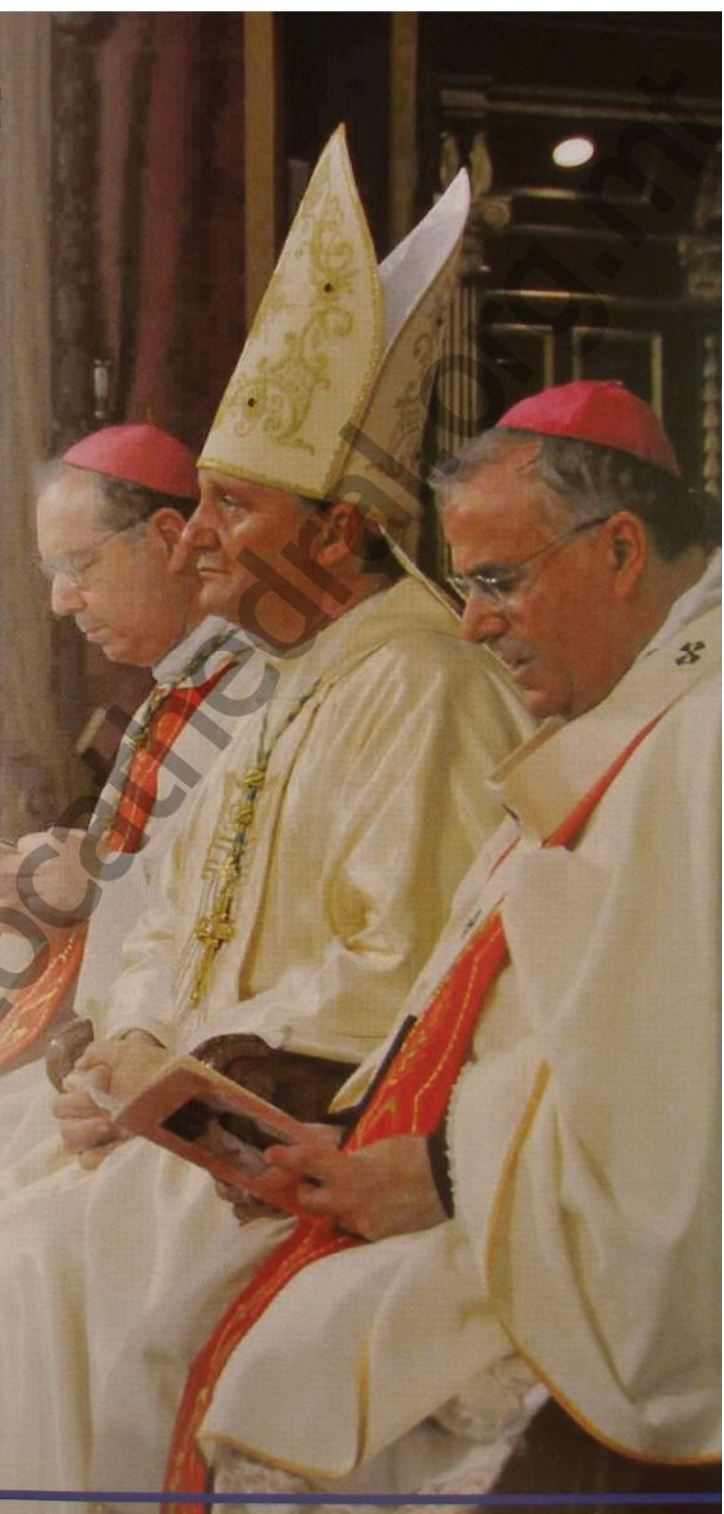

2005, il-Q.T. il-Papa Benedittu XVI ghoġbu jahtru bhala t-tmien Isqof tad-Djoċesi ta' Ghawdex; suċċessur ta' l-E.T. Mons Nikol Cauchi li ppreżenta r-riżenja tiegħu mhabba l-età. Kien ikkonsagrat isqof u għamel l-ingress solenni tiegħu l-Katidral nhar it-22 ta' Jannar, 2006.

Nhar is-26 ta' Mejju, 2009, fil-jum proprju tal-anniversarju, hu kien mistieden jikkonċelebra mal-Papa Benedittu u ma' Mons. Alfred Xuereb, li kien ordnat miegħu, u iktar tard, kien mistieden ukoll għall-ikel mal-Papa.

Il-Ġimgħa, 26 ta' Ġunju, l-E.T. Mons. Mario Grech mexxa konċelebrazzjoni pontifikali ta' Radd il-Hajr fil-Katidral f'għeluq il-25 sena tal-Ordinazzjoni. Kien mghejjun mill-E.T. Mons. Tommaso Caputo, Nunzju Appostoliku għal Malta, u Mons. Pawlu Cremona, arċisqof ta' Malta. Hadu sehem ukoll Mons. Nikol Cauchi, isqof emeritu ta' Ghawdex, u Mons. Ġużeppi Mercieca, arċisqof emeritu ta' Malta, u iktar minn mitt sacerdot. Il-kongregazzjoni tmexxiet mill-E.T. Dr Ġorġ Abela, President ta' Malta, u mill-Onor. Giovanna Debono, Aġent-Prim Ministru u Ministru għal Ghawdex. Kien preżenti wkoll l-Onor. Dr Joseph Muscat, Kap tal-Oppozizzjoni. Mal-kongregazzjoni kien hemm ukoll Ġorġ u Maria Stella, missier u omm l-isqof; u hutu Joyce u Raymond bil-familji tagħhom. Huh Carmel mexxa l-mużika waqt il-quddiesa. Għall-okkażjoni żżanznet il-Missa in *Fractioe Panis* ta' Maestro Dr John Galea quddiesa għal erba' vuċijiet u sopran solista.

Il-Bord Editorjali ta' *Il-Għid tal-Assunta* jifrah mal-isqof Mario Grech u jitlob għalih.

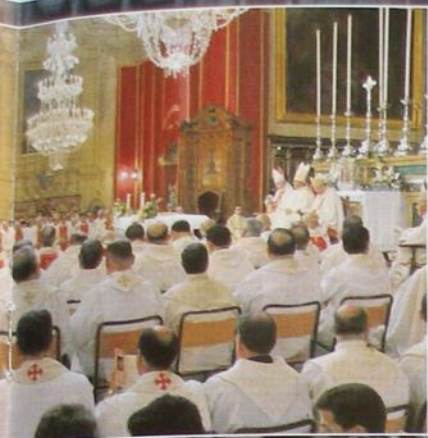

Celebrazzjoni fil-Katidral
25 Sena Sacerdot

Gimgha Liturgiko-Ewkaristika

Ritratt: Mario Saliba/www.photographygozo.com

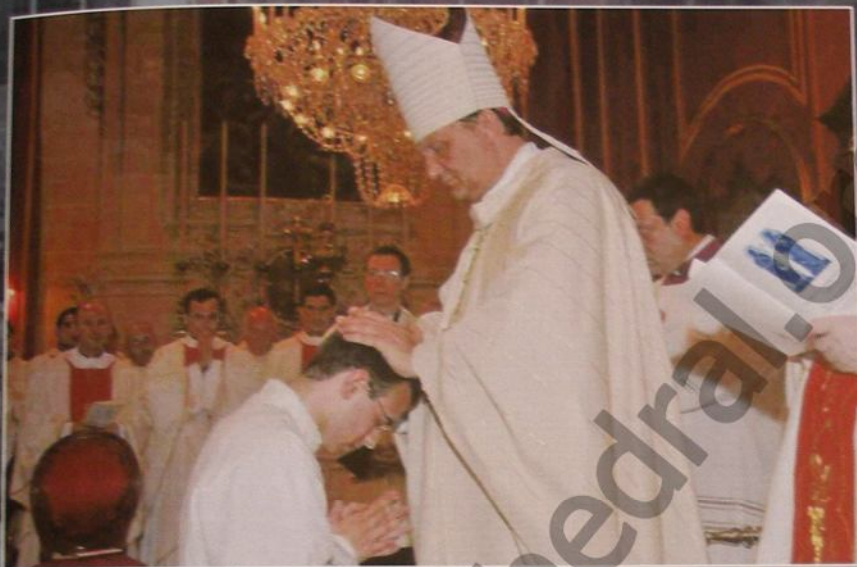
It-Tfal ta' Ewwel Tqarbina - 17 ta' Mejju 2009

Ritratt: Mario Saliba/www.photographygozo.com

It-Tfal li rċewew is-Sagrament tal-Griżma tal-Isqof - 16 ta' Mejju 2009

Ritratt: Alvin Siciqluna | CVC

*It-Tqegħid tal-idejn mill-Isqof Mario Grech fuq Maximillian Grech
waqt l-ordinazzjoni fil-Knisja Kaudirali - 23 ta' Ġunju 2009*

Ritratt: Alvin Siciqluna | CVC

*Iż-żewġ djakni godda Noel Debono u Maximillian Grech (xellug u lemin)
flimkien mal-Arċipriet Ġużepp Attard u Dun Raymond Vella.*

Ordinazzjoni tad-Djakoniat

L-E.T. Mons. Mario Grech, isqof ta' Ghawdex, ippresieda konċelebrazzjoni pontifikali f'għeluq il-Kwaranturi. Wara mexxa purċissjoni bis-Sagrament bis-sehem tat-tfal kollha tal-Ewwel Tqarbina u l-Grizma Katidral, saret għall-ewwel darba infiorata, tapit bil-ward bhala parti miċ-ċelebrazzjonijiet tan-Notte

IL-GHAQDA QNIEPEN ASSUNZJONISTI • AD 1997

Il-qniepen ghandhom funzjoni ewlieni: dak li jsejhu lill-poplu ta' Alla biex ihejji ruhu għaċ-ċelebrazzjoni liturgika li tkun se ssir fil-knisja. Dan kien l-iskop ewlieni tal-Ghaqda tagħna sa mit-twaqqif tagħha fl-1997. Minbarra d-daqq li jkollna matul is-sena, ahna niehdu hsieb ukoll il-manutenzjoni mehtieġa kemm tal-qniepen kemm tal-aċċessorji l-oħra marbuta mal-kampnar.

Xi haġa li tagħtina sodisfazzjon kbir huwa dak li rnexxielna naghmlu fis-snin l-imghoddija, fosthom il-holma li naraw il-kampnar maestuż ta' Lorenzo Gafà mzejjen b'erba' arkati kif jixraqlu għall-jiem sbieħ tal-festa ta' nofs Awwissu. Xi haġa oħra li tagħtina sodisfazzjon huwa s-souvenir-programme li nippubblikaw ta' kull sena u anki din is-sena bi hsibna li nippubblikaw it-tielet edizzjoni tiegħu.

Bla dubju ta' xejn, festa kbira bhalma hi l-festa ta' Santa Marija titlob hafna preparamenti u wiehed ikun mehtieġ li jahseb għal mit haġa. Izda, bil-ghajnuna ta' hafna, xejn inqas tal-Madonna, jirnexxielna bħal kull sena nagħtu servizz mill-aqwa bid-daqq solenni tal-qniepen bl-iktar mod dinjituż mill-kampnar tal-Katidral tagħna. B'hekk ahna wkoll nagħtu sehemna

b'lekk inkomplu nkabbru l-festa kbira tal-Għid tal-Assunta.

MAYJO
CAR RENTALS

YOUR TRANSPORT SOLUTION

24Hour
SERVICE

Tel. (+356) 2155 6678
Mob. (+356) 9942 3065 • 9989 0600
www.mayjo.com.mt

MONSINJUR DUN ĠWANN DIMECH

(1922 - 2009)

Monsinjur Dun Ġwann Dimech tweled il-Furjana nhar it-2 ta' Diċembru, 1922, minn Pawlu u Vinċenza neġ Mizzi. Tghammed u trabba fil-Furjana.

1 • Qassis

Ha l-edukazzjoni tiegħu fil-Kulleġġ San Alwiġi mmexxi mill-Patrijiet Ġiżwiti. Fis-sena 1940, il-Familja Dimech telqet lejn Għawdex imhabba l-gwerra u krew ir-Rabat. Iż-żagħżuġ Ġwanni kompla l-istudji tiegħu fis-Seminarju ta' Għawdex sakemm nhar is-16 ta' April, 1949, Mons. Ġużeppi Pace, isqof ta' Għawdex, ordnah qassis fil-Knisja Katidrali.

Il-familja Dimech ma damitx ma fethet hanut tal-ġojjellerija, minn fejn kienu jbiegħu ċrieket, imsielet, u hwejjeg oħra tad-deheb u l-fidda.

Fis-sena 1950, Dun Ġwann u l-familja tiegħu marru lura lejn Malta u marru joqogħdu Hal Balzan. Dun Ġwann kien impenjat f'kull xorta ta' appostolat u wettaq hafna attivitajiet pastorali fl-Arċidjoċesi. Kien ta' għajjuna kbira lill-Ġiżwiti fit-tixrid tal-ghaqda taz-Zgħażaġ Haddiema Nsara. Kien assistent-kappillan nazzjonali tal-Għaqda u għamel żmien kappillan nazzjonali tal-Pre-ZHN.

Fis-sena 1958, l-Arċisqof Mikiel Gonzi għazel lil Dun Ġwann bħala wiehed mis-segretarji għall-festi Pawlini tas-sena 1960 – għeluq is-dsatax il-ċentinarju min-nawfragju ta' San Pawl. Aktar tard, l-Arċisqof għazel lil Dun Ġwann bħala s-segretarju personali tiegħu; kariga li Dun Ġwann qeda' sa kwazi tmiem l-episkopat ta' Monsinjur Gonzi, u qdieha bl-akbar fedeltà. Fl-istess żmien, Dun Ġwann kien ukoll direttur spiritwali fl-iskejjel tal-Gvern, hidma li wettaq għall-perjodu ta' wiehed u għoxrin sena.

2 • Hidma mferrxa

Fil-parroċċa tal-Lunzjata ta' Hal Balzan, Dun Ġwann kien impenjat fl-edukazzjoni tal-abbatini u f'laqgħat regolari liż-zgħażaġ tal-parroċċa. Fis-sena 1976, waqqaf *Praesidium* tal-Legjun ta' Marija, kif ukoll kor parrokjali

li tiegħu kien organista. Kellu hafna għal qalbu l-Kwaranturi li kienu jsiru fil-parroċċa u kien il-prokuratur nkarigat minnhom. Kien ukoll direttur spiritwali tal-Banda *San Gabriël*, kariga li kellu sa tmiem hajtu.

Dun Ġwann Dimech jibqa' msemmi għadon tal-predikazzjoni. Dan l-uffiċċju marbut mal-ministeru saċerdotali, qdijeh mhux biss f'Hal Balzan, iżda f'hafna knejjes ta' Malta u Għawdex. Kien magħruf sewwa għall-irtiri spiritwali. Għan-natural, habrieki tiegħu, kien ifittxu kulhadd u hu dejjem lest jaqdi lil kulhadd. Hekk kien Malta u hekk baqa' Għawdex fejn reġa' lura, flimkien ma' hutu, fis-sena 1998.

Kif ġie lura Għawdex, id-djoċesi sabet fih għajjuna mill-aqwa. Hadem fiċ-Ċentru ta' Kana; ta' servizz pastorali f'Marsalforn speċjalment matul ix-xhur tas-sajf; għen lill-istudenti jippreparaw ruhhom għall-eżamijiet tar-Reliġjon f'livell avanzat; u hejja persuni adulti biex jitgħallmu r-Reliġjon bi thejjiġja għall-magħmudija jew id-dahla tagħhom fil-Knisja Kattolika. Kien imfittex hafna għall-pariri spiritwali tiegħu. Kien bniedem ta' fommju sieket, bniedem twajjeb, sinċier, u ta' hniena ma' kulhadd. Kien saċerdot maħbub hafna.

Dun Ġwann jippreżenta l-ktieb tiegħu *Spirituality and Formation of members, future members, and volunteers of the SMOM*, lil Granmastru Fra Andrew Bertie matul wiehed mill-pellegrinaggi li kien jagħmel Lourdes ta' kull sena - hajr Kav. Chris Galea.

3 • Rikonoxximenti

B'rikonoxximent tal-hidma tieghu, nhar id-19 ta' Ottubru, 1972, inhatar Kappillan Magisterjali tas-Sovran Militari Ordni ta' Malta. Fid-19 ta' April, 1991, inghata l-unur ta' Kappillan Konventwali *ad honorem* u, sena wara, Kappillan Ewlieni tal-Ordni f'Malta. Fit-25 ta' Gunju, 2002, inghata l-unur tal-Gran Kruċ tal-Kappillani Konventwali *ad honorem*.

L-Arċisqof Mikiel Gonzi irrikonoxxa l-hidma tieghu Malta meta hatru kanonku onorarju tal-Kollegġjata ta' San Pawl fil-Belt Valletta; l-isqof Nikol Cauchi hatru kanonku onorarju tal-Kollegġjata ta' San Gorg, il-Belt Victoria. Nhar it-23 ta' Lulju, 1998, fuq rakkomandazzjoni tal-Isqof Cauchi, il-Q.T. il-Papa Ġwanni Pawlu II innominah *Cappellano ad honorem* bit-titlu ta' Monsinjur.

4 • Tifkira lil-Katidral

Dun Ġwann Dimech baqa' sal-ahhar jaghti s-servizzi tieghu fil-knejjes ta' Għawdex, fosthom fil-Knisja Katidrali. Kellu għożza kbira f'qalbu għal dan il-Katidral, l-iktar imhabba l-fatt li kien hemmhekk li kien ordnat qassis. Qatt ma kienet issirlu stedina biex jaghti s-servizz tieghu fil-Katidral u hu kien jirrifjuta. Kont tarah ġej bit-tbissima fuq wiċċu u diehel fis-sagristija bl-akbar familjarità. Hu miet nhar is-6 ta' Jannar, 2009.

L-imhabba partikolari lejn Dun Ġwann flimkien mat-tifkira għażiża tieghu ser tibqa' fil-Katidral anke mhabba l-fatt il-kalċi sabiħ li twassal minn hutu, il-Perit Joe Dimech u oħtu Tessie. Din, wara kollox, kienet ix-xewqa ta' Dun Ġwann innifsu. Kien Dun Ġwann stess li stqarr li "il-Katidral hu post għażiż għalija u

Il-kalċi regalat minn Dun Ġwann Dimech.

jien nixtieq nagħti dan (il-kalċi) għax hu haġa tant għażiża għalija". Dan il-kalċi kien irregalat lilu minn missieru u ommu, Pawlu u Vinċenza, fl-okkażjoni tal-ordinazzjoni saċerdotali tieghu. U b'dan l-istess kalċi, l-ewwel wiehed li qaddes kien benefattur iehor tal-Katidral: l-Arċisqof Mikiel Gonzi.

Imma l-aqwa tifkira li halla Dun Ġwann mhuwiex dan il-kalċi tieghu tant sabiħ. Il-Katidral jibqa' jiftakar lil Dun Ġwann bħala saċerdot habrieki u ġentlom, mogħti għas-servizz lil Alla u lil hutu l-bnedmin. U ġieħ akbar minn dan ma jistax jinghata lil Monsinjur Dun Ġwann Dimech.

QRONFLI

Gift and Furniture Centre

Chandeliers, Crystals,
Frames, Murano,
Original Porcelain Figurines,
Loose Furniture,
invitations and souvenirs
for all occasions
and much, much more...

Come and visit us at our shop at
8, Sir Adrian Dingli Street, Victoria.
Mob: 7927 1241, Tel: 2155 8183

DJARJU TAL-PARROĊĊA TAL-KATIDRAL

1 ta' Lulju, 2008 - 30 ta' Ġunju, 2009

Lulju 2008

- 02 Quddiesa tal-*Għaxar Erbgha* ta' Santa Marija minn Mons. Giovanni-Bosco Gauci, Arċidjaku tal-Katidral u Vigarju Generali.
  - 06 Fethu l-applikazzjonijiet għal dawk li xtaqu jiehdu sehem fil-Festival Marjan li l-Parroċċa kienet ser torganizza fl-okkażjoni tal-festa ta' Santa Marija.
  - 09 Quddiesa tal-*Hdax-il Erbgha* ta' Santa Marija mill-Kan. Joseph Sultana, Vigarju Parrokkjali.
  - 15 Harga għall-anzjani b'quddiesa ċelebrata fil-kappella ta' Sant' Anna fid-Dwejra u bibita f'St. Patrick's Hotel, Xlendi.
  - 16 Quddiesa tat-*Tnax-il Erbgha* ta' Santa Marija.
  - 19 Inghata bidu għall-ġbir mid-djar b'risq il-festa interna ta' Santa Marija.
  - 23 Quddiesa tat-*Tlettax-il Erbgha* ta' Santa Marija.
  - 26 Tqassam il-programm tal-festi solenni f'għieħ Santa Marija, Patruna speċjali tal-gzejjer Maltin.
  - 30 Quddiesa tal-*Erbatax-il Erbgha* ta' Santa Marija u ta' Radd il-Hajr fis-60 anniversarju mill-Ordinazzjoni Saċerdotali ta' Mons. Kanfur Girgor Vella P.E.P. Ippriedka Mons. Giovanni-Bosco Gauci, Arċidjaku.
  - 31 *Coffee Morning* b'risq il-Parroċċa fil-Kazin tal-Banda Leone.
- Bidu għall-Kwindiċina ta' Santa Marija. Matul il-jiem kollha tal-Kwindiċina kienu mistiedna t-tfal tal-parroċċa sabiex flimkien jagħmlu l-mixja spiritwali tagħhom li tressaqhom lejn Ommna Marija Assunta.
- Jum l-Emigranti. Konċelebrazzjoni Pontifikali tal-ewwel jum tal-Kwindiċina minn Mons. Isqof Emeritus Nikol Ġ. Cauchi bis-sehem tal-*Chorus Ecclesiae Cathedralis*. Kienu amministrati s-sagramenti tal-Ewwel Tqarbina u tal-Konfermazzjoni lil xi tfal tal-emigranti.

Awwissu 2008

- 01 Jum il-Ġenerożità. Quddiesa tat-II jum tal-Kwindiċina minn Dun Pawl Sciberras, bis-sehem tal-*Chorus Ecclesiae Cathedralis* li għaliha kienu mistiedna dawk il-persuni bi bżonnijiet speċjali li jiffrekwentaw Dar Arka flimkien mal-voluntiera li jghinu fl-istituti tal-Karità tad-Djoċesi. Il-parroċċa offriet donazzjoni lill-Fundazzjoni Arka. Wara kien organizzat party għall-persuni bi bżonnijiet speċjali.
- 02 Jum il-Morda u l-Anzjani. Filghodu, saru zjarat lill-morda u l-anzjani rikoverati fl-Isptar Ġenerali ta' Għawdex u fil-kliniċi privati. Fil-għaxija ċelebrazzjoni tat-III jum tal-Kwindiċina minn Dun Pawl Sciberras bis-sehem tal-anzjani. Kien amministrat is-Sagrament tal-Grizma tal-Morda lill-anzjani u wara sar party għalihom. Ha sehem il-*Chorus Ecclesiae Cathedralis*.
- 03 Hruġ tal-istatwa ta' Santa Marija minniċċa fost il-kant ta' innijiet marjani. Dun George Mercieca qara l-poeżija bl-isem *Rajtuha*? Jum l-Ghaqdiet Reliġjużi tal-parroċċa. Quddiesa tar-IV jum tal-kwindiċina minn Dun Pawl Sciberras li għaliha kienu mistiedna l-membri tal-Azzjoni Kattolika, tal-Legjun ta' Marija, tal-Museum, tal-Grupp Padre Pio, tal-Lectio Divina, tal-Mixja NeoKatekumenali, tal-Kariżmatiċi, u tal-Moviment Ewkaristiku Għawdx. Anima l-quddiesi il-*Chorus Ecclesiae Cathedralis*.
- 04 Jum it-Tfal u l-Vokazzjonijiet. Quddiesi tal-V jum tal-Kwindiċina minn Patri Michael Camilleri OP bis-sehem tal-*Cathedral Youth Choir*. Saret il-vestizzjoni tal-abbatini l-ġodda tal-parroċċa u l-premjazzjoni tal-aħjar żewġ studenti minn kull ċentru tad-duttrina. Wara saret attività għat-tfal fil-Pjazza tal-Katidral.

- 05 Jum il-Kultura. Quddiesa tas-VI jum tal-Kwindiċina minn Patri Michael Camilleri OP bis-schem tal-*Chorus Ecclesiae Cathedralis*. Wara kien organizzat Song Festival Marjan fil-Pjazza tal-Katidral.
- 06 Jum il-Benefatturi Hajjin u Mejtin. Quddiesa tas-VII jum skont l-intenzjonijiet tal-benefatturi hajjin u b'suffraġju tal-benefatturi u l-parruċċani li mietu matul l-aħhar sena. Tmexxiet minn Patri Michael Camilleri OP bis-schem tal-*Chorus Ecclesiae Cathedralis*.
- 07 Jum il-Paroċċa tal-Katidral u s-Soċjetà Filarmonika Leone. Quddiesa tat-VIII jum tal-Kwindiċina mill-Arċipriet Guzepp Attard bis-schem tal-Banda Cittàdina Leone, il-*Chorus Ecclesiae Cathedralis*, u l-*Cathedral Youth Choir*. Wara sar marċ bl-istatwa l-għdida ta' Santa Marija mill-Pjazza tal-Katidral sa Pjazza Savina fejn wara kien esegwit programm mużikali taht id-direzzjoni ta' Mro. Colin Attard. Sar ukoll it-tberik tal-istatwa minn Mons. Arċipriet. Fit-tmien kien esegwit l-innu immortali *Per la festa di Maria Assunta in Cielo*.
- 08 Filghodu saret *Sports day* għat-tfal tal-parroċċa fil-Gozo *Sports Complex* b'kollaborazzjoni ma' *SK Victoria Wanderers*. Quddies tad-IX jum tal-Kwindiċina minn Patri Martin Coleiro OFM bis-schem tal-Kor Fjur t'Assisi tal-Kapuċċini. Hadu schem il-players u s-supporters tal-*SK Victoria Wanderers* u l-*Oratory Youths*. Il-parroċċa pprezentat hames trophies lill-aħjar players tas-sena tal-*SK Victoria Wanderers* u trophy lil rappreżentant tal-*Oratory Youth*. Iktar tard saret taqgħa ta' talb għaž-żgħażaġh li tmexxiet minn Fr. Rene Camilleri. Bil-lejl sar *open air concert* fi-Cittadella organizzat mill-*Aurora Youth Movement* b'risq il-missjoni ta' Fr. Anton Grech fil-Gwatemala.
- 09 Jum il-Hajja. Quddiesa tal-X jum tal-Kwindiċina minn Patri Martin Coleiro OFM bis-schem tal-kantant Mario Caruana. Saret magħmudija u kienu mistiedna l-ġenituri li għamdu lit-trabi tagħhom matul din l-aħhar sena. Fi tmien il-quddiesa t-trabi ġew ippreżentati lil Santa Marija.
- 10 Jum il-Familja. Quddiesa tal-XI jum tal-Kwindiċina minn Patri Martin Coleiro OFM bis-schem tal-*Chorus Ecclesiae Cathedralis*. Kienu mistiedna l-koppji li żżewġu matul dik l-aħhar sena u dawh li qegħdin jiċċelebraw l-10, l-20, il-25, it-30, l-40, u l-50 anniversarju taż-żwieġ tagħhom kif ukoll l-ex-parruċċani mxejda ma' Malta u f'Għawdex. Wara saret l-ikla tradizzjonali tal-festa fil-Pjazza tal-Katidral.
- 11 Konċelebrazzjoni Pontifikali tal-Ewwel Jum tat-Tridu mill-arċisqof emeritu Guzeppi Mercieca bl-omelija tat-Tridu minn Patri Martin Schembri O.Carm.
- 12 Konċelebrazzjoni Pontifikali tat-Tieni Jum tat-Tridu mill-isqof emeritu Adeodato Micallef tal-Kuwait bl-omelija minn Patri Martin Schembri O.Carm.
- 13 Konċelebrazzjoni Ewkaristika tat-Tielet Jum tat-Tridu minn Giovanni B. Gauci, Vigarju Ġenerali u Arċidjaku, bl-omelija minn Patri Martin Schembri O.Carm. Mistiedna speċjali s-saċerdoti li kienu qegħdin ifakkru l-25, l-40, il-50, u s-60 anniversarju tal-ordinazzjoni saċerdotali.
- 14 Lejlet il-Festa. Fil-ghodu quddiesa għat-tfal mill-arċipriet Mons Guzepp Attard. Wara, it-tfal immarċjaw għall-kazin tas-Soċjetà Filarmonika Leone akkumpanjati mill-Banda Leone fejn sar party għalihom. Filgħaxija Transulazzjoni Pontifikali, Għasar, u Funzjoni Ewkaristika.
- 15 **Il-Għid ta' l-Assunta.**
 • Quddies fil-4.15 am, 5.00, 5.45, 6.30, 7.15, 8.00, 9.00 (Pontifikal), 11.00, 12.00 pm, 1.00, u 5.00.
 • Konċelebrazzjoni Pontifikali mmexxija mill-Isqof Mario Grech flimkien mal-Kapitlu Katidrali. Fi tmien inghatat il-Barka Appostolika bir-rebħ tal-Indulġenza Plenarja. Kienet esegwita l-quddiesa *Missa in Solennitate Sanctae Mariae Assumptae* ta' Maestro Joseph Sammut.
 • Qabel spiċċa l-Pontifikal, l-Isqof Grech ta l-medalja *Gieħ il-Katidral*

lill-poeta Dun George Mercieca, membru tal-Presbiterju tal-Katidral li bla dubju jixraqqu t-titlu tal-poeta ta' Santa Marija.

• Fil-ghaxxja, Mons. Giovanni B. Gauci, Vigarju Ġenerali u Arċidjaku, mexxa l-Ghasar Solenni.

• Fis-6.30 pm bdiet hierġa l-purċissjoni. Kien esegwit l-innu immortali *Per la Festa di Maria Assunta in Cielo* mill-Banda Cittadina Leone bis-sehem tal-Kor, tenur, u baritonu. Il-Banda Cittadina Leone akkumpanjat il-purċissjoni.

• Fil-11.00 pm tislma lill-Assunta fid-dhul tagħha fil-Katidral ta' Għawdex bil-kant tal-*Ave Marija*. Kien hemm spetaklu meraviġjuż ta' loġhob tan-nar tal-ajru minn fuq l-gholja ta' Gelmus koordinat mill-*Vampa Organisations* li seta' jtgawda tajjeb hafna mill-folla li kienet qed tassisti għad-dhul tal-istatwa.

• Fit-tmiem, l-isqof Mario Grech ta l-Barka Sagramentali.

22 Quddies ta' radd il-Hajr bl-evalwazzjoni tal-festa minn Mons. Arċipriet. Wara l-quddies l-istatwa ta' Santa Marija ddahlet fin-niċċa u kien hemm *barbecue* tal-ghelug tal-festi fil-Pjazza tal-Katidral.

25 Bi thejġja għall-Missjoni Djoċesana saret assemblea parokkjali għad-diversi gruppi fi hdan il-paroċċa sabiex jaraw kif jistgħu jagħtu l-ghajjuna tagħhom f'din l-attività djoċesana.

Settembru 2008

01 Inghata bidu għar-restawr tal-faċċata tal-Katidral.

01-06 Pellegrinagg f' Lourdes fl-okkażjoni tal-150 anniversarju mid-deheriet tal-Madonna.

08 Festa ta' Twelid tal-Madonna. Sar il-quddies bħal nhar ta' Hadd.

09-20 Reġistrazzjoni għat-ftal li riedu jirċievu l-Ewwel Tqarbina u l-Konfermazzjoni fis-sena 2009.

16 Il-143 anniversarju mit-twaqif tad-Djoċesi u minn meta l-Matriċi u Kolleġġjata ta' Għawdex kienet imghollija għad-dinjità ta' Katidral. Hargha għall-anzjani b'quddies fil-knisja ta' San Pawl, Marsalforn. Wara saret żjara fis-Santwarju tal-Madonna tal-Grazzja u ibbita fis-*Seashell Restaurant*, Xlendi.

- 17 L-ewwel anniversarju mill-hatra ta' Mons. Guzepp Attard bħala Arċipriet.
- 21 It-310 anniversarju minn meta Dun Nicolò Cassia-Magri, arċipriet tal-Knisja Matriċi u Kolleġġjata ta' Għawdex, poġġa l-ewwel ġebli tal-Knisja Katidrali.
- 28 Saret talba lill-parruċċani biex joffru fiit mill-hin tagħhom halli jghinu fit-Missjoni Djoċesana.
- 30 *Coffee Morning* b'risa fil-parroċċa fil-kazin tal-Banda Leone.

Ottubru 2008

05 Organizzata l-ewwel laqgħa għall-koppji li żżewġu fl-ahhar tliet snin.

Festa tal-Madonna tar-Rużarju. Quddies minn Patri Karm Dimech, gwardjan tal-Kapuċċini. L-arċipriet ta l-mandat tat-tagħlim tad-duttrina lill-katekisti. Wara harget il-purċissjoni-pellegrinagg bl-istatwa tal-Madonna tar-Rużarju.

11 Il-292 anniversarju mid-dedikazzjoni tal-Katidral. Mons Isqof mexxa konċelebrazzjoni ta' Radd il-Hajr mal-Kapitlu Katidrali bis-sehem il-*Chorus Ecclesiae Cathedralis*.

12 Thabbar tibdil fil-hinijiet tal-quddies tal-Hadd. Tnehhew tal-10.00 am u tal-11.00 am u flokhom kienet introdotta l-quddies tal-Familja fl-10.30 am. Hemm hsieb li jkun organizzati mumententi soċjali wara l-quddies.

21 Festa ta' Sant'Orsola, kontitular tal-Katidral u patruna ta' Għawdex. Konċelebrazzjoni mmexxija mill-Isqof Mario Grech bis-sehem tal-*Chorus Ecclesiae Cathedralis*.

Reġa' nghata bidu għal-laqqgħat tal-*Lectio Divina* li jsiru kull nhar ta' Tlieta.

24 Il-Parroċċa tal-Katidral laqgħet b'ferh ir-relikwa tad-Driegħ ta' San Pawl. Laqgħa ta' Formazzjoni għall-missjunarji lajċi li se jieħdu sehem fil-Missjoni Djoċesana.

Velja ta' talb għaz-żgħażgħ fl-okkażjoni tal-miġja tar-Relikwa tad-Driegħ ta' San Pawl.

25 Quddies bis-sehem tal-*Chorus Ecclesiae Cathedralis* fejn il-Komunità Parokkjali tat qima lir-Relikwa tad-Driegħ ta' San Pawl.

- 26 Il-qraha ta' Gorg Attard, ex-Segretarju tas-Socjeta' Filarmonika Leone, ghad-dew numru ta' dokumenti relatati mal-istorja tal-knisja f'Ghawdex lill-arkivju tal-Katidral.

Novembru 2008

- 01 Konċelebrazzjoni Pontifikali fl-okkażjoni tal-Festa tal-Qaddisin Kollha.
Il-58 anniversarju minn meta l-Papa Piju XII ipproklama t-Tluġ fis-Sema ta' Marija bir-ruh u l-gisem bhala domma ta' Fidi.
- 02 Inghata r-rapport finanzjarju tal-Parroċċa minn Mejju sa Awwissu 2008.
Konċelebrazzjoni Pontifikali fl-okkażjoni tal-Ghid tal-Imwiet.
Saret il-laqgħa tal-ewwel Hadd tax-Xahar għall-koppji.
- 04 Fethu l-*bookings* għall-intenzjonijiet tal-quddies għas-sena 2009.
- 09 Il-parroċċa kienet mistiedna tiegħu sehem fis-Sibtijiet bi thejjija għall-festa tal-Immakulata Kunċizzjoni, fil-knisja ta' San Franġisk.
- 11 Hargħa għall-anzjani, b'quddies f'ċimiterju ta' Santa Marija u bibita fil-*Lantern Restaurant*, Marsalforn.
- 13 Bdew sensiela ta' laqgħat ta' kull nhar ta' Hamis għat-tfal li matul is-sena 2009 kienu ser jirċievu s-sagrament tal-Ewwel Tqarbina.
- 16 L-E.T. Mons. Mario Grech, Isqof ta' Ghawdex, mexxa r-rit tal-Ammissjoni ta' hames seminaristi tad-Djoċesi tagħna fosthom is-seminarista tal-parroċċa tal-Katidral John Mejlaq. Iċ-ċelebrazzjoni saret fil-Knisja Parrokkjali ta' Gesù Ewkaristiku Salvatur, Għasri.
Il-Parroċċa tal-Katidral kienet kriet dar sabiex isservi ta' residenza temporanja tal-Arċipriet.
- 22 Inxtraw 26 sigġu ġdid għall-Prebiterju.
- 23 Konċelebrazzjoni Pontifikali fl-okkażjoni tal-Festa ta' Kristu Re.
Il-Parroċċa hadet sehem fil-korteo ta' Kristu Re u fil-manifestazzjoni djoċesana fil-parroċċa tax-Xewkija.
Il-ġbir li sar waqt il-quddies kien għall-karità.

- 29 Saret t-thabbira u katekezi għaž-żmien tal-Avvent bi thejjija għas-sena liturgika l-ġdida mill-Kan. Joseph Sultana, Vigarju Parrokkjali.
- 30 Bidu tal-Avvent, Fil-quddies tas-6.00 pm tal-Hdud saru l-priedki minn Mons. Lawrenz Sciberras.

Diċembru 2008

- 05 Quddiesa għaž-żgħażaġħ mill-Kan. Reuben Micallef, arċipriet tax-Zebbuq.
- 06 Bidu tal-*Cathedral Saturday Sport* li ser jibda jsir kull lewwel Sibt tax-xahar. Dan hu mument fejn it-tfal bejn is-6 u t-12-il sena jkollhom mument ta' rikreazzjoni ma' shabbona.
- 07 Laqgħa tal-ewwel Hadd tax-Xahar għall-koppji.
Is-seminarista tal-parroċċa tal-Katidral Maximillian Grech irċieva l-Ministeru tal-Akkolitat mill-E.T. Mons. Mario Grech, Isqof ta' Ghawdex, fil-knisja Parrokkjali ta' Kerċem.
- 08 Sar it-tberik tad-dar li se sservi bhala residenza tal-arċipriet.
Solennità tat-Tnissil Bla Tebgha tal-Verġni Marija. Il-hinijiet tal-quddies fil-Katidral kienu bħal dawd tal-Hadd. Filghodu saret Konċelebrazzjoni Pontifikali.
- 13 Irtir bi thejjija għas-Sagrament tal-Grizma tal-Isqof fil-Katidral.
- 14 Mal-hargħa tal-Bullettin tqassam il-programm dettaljat tal-Milied.
- 15-23 Novena tal-Milied għat-tfal u għall-kbar.
- 16 Hargħa għall-anzjani b'quddies fil-knisja ta' Santa Luċija u wara saret żjara lil xi presepi. L-attività ntemmet b'ikla fis-*Saint Patrick's Hotel*, Xlendi.
- 17 Serata ta' kant fl-okkażjoni tal-Milied mill-*Chorus Ecclesiae Cathedralis* organizzata mill-*Legion of Mary*.
- 24 Kunċert tal-lejl tal-Milied u priedka tat-tfajjel Filippo Farrugia. F'nofs il-lejl Konċelebrazzjoni Pontifikali.
- 25 **Jum il-Milied.** Filghodu saret quddies għat-tfal u l-familji kollha tal-parroċċa mill-arċipriet. Filghaxija Mons. Isqof mexxa Konċelebrazzjoni Pontifikali.
- 26 Il-parroċċa tal-Katidral flimkien mas-Socjeta' Filarmonika Leone organizzaw

- 29 Żjajjar għall-presepi għat-tfal u l-adolescenti.
 30 Party tal-Milied għat-tfal tal-parroċċa.
 30 Żjajjar lill-morda u lill-anzjani fl-Isptar Generali u kliniċi privati mill-*Chorus Ecclesiae Cathedralis* u mill-*Cathedral Youth Choir* bil-kant tal-innijiet tal-Milied.
 31 Jum ta' adorazzjoni quddiem Ġesù Sagramentat b'radd il-hajr tas-sena li ntemmet.
 Filghaxija Konċelebrazzjoni Pontifikali ta' Radd il-Hajr bis-sehem tal-*Chorus Ecclesiae Cathedralis* u l-orkestra.

Jannar 2009

- 01 Konċelebrazzjoni Pontifikali tal-Ewwel Jum tas-sena bis-sehem tal-*Chorus Ecclesiae Cathedralis*.
 02 Quddies għaž-żgħażaġh fil-Katidral fl-ewwel ġimgħa tax-xahar.
 04 Mal-ħarġa tal-Bullettin tqassam il-Kalendarju tal-Parroċċa. Tqassam ukoll il-programm taż-żjajjar li ser isiru mill-missjunarji lajċi fid-djar bhala parti mill-Missjoni Djoċesana.
 Konċelebrazzjoni tas-Solennità tal-Epifanija tal-Mulej bis-sehem tal-*Chorus Ecclesiae Cathedralis*. Waqt din iċ-Ċelebrazzjoni ngħata l-mandat lill-missjunarji lajċi ta' Għawdex kollu.
 05 Bidu taż-żjajjar fil-familji.
 06 Thabbret il-mewt ta' Mons. Gwann Dimech.
 08 Reġġhu bdew il-laqgħat ta' kull nhar ta' Ħamis bi thejġja għall-Ewwel Tqarbina.
 13 *Coffee Morning* b'risq il-Parroċċa fil-Każin tal-Banda Leone.
 20 L-ewwel ħarġa għall-anzjani għal din is-sena b'quddiesa ċelebrata fil-knisja ta' Sant'Anton Abbati, Xagħra u bibita fis-*Seashell Restaurant*, Xlendi.
 22 Konċelebrazzjoni b'suffraġju ta' Mons. Gwann Dimech li tmexxiet mill-Arcipriet mal-presbiterju parrokkjali bis-sehem tal-*Chorus Ecclesiae Cathedralis*.
 27 Issoktaw il-laqgħat tal-*Lectio Divina* wara l-waqfa għall-Missjoni Djoċesana.
 31 Fil-festa ta' San Gwann Bosco, l-Arcipriet mexxa l-Konċelebrazzjoni fl-

Oratorju Don Bosco bis-sehem tal-*Chorus Ecclesiae Cathedralis*.

- 30-31 Jum l-Art Imqaddsa. Il-ġbir kollu sabiex jinżammu b'mod xieraq is-santwarji l-aktar għeżiż marbuta mal-misteri tal-fidi tagħna fil-Palestina.

Frar 2009

- 02 Konċelebrazzjoni tal-Prezentazzjoni tal-Mulej. Saret il-prezentazzjoni tal-kandidati tal-Grizma tal-Isqof lill-Mons. Isqof.
 03 *Coffee Morning* b'risq il-parroċċa fil-Każin tal-Banda Leone.
 06 L-ewwel Ġimgħa tax-xahar u adorazzjoni. Quddies għaž-żgħażaġh minn Dun Raymond Portelli, missjunarju Għawdx i fil-Perù.
 07 Laqgħa tal-ewwel Sibb tax-xahar għall-koppji.
 10 Solennità ta' San Pawl Missierna. Il-Quddies kien bħal ta' nhar ta' Hadd.
 11 Saret laqgħa tal-Presbiterju u l-Kunsill Parrokkjali.
 Fl-okkażjoni tal-Ġimgħa tal-Morda kien amministrat is-sagrament tal-Grizma tal-Morda.
 13 Bidu għall-kors bit-thejġja għaž-żwieġ.
 15 Il-ġbir waqt il-quddies kien b'risq il-Missjoni Djoċesana.
 16 Mietet Pawla Scicluna fl-età ta' 'l fuq minn mit sena. Kienet l-ixjeh membru tal-parroċċa tal-Katidral u baqgħet titla' l-Katidral bil-mixi sakemm kellha 96 sena. Twieldet fil-4 ta' Mejju, 1908.
 17 Ħarġa għall-anzjani, b'quddies fis-Santwarju ta' Lourdes, Għajnsielem, u bibita fil-*Bukket Restaurant*, Qala.
 19 *High Tea* tal-Karnival b'risq il-parroċċa fil-Każin tal-Banda Leone.
 Il-Komunità Neo-Katekumenali għamlet żjajjar fil-familji fejn taw l-esperjenzi tagħhom waqt it-tieni fażi tal-Missjoni Djoċesana.
 22 Mal-Bullettin tqassam il-programm dettaljat tar-Randan u l-Ġimgħa Imqaddsa.
 Is-seminarista tal-parroċċa tal-Katidral John Mejlaq irċieva l-Ministeru tal-Letterat flimkien ma' erba' seminaristi oħra mill-E.T. Mons. Mario Grech, Isqof ta' Għawdex, fil-Bażilika tan-Nadur.
 25 **Ras ir-Randan.** Konċelebrazzjoni

Pontifikali bit-berik tal-Irmied bis-sehem tal-Chorus *Ecclesiae Cathedralis*.

27 Pellegrinagg Penitanzjali Djoċesan fil-knisja arċipretali tax-Xewkija.

28 Il-Presbiterju Parrokkjali ha sehem f'laqgħa ta' spiritwalità għal żmien ir-Randan organizzat għall-kleru kollu tad-Djoċesi.

Marzu 2009

- 01 Quddiesa tal-Ewwel Hadd tar-Randan mill-kwarcizmalista Mons. Lawrenz Sciberras u li għaliha kienu mistiedna l-membri tal-Kunsill Parrokkjali, il-missjunarji lajci, u l-katekisti. Pontifikal Solenni f'għeluq it-80 sena tal-Isqof Emeritus E.T. Mons. Nikol G. Cauchi.
- 02-06 Eżerċizz Spiritwali għal kulhadd minn Dun Daniel Xerri. Eżerċizz Spiritwali għall-mizzewgħin minn Fr. Mark Demanuele MSSP.
- 06 Meditazzjoni tal-Via Sagra mmexxija mill-Arċipriet Mons. Guzepp Attard. Quddiesa għaz-żgħażaġħ minn Dun Joshua Muscat.
- 07 Irtir Spiritwali għat-tfal tal-Ewwel Tqarbina fil-kunvent ta' Santu Wiġin immexxi minn Ms Nancy Grech u Ms Anna Refalo. Laqgħa tal-ewwel Sibb tax-Xahar għall-koppji.
- 08 Quddiesa tat-Tieni Hadd tar-Randan minn Mons. Lawrenz Sciberras u li għaliha kienu mistiedna l-koppji li żżewgħu fl-ahħar sena.
- 10 Kunċert Muzikali fil-Katidral mill-Valparaiso University Chamber Concert Band taħt il-bakketta tad-direttur Dr Jeffrey Scott Doeblen. Il-Program for Lenten Reflections kien jinkludi siltiet minn numru ta' kompozituri ta' kalibru fosthom Robert Franz, Johann Sebastian Bach, u Adoniram Gordon.
- 13 Meditazzjoni tal-Via Sagra mill-Kan. Joseph Sultana, Vigarju Parrokkjali.
- 15 Quddiesa tat-Tielet Hadd tar-Randan minn Mons. Lawrenz Sciberras u li għaliha kienu mistiedna l-ġenituri li għamdu t-trabi tagħhom fl-ahħar sena.
- 17 Nofs ta' nhar Irtir f'Dar Manresa

mmexxi mill-Kan. Joseph Sultana, Vigarju Parrokkjali.

- 19 **Festa ta' San Guzepp.** Fis-1.00 pm, quddiesa solenni bl-omelija minn Mons. Joseph Bezzina fil-kappella ta' San Guzepp fiċ-Ċittadella. Filgħaxija, fil-Katidral l-Isqof mexxa Pontifikal bis-sehem tal-Chorus *Ecclesiae Cathedralis*.
- 20 Meditazzjoni tal-Via Sagra minn Mons. Giovanni B. Gauci Vigarju Generali.
- 22 Quddiesa tar-Raba' Hadd tar-Randan minn Mons. Lawrenz Sciberras u li għaliha kienu mistiedna l-graba ta' dawk li mietu fl-ahħar sena.
- 26 Laqgħa għall-ġenituri fl-wliedhom ser jirċievu s-Sagramenti tal-Ewwel Tqarbina u l-Grizma.
- 27 Meditazzjoni tal-Via Sagra minn Mons. Joseph Bezzina.
- 28 Irtir Spiritwali għall-istudenti li ser jirċievu s-Sagrament tal-Grizma tal-Isqof fl-ahħar sena tal-Katidral immexxi mill-Kan. Joseph Sultana, Vigarju Parrokkjali. Ċelebrazzjoni tar-Randan għaz-żgħażaġħ bi thejjija għall-festi tal-Għid.
- 29 Quddiesa tal-Hames Hadd tar-Randan minn Mons. Lawrenz Sciberras u li għaliha kienu mistiedna r-reffigħa li ser jipparteċipaw fil-Purċissjoni tal-Gimgha l-Kbira.
- 30-03 Eżerċizz Spiritwali għall-anzjani mill-Kan. Joseph Sultana, Vigarju Parrokkjali fiċ-Ċentru Parrokkjali. Eżerċizz Spiritwali għat-tfal minn Dun Michael Said fil-Katidral.

April 2009

- 01 Seminar parrokkjali f'dar Manresa dwar il-proposti li hargħu mill-Missjoni Djoċesana, immexxi minn Dun Giovanni Curmi u Dun Anton Teuma.
- 01-03 Fiera tal-figolli fiċ-ċentru parrokkjali tal-Katidral.
- 03 Jum id-Duluri tal-Verġni Mqaddsa Marija.
- 04 Kunċert ta' Muzika Sagra fil-Katidral bis-sehem tal-Chorus *Ecclesiae Cathedralis*, tal-Cathedral Youth Choir u tal-Banda Ċittadina Leone. Bejn il-bċejeċ muzikali nqraw poeziji minn diversi membri tal-parroċċa.

- 05 Hadd il-Palm. Konċelebrazzjoni Pontifikali tat-tberik tal-palm bis-sehem tal-Chorus *Ecclesiae Cathedralis*. Wara l-funzjoni tberiket il-*Mejda tal-Appostli* fil-kappella ta' Santa Barbara, organizzata mill-Grupp tal-Abbatini u tal-Vokazzjonijiet tal-Katidral.
- 07 Jum ir-Rikonċiljazzjoni. Fil-5.00 pm sar servizz penitenzjali u kien amministrat is-sagrament tal-Ewwel Qrara lit-tfal li ser jirċievu l-Ewwel Tqarbina.
- 08 L-Erbgħa tat-Tniebri. Ċelebrazzjoni Kateketika għat-tfal kollha tal-parroċċa u li fiha gie spjegat it-Tridu Mqaddes tal-Għid.
- 09 Hamis ix-Xirka. Filgħodu Mons. Isqof Mario Grech mexxa konċelebrazzjoni tat-Tberik taż-Żjut fejn ikkonċelebraw il-qassisin kollha ta' Ghawdex. Fi tmiem il-Pontifikal l-Isqof ta l-Barka Appostolika bir-rebb tal-indulġenza plenarja. Filgħaxija Mons. Isqof mexxa Konċelebrazzjoni Pontifikali tal-Ikka tal-Mulej.
- 10 Il-Gimgha l-Kbira. Mons. Isqof mexxa l-funzjoni tat-Tifkira tal-Mewt tal-Mulej. Wara, saret il-Purċissjoni tal-Passjoni mat-toroq tal-Belt Victoria. Imexxiet minkejja li beda jgħid fit-tar-rih.
- 11 Sibt il-Għid. Mons. Isqof mexxa l-funzjoni tal-Vġili l-Kbira tal-Għid.
- 12 **L-Għid il-Kbir.** Filgħodu quddiesa għall-komunità parrokkjali mill-Arċipriet u wara l-quddiesa tqassmu l-figolli tal-Għid lit-tfal kollha. Wara kellha ssir il-manifestazzjoni bl-istatwa ta' Kristu Rxox mill-Katidral bis-sehem tal-Banda Cittadina Leone, iżda mhabba riefnu u maltemp kbir thassar kolloxx. Filgħaxija Mons. Isqof mexxa Konċelebrazzjoni Pontifikali. Kien hafna maltemp, iżda minkejja dan, xortá wahda kien hemm hafna nies għall-Pontifikal.
- 14 Beda t-tberik tal-familji.
- 15 Harga f'Malta għall-festa ta' San Ġirgor, Marsaxlokk.
- 21 *Coffee Morning* b'risq il-Parroċċa fil-każin tal-Banda Leone.
- 26 Il-parroċċa habbert pellegrinaġġ parrokkjali Marjan għal Fatima bejn il-25 ta' Awwissu u l-1 ta' Settembru.

L-E.T. Mons. Tommaso Caputo, in-Nunzu Appostoliku, mexxa konċelebrazzjoni Pontifikali sabieħ jittfakkra **ir-Raba' annversarju mill-bidu tal-Pontifikat tal-Papa Benedittu XVI.** Mons. Dekan Anton Gauci mexxa quddiesa ta' ringrazzjament fl-okkażjoni tas-60 annversarju mill-Ordinazzjoni Saċerdotali.

29 Mons. Arċipriet mexxa konċelebrazzjoni ta' radd il-hajr fl-okkażjoni tat-53 annversarju minn meta s-Socjetà Filarmonika Leone irregalat l-istatwa artistika u devota ta' Santa Marija lill-knisja Katidrali. Hadu sehem il-Banda Cittadina Leone u l-Chorus *Ecclesiae Cathedralis*.

Mejju 2009

- 01 Festa ta' San Ġuzepp Haddiem. Quddiesa għaž-żgħażaġh minn Dun Joe Calleja.
- 02 Laqgħa tal-ewwel Sibt tax-Xahar għall-koppji. L-istatwa ta' San Ġwann Bosco ttelgħet il-Katidral fl-okkażjoni ta' għeluq is-sittin sena mill-ftuh tal-Oratorju Don Bosco
- 06 **L-Ewwel Erbgħa** bi thejjiġa għall-festa ta' Santa Marija. E.T. Mons. Ġuzeppi Mercieca, arċisqof Emeritu, mexxa Konċelebrazzjoni Pontifikali.
- 12 Harga tal-anzjani b'quddiesa fil-knisja ta' Hamet u bibita fis-Saint Patrick's Hotel, Xlendi.
- 13 Quddiesa tat-Tieni Erbgħa minn Mons. Giovanni B. Gauci, Vigarij Ġenerali u Arċidjaku tal-Kapitlu Katidrali. *Coffee Morning* b'risq il-parroċċa fil-każin tal-Banda Leone.
- 16 Mons. Isqof Mario Grech amministra s-Sagrament tal-Grizma tal-Isqof lil tletin adoloxxent.
- 17 Is-Sitt Hadd tal-Għid. Mons. Arċipriet Ġuzepp Attard mexxa konċelebrazzjoni li fiha amministra s-Sagrament tal-Ewwel Tqarbina lil 34 tifel u tifla.
- 20 Quddiesa tat-Tielet Erbgħa ta' Santa Marija minn Dun Anthony Zammit li kien akkumpanjat mill-E.T. Mons. Gabino Miranda Melgarejo, isqof fil-Perù.
- 22 **Bidu tal-Kwaranturi.** Tlett ijiem ta'

- adorazzjoni solenni tal-Kwaranturi. Quddiesa solenni tal-ewwel jum minn Dun Gerald Buhagiar.
- 23 Quddiesa solenni tat-tieni jum tal-Kwaranturi minn Dun Gerald Buhagiar. Lejl ta' talb u adorazzjoni li ntemmet b'quddiesa f'nofs il-lejl meta fir-Rabat, Ghawdex, kienet qiegħda ssir *Lejlet Lapsi – Notte Gozitana*.
- 24 L-E.T. Mons. Mario Grech, isqof ta' Ghawdex, mexxa konċelebrazzjoni pontifikali f'għeluq il-Kwaranturi. Wara mexxa purċissjoni bis-Sagrament bis-sehem tat-tfal kollha tal-Ewwel Tqarbina u l-Grizma tal-Isqof u numru kbir ta' parruċċani. *It-Telgha tal-Belt*, it-triq li minn Pjazza Indipendenza twassal sa Pjazza Katidral, saret għall-ewwel darba *infiorata*, tapit bil-ward bhala parti miċ-ċelebrazzjonijiet tan-*Notte Gozitana*.
- 27 Quddiesa tar-*Raba' Erbgha* ta' Santa Marija minn Dun Daniel Xerri, Rettur tas-Seminarju, u li għaliha attendew is-seminaristi u sar talb għal aktar vokazzjonijiet.
- 30 Pellegrinaġġ Parrokkjali Pawlin f'Malta.
- 11 Solennità ta' Ghid il-Hamsin. Konċelebrazzjoni Pontifikali minn Mons. Isqof.
- mill-parroċċa tal-Katidral. Solennità tal-Gisem u d-Demm ta' Kristu. Konċelebrazzjoni Pontifikali minn Mons. Isqof.
- 16 Hargħa għall-anzjani b'quddiesa fil-knisja ta' San Pawl Nawfragħ, Muxxar; żjara lis-Santwarju tal-Qalb ta' Ġesù, Fontana; u bibita fil-*Country Terrace*, Għajnsielem.
- 17 Quddiesa tas-*Seba' Erbgha* ta' Santa Marija minn Dun Renato Borg.
- 23 Mons. Isqof Mario Grech mexxa l-funzjoni li fiha **Maximilian Grech mill-Parroċċa tal-Katidral kien ordnat djaknu** flimkien ma' Noel Debono mill-parroċċa tan-Nadur, neputi tal-arċipriet tal-Katidral, u bin il-Ministru għal Ghawdex.
- 24 Quddiesa tat-*Tmien Erbgha* ta' Santa Marija minn Dun Renato Borg.
- 26 L-E.T. Mons. Mario Grech, isqof ta' Ghawdex, mexxa konċelebrazzjoni pontifikali ta' **Radd il-Hajr f'għeluq il-25 sena mill-Ordinazzjoni Saċerdotali tiegħu**. Kien meghjun mill-E.T. Mons. Tommaso Caputo, Nunzju Apostoliku għal Malta, u Mons. Pawlu Cremona, arċisqof ta' Malta. Hadu sehem ukoll Mons. Nikol Cauchi, isqof emeritu ta' Ghawdex, u Mons. Ġuzeppi Mercieca, arċisqof emeritu ta' Malta, u iktar minn mit saċerdot. Il-Kongregazzjoni tmexxiet mill-E.T. Dr Ġorġ Abela, President ta' Malta, u mill-Onor. Giovanna Debono, Agent-Prim Ministru u Ministru għal Ghawdex. Kien preżenti wkoll l-Onor. Dr Joseph Muscat, Kap tal-Oppożizzjoni. Għall-okkażjoni żżanzet il-*Missa in Fractione Panis* ta' Maestro Dr John Galea – quddiesa għal erba' vucijiet u sopran solista. Il-Kapitlu rregala lill-isqof kwadru originali ta' Pawlu Camilleri-Cauchì li juri 'l San Pawl jinterċiedi ma' Santa Marija biex thares il-Katidral.
- 29 Festa ta' San Pietru u San Pawl. Konċelebrazzjoni solenni u għeluq tas-sena speċjali ddedikata lil San Pawl, Patrun ta' Malta.
- 30 *Coffee Morning* b'risq il-Parroċċa fil-każin tal-Banda Leone.

Ġunju 2009

- 03 Quddiesa tal-*Hames Erbgha* ta' Santa Marija minn Dun Daniel Xerri, Rettur tas-Seminarju ta' Ghawdex.
- 05 Mons. Arċipriet mexxa pellegrinaġġ għas-Santwarju tal-Qalb ta' Ġesù, Fontana. Quddiesa għaz-*għażaġħ* fil-Katidral.
- 10 Quddiesa tal-*Sitt Erbgha* ta' Santa Marija minn Dun Joseph Bajada Viċi-Rettur tas-Seminarju.
- 09 *Coffee Morning* b'risq il-parroċċa fil-każin tal-Banda Leone.
- 13 Mons. Isqof mexxa l-funzjoni tal-Ordinazzjoni Saċerdotali ta' Anthony Bajada, Joseph Curmi, u Richard Nazzarenu Farrugia, it-tlieta mill-parroċċa tax-Xagħra. Omm Dun Joseph u missier Dun Richard huma

KRONAKA TAL-PARROĊĊA

1 ta' Lulju 2008 - 30 ta' Ġunju 2009

Maghmudijiet

DATA	ISEM TAT-TARBIJA	ISEM IL-ĠENITURI
20.06.08	Kayla Jade Vella	Adam u Julie
26.07.08	Marissa Said	Emanuel u Christine
06.07.08	Matthias Ryan Zammit	Philip u Marija
09.08.08	Jake Sacco	Mark u Denise
10.08.08	Michela Saliba	Peter u Marion
22.08.08	Mattia Cassar	Joseph u Josephine
25.08.08	Jo-Marie Zammit	Teddy u Jennifer
08.12.08	Kris Vella	Larry u Anabel
14.12.08	Ivana Grech	Ivan u Mary Rose
21.12.08	Mattia Vella	Mark u Migronne
03.01.09	Sean Spiteri	Gordon u Mary Rose
10.01.09	Christine Attard	Mario u Marlene
10.01.09	Yanica Attard	Mario u Marlene
11.01.09	Niamh Meilak	Melcom u Maria Assunta
31.01.09	Isaac Cardona	Chris u Sarah Cardona
05.02.09	Maegen Camilleri	Domnall u Sarah
07.02.09	Nikita Vella	Jamie u Greta
19.04.09	Nicole Azzopardi	Kevin u Joanne
21.06.09	Hannah Tabone	Joseph u Johanna

Żwigijiet

DATA	ISEM U PARROĊĊA TAL-GHARAJJES
25.07.08	Jeffrey Hili (Tarxien-Malta) u Romena-Mary Saliba (Victoria)
25.07.09	Frankie Debono (Paola-Malta) u Nathalie Borg (Kerċem)
02.08.08	Rodrick Cordina (Victoria) u Nicole Mercieca (Xaghra)
03.08.08	Mario Cordina (Victoria) u Melissa-Maria Saliba (Victoria)
09.08.08	Ryan Farrugia (Victoria) u Audrey Debrincat (Victoria)
16.08.08	Arnaud Bouvier (Victoria) u Angele Galea (Victoria)
23.08.08	Robert Bugeja (Naxxar-Malta) u Charmaine Attard (Victoria)
24.08.08	Jason Saliba (Xewkija) u Francine Mercieca (Fontana)
30.08.08	John Formosa (Kerċem) u Nataline Cordina (Nadur)
06.09.08	Christopher Sultana (Safi-Malta) u Dr. Yana Haber (Victoria)
07.09.08	Mark Schembri (Victoria) u Vanessa Borg (Victoria)
14.02.09	Anthony Vella (Żebbuġ) u Louiseann Farrugia (Victoria)
09.05.09	Conrad Sacco (Marsalforn) u Daniela Vella (Victoria)
16.05.09	Thomas Maneeney (Xaghra) u Annuzjata Sultana (Xaghra)
29.05.09	Vincent Rapa (Victoria) u Amanda Said (Għajnsielem)
20.06.09	Mario Borg (Kerċem) u Renise Camilleri (Victoria)

Imwiet

DATA

18.06.08
28.06.08
15.07.08
28.07.08
28.07.08
26.01.09
07.02.09
10.02.09
16.02.09
20.02.09
26.02.09
11.03.09
06.04.09
13.04.09
03.06.09
12.06.09
16.06.09
18.06.09
26.06.09
29.06.09

ISEM

Guzeppa Bonnici
Giovanni Vella
Marija Mifsud
Joseph Farrugia
Guza Cauchi
Marija Said
Angela Abela
Antonietta Grech
Pawla Scicluna
Joseph Zammit
Anton Mifsud
Pawla Grech
Maria Olimpia Bondi
Marija Grazzja Mifsud
Carmel Grech
Joseph Vella
Karl Vella
Salvu Vella
Guzeppa Mercieca
Joseph Micallef

ETA

85 sena
86 sena
89 sena
68 sena
73 sena
81 sena
73 sena
86 sena
100 sena
70 sena
62 sena
81 sena
87 sena
91 sena
86 sena
66 sena
94 sena
67 sena
82 sena
76 sena

L-Ewwel Tqarbina

Il-Hadd, 17 ta' Mejju 2009

Borg Carl, Bugeja Antonella, Bugeja Daniel, Buttigieg Denise, Caruana Francesca-Jo, Camilleri Laura, Camilleri Matthew, Cassar Dario, Cassar Jessica, Cauchi Savio, Curmi Emma, Curmi Joseph, Farrugia Maria, Grillage Danielle, Grech Francesca, Grech Lara, Haber Fabian, Kuas Julia, Mejlaq James, Mercieca Keith, Mercieca Nathaniel, Mintoff Nicole, Mompalao Rudi-Vic, Pace Jonathon, Rapa Owen, Theuma Raul, Saliba Amy, Saliba Jeremy-Paul, Scicluna Maria, Vella Alan-Mario, Vella Gabriella-Claire, Vella Ismael-Amadeus, Vella Kaylee, Vella Lauren.

Griżma ta' l-Isqof

Is-Sibt, 16 ta' Mejju 2009

Abela Sarah, Attard Dorian, Attard Marcello, Bajada Jasmine, Bezzina Rachel, Bonnici Anna, Calleja Josephine, Calleja Marija, Cordina André, Dimech Martina, Farrugia Filippo, Farrugia Lara, Farrugia Luke, Farrugia Trevor-Anthony, Fenech Deborah, Formosa Gordon-G., Gatt Aurore, Gauci Josef, Grech Marise, Grech William, Grima Laura-Emma, Grima Pia-Marie, Grima Pierre-Silvio, Mercieca Elyse, Said Ryan, Saliba Andrew, Spiteri Stephanie, Xerri Ayrton, Xerri Carlos, Zammit Nicholas.

Il-Ġimgha, 31 ta' Lulju 2009

Cini Sabrina, Vella Chantel, Xuereb Karl.

A FEAST STEEPED IN PASCHAL JOY

Homily

on the Solemnity of the Assumption of the Blessed Virgin Mary
at St Thomas of Villanova Parish, Castel Gandolfo
Friday, 15 August 2009

Dear Brothers and Sisters,

The Solemnity of the Assumption of the Blessed Virgin Mary, the oldest Marian Feast, returns every year in the heart of summer. It is an opportunity to rise with Mary to the heights of the spirit where one breathes the pure air of supernatural life and contemplates the most authentic beauty, the beauty of holiness.

The atmosphere of today's celebration is steeped in paschal joy. "Today", the antiphon of the *Magnificat* says, "the Virgin Mary was taken up to Heaven. Rejoice, for she reigns with Christ for ever. Alleluia". This proclamation speaks to us of an event that is utterly unique and extraordinary, yet destined to fill the heart of every human being with hope and happiness.

Mary is indeed the first fruit of the new humanity, the creature in whom the mystery of Christ – his Incarnation, death, Resurrection and Ascension into Heaven – has already fully taken effect, redeeming her from death and conveying her, body and soul, to the Kingdom of immortal life. For this reason, as the Second Vatican Council recalls, the Virgin Mary is a sign of certain hope and comfort to us (see *Lumen Gentium*, n. 68). Today's feast impels us to lift our gaze to Heaven; not to a heaven consisting of abstract ideas or even an imaginary heaven created by art, but the Heaven of true reality which is God himself. God is Heaven. He is our destination, the destination and the eternal dwelling place from which we come and for which we are striving.

St Germanus, Bishop of Constantinople in the eighth century, in a homily given on the Feast of the Assumption, addressing the heavenly Mother of God said: "You are the One who through your immaculate flesh reunited the Christian people with Christ.... Just as all who thirst hasten to the fountain, so every soul hastens to you, the Fountain of love, and as every man aspires to live, to see the light that never fades, so every Christian longs to enter the light of the Most Blessed Trinity where you

already are". It is these same sentiments that inspire us today as we contemplate Mary in God's glory. In fact, when she fell asleep in this world to awaken in Heaven, she simply followed her Son Jesus for the last time, on his longest and most crucial journey, his passage "from this world to the Father" (see Jn 13: 1).

Like him, together with him, she departed this world to return "to the Father's House" (see Jn 14: 2). And all this is not remote from us as it might seem at first sight, because we are all children of the Father, God; we are all brothers and sisters of Jesus and we are all also children of Mary, our Mother. And we all aspire to happiness. And the happiness to which we all aspire is God, so we are all journeying on toward this happiness we call Heaven which in reality is God. And Mary helps us; she encourages us to ensure that every moment of our life is a step forward on this exodus, on this journey toward God.

May she help us in this way to make the reality of heaven, God's greatness, also present in the life of our world. Is this not basically the paschal dynamism of the human being, of every person who wants to become heavenly, perfectly happy, by virtue of Christ's Resurrection? And might this not be the beginning and anticipation of a movement that involves every human being and the entire cosmos? She, from whom God took his flesh and whose soul was pierced by a sword on Calvary, was associated first and uniquely in the mystery of this transformation for which we, also often pierced by the sword of suffering in this world, are all striving.

The new Eve followed the new Adam in suffering, in the Passion, and so too in definitive joy. Christ is the first fruits but his risen flesh is inseparable from that of his earthly Mother, Mary. In Mary all humanity is involved in the Assumption to God, and together with her all creation, whose groans and sufferings, St Paul tells us, are the birth-pangs of the new humanity. Thus are born the new Heaven

Id-Dormitio tal-Madonna - pittura ta' Dmitar, Skopje, Mużew Nazzjonali tal-Macedonja.

and the new earth in which death shall be no more, neither shall there be mourning nor crying nor pain any more (see Rev 21: 1-4).

What a great mystery of love is presented to us once again today for our contemplation! Christ triumphed over death with the omnipotence of his love. Love alone is omnipotent. This love impelled Christ to die for us and thus to overcome death. Yes, love alone gives access to the Kingdom of life! And Mary entered after her Son, associated with his Glory, after being associated with his Passion. She entered it with an uncontrollable force, keeping the way behind her open to us all. And for this reason we invoke her today as "Gate of Heaven", "Queen of Angels" and "Refuge of sinners". It is certainly not reasoning that will make us understand this reality which is so sublime, but rather simple, forthright faith and the silence of prayer that puts us in touch with the Mystery that infinitely exceeds us. Prayer helps us speak with God and hear how the Lord speaks to our heart.

Let us ask Mary today to make us the gift of her faith, that faith which enables us already to live in the dimension between finite and infinite, that faith which also transforms the sentiment of time and the passing of our existence, that faith in which we are profoundly aware that our life is not retracted by the past but at-

tracted towards the future, towards God, where Christ, and behind him Mary, has preceded us.

By looking at Mary's Assumption into Heaven we understand better that even though our daily life may be marked by trials and difficulties, it flows like a river to the divine ocean, to the fullness of joy and peace. We understand that our death is not the end but rather the entrance into life that knows no death. Our setting on the horizon of this world is our rising at the dawn of the new world, the dawn of the eternal day.

"Mary, while you accompany us in the toil of our daily living and dying, keep us constantly oriented to the true homeland of bliss. Help us to do as you did".

Dear brothers and sisters, dear friends who are taking part in this celebration this morning, let us pray this prayer to Mary together. In the face of the sad spectacle of all the false joy and at the same time of all the anguished suffering which is spreading through the world, we must learn from her to become ourselves signs of hope and comfort; we must proclaim with our own lives Christ's Resurrection.

"Help us, Mother, bright Gate of Heaven, Mother of Mercy, source through whom came Jesus Christ, our life and our joy. Amen".

IL-ĠMIEL TAL-BNIEDEM U TAŻ-ŻWIEĠ

*Omelija nhar il-Festa ta' Santa Marija
Il-Ġimgħa, 15 ta' Awwissu 2008*

Kull wiehed u wahda minna, anke bhala kollettività, għandna xi forma ta' kejl biex inkunu nistghu niġġudikaw jekk l-għażliet li nagħmlu jew id-deċiżjonijiet li niehdu jkunux għażliet u deċiżjonijiet tajbin. Imma meta nagħti harsa lejn is-soċjetà tagħna, nistaqsi lili nnifsi jekk huwiex il-waqt li nagħmlu valutazzjoni ta' dan il-kejl li ahna qed napplikaw.

1 • Il-kejl tal-għażliet tagħna

Għax jista' jiġri bhal dak il-bennej illi beda jibni dar kbira u sabiha, imma billi l-istrumenti li kien juża biex ikejjel bihom kienu hżiena, meta wasal biex jagħlaq id-dar sab illi l-hitan li bena ma jaqblux ma' xulxin, u allura d-dar ma setgħetx tiġi kompluta.

Issa ahna mhux binja materjali għandna f'idejna; ahna responsabbli mill-binja tal-persuna. Il-persuna nħarsu lejha fil-kuntest tal-familja; u l-familja tinsab fil-kuntest tas-soċjetà. F'dawn il-binjiet ma nistghux nirriskjaw illi jkollna zball fl-istrumenti li normalment nużaw biex inkejlu bihom. Waqt li kont nikkontempla lill-Assunta, inhoss li nebbhitni kif il-figura tagħha, l-esperjenza tagħha, tista' toffrilmha assigurazzjoni tal-kejl li ahna rridu nħaddnu. Dwar liema kejl qed nitkellem?

2 • Antropoloġija Kristjana: il-bniedem mahluq minn Alla

Hemm mistoqsija fundamentali li rridu nwiegħu, għax kull għażla jew deċiżjoni li nagħmlu tiddependi mit-tweġiba li nagħtu: min hu l-bniedem? X'kunet għandna tal-persuna umana? Id-deċiżjonijiet u l-għażliet li jsiru – kemm dawk li jirrigwardaw l-individwu, il-familja, u l-politika, jiġifieri l-organizzazzjoni tas-soċjetà – jiddependu minn din ir-riegla: x'nifmu meta ngħidu "il-bniedem" jew "il-persuna umana".

L-epoka li qegħdin ngħixu fiha, hekk imsejja post-moderna, għandha kriżi antropoloġika; ma tafx min hu l-bniedem. Hija

konfuza dwar x'nifmu bil-bniedem. Għalhekk ma nistagħbix li huma anke konfużi u jikkonfondu l-għażliet u d-deċiżjonijiet proposti jew li tagħmel is-soċjetà. Għandna antropoloġija dgħajfa. Wahda mill-kawżi ta' din id-dgħufija hija għarfien fqir li għandna ta' min hu Alla. Għaliex biex nagħrfu l-bniedem, ma nistghux niżganċjawn minn Alla.

Quddiem din ir-realtà ahna bhala komunità Nisranija għandna proposta x'nagħmlu. Ahna għandna patrimonju, imsaħħah u elaborat b'mod partikulari mill-qaddej ta' Alla l-Papa Ġwanni Pawlu II, illi jitkellem dwar l-antropoloġija personalistika: ahna nħarsu lejn il-bniedem bhala suġġett-persuna li għandha d-drittijiet inalienabbli tagħha. Fid-dawl tal-antropoloġija bibblika Kristjana, ahna nagħrfu kemm hu kbir il-bniedem. Kull bniedem huwa oġġett tal-imhabba infinita ta' Alla. Kristu, li huwa l-"imago expressa" ta' Alla, meta fil-milja taż-żmien twieled fostna minn din il-mara, mill-Assunta, huwa vera lill-bniedem x'inhì d-dinjità u l-ġmiel tiegħu – dinjità u ġmiel li huma riless tal-ġmiel li hemm f'Alla l-Imbierak.

3 • Kristu jirrifletti l-ġmiel ta' Alla

Allura l-proposta li tagħmel il-komunità Nisranija f'dan il-kuntest hija dik tal-antropoloġija fid-dawl taż-żmien fl-eternità, fejn Kristu, l-Iben ta' Alla, li huwa l-impronta u s-sustanza tal-ġmiel li hemm f'Alla, ilibbes lil kull bniedem u dak kollu li jmiss mal-bniedem u kull esperjenza umana b'dan il-ġmiel.

Dostoevsky fir-rumanz tiegħu *L-Idjota* jgħid illi "il-ġmiel isalva lid-dinja". U Solzhenitsyn, f'diskors li għamel meta rċieva l-Premju Nobel, jgħid illi l-hajja umana qisha sigra bi tliet ferġat: ferġa minnhom tirrifletti

x'inhu l-veru; imma llum hemm min irid jaqtagħha dik il-fergħa għax huwa allergiku għall-verità! Hemm il-fergħa ta' x'inhu it-tajeb: gwida etika għall-għemil tal-bniedem; imma anke din il-fergħa ma tantx hi popolari llum li m'dorrijin f'relativizmu etiku u morali. Fadal fergħa waħda: dik tal-ġmiel. Meta l-bniedem għazel li jista' jgħaddi mingħajr il-verum [il-veru] u l-bonum [it-tajeb], forsi dak li huwa *pulchrum* [sabiħ] għadu jappella.

Għalhekk l-antropoloġija Kristjana għandha dan il-messaġġ x'tikkomunika lill-bniedem ta' llum: fid-dawl ta' Kristu l-Feddej, il-bniedem huwa jikseb għarfien ta' dan il-ġmiel. L-aqwa ġmiel ma jinsabx għand il-kreaturi imma f'Alla li huwa l-istess *pulchritudine*. Huwa Dak, jghid il-Ktieb tal-Għerf, li għamel il-ġmiel (ara Għerf 13,3).

Dan il-ġmiel għandu l-impronta tiegħu fi Kristu, li kif jghid is-Salmista, huwa l-isbah fost ulied il-bnedmin (ara Salm 45,3). San Tumas jghidilna li Kristu mhux biss huwa r-rifless tal-qdusija u l-ġmiel etern li hemm f'Alla, imma huwa jlibbsu u jgħaddih lill-omm tiegħu u l-omm tagħna: qaddisa, mifdija u kollha ġmiel. Għalhekk nipprezentalkom lil Marija Assunta bħala dik il-mara mlibbsa bil-ġmiel ta' Kristu. Marija hija waħda mill-ġeneru uman. Hija waħda minna illi fiha jidher il-ġmiel illi bih libbisha Alla sa mit-tniissil tagħha.

Il-Papa Pawlu VI, f'Kongress Marjoloġiku Internazzjonali li sar f'Ruma fl-1975, appella biex nilmhu f'Marija mhux biss il-*via veritatis* (it-triq tal-verità), frott ta' riflessjoni teoloġika, li twassalna għand Alla; imma niskopru fiha l-*via pulchritudinis* – it-triq tal-ġmiel li wkoll tista' tghinna niskopru lil Alla. Din tista' tkun triq illi tinterressa lil hafna! Kien jixraq illi fil-glorja tagħha l-Assunta tiddi b'dan il-ġmiel għall-ġeneru uman. Santa Marija hija sabiħa b'mod estetiku imma hija aktar sabiħa b'mod teoloġiku u spiritwali. Hi li hija t-*Theotokos*, *Tutasanta* u mingħajr ebda tebgħa u tikmiza, tasal biex tipproponi lill-bniedem it-triq tal-ġmiel li minna jgħaddi biex jiskopri l-ġmiel tiegħu nniġsu u l-ġmiel etern li hemm jistennieh għand Alla.

4 • Fil-misteru tal-Assunta jidher il-ġmiel tal-bniedem mahluq xbieħa ta' Alla

Fil-Vergni Marija mtellgħa s-sema bir-ruħ u l-ġisem, nilmah lil Alla l-imberek ilibbes lill-

bniedem shiħ b'dik is-sbuhija li biha kien libbsu fil-ġnien tal-Għeden. Imma l-bniedem deherlu li seta jinża' dan il-ġmiel. F'dan il-jum sabiħ, inhallu lill-Assunta turina x'inhi din l-antropoloġija Kristjana, x'inhu dan il-ġmiel tal-bniedem, biex imbagħad inkunu nistgħu niksbu dak il-kejl li jassigurana li d-deċiżjonijiet li nagħmlu jkunu deċiżjonijiet illi jirriflettaw dak li huwa veru u dak li huwa tajeb.

Il-Vergni Marija mtellgħa is-sema bir-ruħ u l-ġisem għandha messaġġ qawwi li jghin lill-bniedem jagħraf li hu *imago Dei* – xbieħa ta' Alla. Meta Kristu tella' lil Marija fis-sema bir-ruħ u l-ġisem fejn giet milqugħha mill-Missier u mill-Ispirtu s-Santu, fil-persuna ta' Marija t-Trinità Mqaddsa kienet qed tilqa' lill-bniedem shiħ – lil kull bniedem! Għax Alla ħalaq il-bniedem “xbieħa tiegħu” biex jghix għal dejjem, u bil-qawwa ta' Kristu Feddej il-bniedem jista' jipparteċipa minn din ir-rebħha assoluta fuq il-mewt u talsir tal-mewt u jghix għal dejjem.

5 • Id-dnub ikisser il-ġmiel tal-pjan ta' Alla għall-bniedem

Jekk Alla huwa sabiħ, il-bniedem mahluq xbieħa tiegħu suppost jirrifletti dak il-ġmiel ta' Alla u dak l-ordini li hemm f'Alla. Imma l-bniedem fid-dghufija tiegħu jirribella kontra Alla u jitta' wara spallejħi dak il-ġmiel biex ixidd libsa oħra: natura umana mwaqqgħa. Il-bniedem jagħzel illi jmur kontra l-proġett u r-rieda ta' Alla. L-esperjenza umana rrakkontata fil-Genesi mhix esperjenza limitata għal Adam u Eva. Tista' tkun l-esperjenza tagħna lkoll. Ahna mahluqin xbieħa ta' Alla. Imma l-libertà li żejjinna biha Alla nistgħu nużawha hażin. Nistgħu nirribellaw kontra r-rieda u l-proġetti ta' Alla. Jekk nagħmlu din l-għażla, inkunu qegħdin ninzghu l-ġmiel u niċċappsu bit-tebgħa tad-dnub. Id-dnub huwa kull kruha li hemm fil-hajja individwali, fil-hajja tal-familja, fil-hajja soċjali u fil-hajja tal-Knisja.

Fl-Għeden il-bniedem mhux biss neża' l-ġmiel li libbsu Alla, imma nezza' wkoll lil hutu! Kajjin neħħa l-hajja ta' huh Abel u għamel ġerha lill-familja tiegħu! Il-ġmiel jirrifletti ruħu meta hemm hajja komunitarja, meta hemm l-għaqda bejn l-ahwa. Meta l-ispirtu komunitarju fil-hajja soċjali u familjari, imma aktar u iktar fil-hajja tal-komunità

ekkleżjali huwa frantumata, dan ikun ta' dannu serju hafna, ghalix inkunu qeghdin intebgghu l-gmiel tal-poplu ta' Alla - inkunu qeghdin ninzghu minn dan is-sebh ta' Alla li jidher b'mod qawwi fl-Assunta.

6 • Il-familja u ż-żwieġ fit-tagħlim tal-Konċilju Vatikan II

Imma llum nistiedinkom tirriflettu dwar esperjenza oħra fundamentali fil-hajja umana li Alla jlibbisha wkoll bis-sebh tiegħu. Qed nitkellem dwar dik l-esperjenza ta' mhabba u ta' hajja li jagħmlu raġel u mara meta jidhlu għall-esperjenza taż-żwieġ u tal-familja. Din hija wkoll parti mill-antropoloġija Kristjana. Din ukoll tiddependi minn x'kunċett għandna ta' bniedem.

Iż-żwieġ u l-familja mhumix holqien tal-bniedem. Il-bniedem jista' johloq forma li b'xi mod isejjilha żwieġ jew familja. Imma "fil-bidu" x'kien iż-żwieġ? Meta l-Lhud jiġbdu l-attenzjoni ta' Kristu li Mosè kien ikkonċedilhom il-ktiba tad-divorzju, Geṡù jippreċiża li "kien minhabba l-ebusija ta' qalbhom li Mosè takom il-permess tibagħtu n-nisa tagħkom, iżda fil-bidu ma kienx hekk" (Mt 19,8). Fil-bidu x'ifisser? X'inh i r-rieda ta' Alla għall-bniedem u għal dik il-komunità li tissejjah familja minnha fuq żwieġ?

Il-Konċilju Vatikan II, fil-Kostituzzjoni Pastorali *Il-Knisja fid-Dinja ta' Llum* (*Gaudium et spes*), għandu paragrafi sbieħ hafna dwar iż-żwieġ u l-familja: "L-għaqda intima tal-hajja u tal-imhabba bejn il-miżżewġin, mwaqqfa minn Alla fil-holqien u regolata b'liġijiet proprji, titwaqqaf fuq il-patt taż-żwieġ, jiġifieri fuq il-kunsens personali u irrevokabbli. Hekk, b'att uman li bih il-miżżewġin jagħtu lil xulxin u jirċievu lil xulxin, istituzzjoni diġà stabbli b'liġi ta' Alla tibda ssehh ukoll quddiem is-soċjetà" (n. 48).

Allura, ladarba ż-żwieġ huwa istituzzjoni li teżisti sa mill-bidu tal-holqien, ma nistgħux nighidu li hija esperjenza speċifikament Kristjana. Min jgħid illi d-diskors u l-proposta tal-Knisja dwar iż-żwieġ u l-familja hija proposta konfessjonali mhux korrett, ghalix kien sa mill-bidu tal-holqien li Alla riedhom raġel u mara jingħaqdu flimkien fiz-żwieġ b'kunsens irrevokabbli. Kunsens irrevokabbli jfisser bhal dawk l-esperjenzi li normalment nagħmlu fil-hajja ċivili tagħna. Min minna

jagħmel kuntratt imbagħad b'mod unilaterali jfettillu jħassar dak il-kuntratt? Iż-żwieġ huwa kuntratt, u aktar minn hekk!

Permezz tal-Konċilju, il-Knisja tkompli tfisser il-gmiel taż-żwieġ u l-familja meta tgħid illi din l-esperjenza hija ta' ġid għall-istess miżżewġin, għall-ulied u għall-istess soċjetà.

Kristu ma jibqax passiv quddiem din ir-realtà, imma jgħolli din l-esperjenza umana għall-esperjenza ta' sagrament. "Is-Salvatur tal-bniedem u l-Għarus tal-Knisja jittaq" mal-miżżewġin insara fis-sagrament taż-żwieġ. Jibqa' wkoll magħhom biex kif huwa habb il-Knisja u ta' lilu nnifso għallha, hekk ukoll il-miżżewġin jingħabbi bejniethom b'fedeltà li ma tigix nieqsa billi jagħtu ruhhom lil xulxin. L-imhabba vera bejn il-miżżewġin tingħaqad ma' l-imhabba ta' Alla u hija msahha u mogħnija bil-qawwa feddejja ta' Kristu u bl-għemil tas-salvazzjoni tal-Knisja biex il-miżżewġin jittwaslu tassew lejn Alla u jkollhom għajna u qawwa fil-missjoni għolja ta' missier u omm. Għalhekk il-miżżewġin insara huma msahhin u bhal ikkonsagrati b'sagrament speċjali għadmirijiet u d-dinjità tal-istat tagħhom" (*Gaudium et spes*, n.48).

Dan ifisser li lill-miżżewġin insara, illi għandhom l-istess kunċett taż-żwieġ li għandhom ma' huthom il-bniedem kollha, Kristu jagħtihom il-grazzja tas-sagrament halli jsahhahom u jgħinohom biex din l-esperjenza jgħixuha fil-milja tagħha. Imma ghalix iż-żwieġ tan-nisrani huwa sagrament dan ma jfissirx illi l-pedament taż-żwieġ tagħna huwa differenti minn dak taż-żwieġ naturali. Dan huwa l-gmiel li jehtieg ngożżu, biex ma ngħidx nirkupraw - għax xi drabi jidher li qed nitilfu!

Il-Konċilju Vatikan II għandu kelma qawwija għall-awtorità ċivili meta jgħid li "huwa dmir sagru tagħha li tagħraf in-natura vera taż-żwieġ u l-familja, tiddefendihom u tmexxihom 'il quddiem, li thares il-moralità pubblika u li tgħin il-prospertà tal-familja" (*Gaudium et spes*, n.52). Dan bl-ebda mod ma jista' jiġi interpretat li l-Konċilju jrid li min hu l-awtorità ċivili jkun konfessjonali. Imma għax il-Knisja temmen li din l-esperjenza umana hija ta' ġid kbir għall-bniedem u għas-soċjetà, hija thegħeġ li dawk li għandhom xi influwenza fis-soċjetà biex iħarsu dan il-patrimonju uman.

LILL-KAPITLU TAL-KANONČI TAL-KATIDRAL

Silta minn diskors magħmul
fl-aqgħa mal-Kapitlu tal-Katidral ta' San Lawrenz, Ġenova
il-Hadd, 18 ta' Mejju, 2008

Intom, għeziez membri tal-Kapitlu tal-Kanonċi tal-Katidral, li fi hsiebkom għandkom l-azzjonijiet liturġiċi li jsiru hawn, flakru li hu mit-talba personali u liturġika li kolloxx jieh u l-qawwa fina. Kien mill-ġdid il-Kardinal [Giuseppe] Siri [Arċisqof ta' Ġenova, 14 ta' Mejju, 1946 – 6 ta' Lulju, 1987] li sahaq li "l-azzjoni l-iktar veneranda u l-iktar qaddisa li ssir fi djoċesi u għalhekk denja ta' kull konsiderazzjoni u attenzjoni, ta' kull unur u distinzjoni, hi l-ċelebrazzjoni solenni tal-Uffiċċjatura Divina [ir-reċita tal-Uffiċċju fil-kor] jiġifieri dak li tagħmlu intom... Id-djoċesi kollha, u sa ċertu sens il-Knisja kollha, titlob bix-xufftejn tagħkom. Id-dejn tal-familja djoċesana tal-Kristjani jkun l-iktar imhallas fil-preżenza ta' Alla bit-talba tagħkom".

(ikompli d-diskors tal-isqof Mario Grech)

7 • Marija tghinna niżżejnu bil-ġmiel ta' Alla
Fl-Assunta mtellgħa s-sema bir-ruh u l-ġisem, nilmah lil Kristu qiegħed jgħolli mhux biss lill-persuna umana – kif għidna aktar 'il fuq, imma qed jgħolli wkoll din l-esperjenza profundament umana u jlibbisha bil-ġmiel li tilfet maż-żmien minhabba l-ebusija tal-qalb umana.

Din hija t-talba li jiena naghmel lil Santa Marija f'din il-ġurnata. Hija ġurnata fejn il-Knisja kollha tiegħa tiffa' harsitha fuq dik li hija gglorifikata u mlibbsa bil-ġmiel. Nitlobha biex ilna tagħmilna kuraggj halli quddiem il-kruha u t-tbajja tagħna jew tal-oħrajn, ma naqtgħux qalbu imma nimxu din it-triq tal-ġmiel li tproponielna l-persuna ta' Marija. Hekk ahna wkoll individwalment, bhala familji, bhala soċjetà u bhala Knisja, inkomplu niżżejnu b'dan il-ġmiel ta' Alla.

Mill-original bit-taljan:

Voi, cari membri del Capitolo dei Canonici della Cattedrale, curando le azioni liturgiche che qui si svolgono, ricordate che tutto in noi trae vigore dalla preghiera personale e liturgica. È ancora il Cardinale Siri a sottolineare che "la azione più veneranda e più santa, degna di ogni considerazione e riguardo, di ogni onore e distinzione che si compia in una Diocesi, è la celebrazione solenne della Ufficiatura Divina, ossia è quello che fate voi... L'intera Diocesi, ed in un certo senso l'intera Chiesa, prega per le vostre labbra. Il debito della famiglia diocesana dei fedeli viene assolto nei confronti di Dio anzitutto con questa Vostra preghiera" (Lettera Pastorale ai Canonici, *Verso il Congresso del "Culto del Signore"* [24 Gennaio 1953]).

8 • Missjoni Djoċesana

Kif ilkoll tafu f'Ottubru li ġej sejr in naghmlu l-esperjenza ta' Missjoni Djoċesana. Nitlob lil Alla bl-interċessjoni tal-Vergni mbierka biex f'din il-missjoni ikoll jirnexxielna nixxennqu għal dan il-ġmiel ta' Alla, rifless fi Kristu u fil-Madonna. Hekk, filwaqt illi nbegħdu minna kull sfregju li nistgħu naghmlu lill-bniedem, lill-hajja mizzewġa, lill-hajja soċjali, u lill-hajja ekkleżjali jirnexxielna, bil-ġmiel li bih ilibbisna Alla l-Imbierak, inxennqu oħrajn għalih, nattraw oħrajn sabiex huma wkoll jimxu minn din il-via pulchritudinis u jiksbu dak il-kejl tant importanti għall-hajja tagħna.

IT-TLUGH FIS-SEMA TA' MARIJA U L-EWKARISTIJA

Il-Verġni Marija ma ratx it-tahsir tal-qabar u tteggħet fis-sema bir-ruh u l-ġisem. Il-persuna ta' Marija li serviet bhala l-ewwel tabernaklu ewkaristiku kien xieraq li bhal binha Gesù tqum mill-imwiet.

L-ewwel tabernaklu

Nagħtu harsa lejn il-Liturġija tal-Qari ta' din il-festa u naraw kemm dan is-sugġett johroġ ċar. Fl-ewwel qari tal-Quddiesa tal-Vġili nsibu r-rakkont ta' meta David ha b' mod solenni l-arka fil-post li waqqaf għaliha f'Gerusalem. Fl-arka kien hemm it-twelid li Alla ta lil Mosè bil-kmandamenti fuqhom, bieja bil-manna u l-hatar ta' Arun. Bla dubju ta' xejn dawn kienu ta' importanza mill-akbar għall-poplu Lhudi.

Marija hija l-Arka tat-Testment il-Ġdid. Għal disa' xhur hija garret f'ġufha lil Sidna Gesù Kristu, li huwa aktar għaziż mill-hwejjeġ tant għezież li kellha fiha l-Arka tat-Testment il-Qadim. Fl-Evangelju tal-Vġili nsibu t-tifhir lil Marija li wahda mara qalet lil Gesù: "Waqt li Gesù kien qiegħed ikellem lin-nies, kien hemm wahda mara li refgħet lehenha minn qalb il-folla u qalltu: 'Hieni l-ġuf li ġiebek u s-sider li rdajt!'" (Lq 11, 27). U mbagħad fl-Evangelju tal-jum insibu ż-Żjara ta' Marija fid-dar ta' Żakkarija u Elizabbetta. Fil-vjaġġ tagħha minn Nazaret sa Ghajn Karem, naraw l-ewwel purċissjoni ewkaristika. Fil-ġuf ta' Marija kien hemm il-Verbum Dei' ġigifieri Sidna Gesù Kristu, it-tieni persuna tat-Trinità. Għalhekk Marija b'Gesù f'ġufha gabet ferh li ma jistax jifisser fid-dar ta' Żakkarija.

L-Ewkaristija rahan tal-hajja ta' dejjem

Hemm rabta mill-aktar intima bejn l-Ewkaristija u l-qawmien mill-imwiet. Dan jgħidu Sidna Gesù Kristu stess: "Issa r-rieda ta' min bagħatni hija din: li jiena ma nitlef xejn minn dak kollu li tani, iżda li nqajmu mill-imwiet fl-ahhar jum. Din hi tabilhaqq ir-rieda ta' Missieri: li kull min jara lil-lben u jgħemmen fih, ikollu l-hajja ta' dejjem u jien inqajmu mill-imwiet fl-ahhar jum" (Gw 6, 39-40). Hawnekk Gesù kien qiegħed jikkellem mill-Ewkaristija bhala rahan tal-hajja ta' dejjem.

Jekk min jirċievi l-Ewkaristija għandu din

il-weghda tassew kbira, kemm aktar Marija kien jixirgħila li tittella' s-sema bir-ruh u l-ġisem: hija serviet tal-ewwel tabernaklu għal Gesù. Mhux biss serviet tal-ewwel tabernaklu iżda rabbiel lil Gesù, habbitu bi mhabba bla tariff, iżda kienet lesta li toffrih bhala sacrificju fuq il-Kalvarju. Bi kliem li jqanqal San Gwann Dammxenu jikteb:

Kien jehtieg li dik li fit-twelid ta' Binha zammet bla mittiefa xubutha, wara mewtha żżomm bla mittiefa ġisimha. Kien jehtieg li dik li gabet fi hdanha bhala Binha lil dak li jista' kolloxx, ikollha l-ghamar tagħha ma' Alla. Kien jehtieg li l-gharusa li l-Missier għazel għalih, tghamar għal dejjem f'kamartu. Kien jehtieg li dik li rat lil Binha msallab, li dakinhar nif-dilha qalbha s-sejff tan-niket li ma nifdilhix fi twelidu, tarah ukoll fil-lemin tal-Missier. Kien jehtieg li l-Omm ta' Alla jkollha dak kollu li hu ta' Binha, u tkun meqjuma mill-hlejjaq kollha bhala Omm Alla u qaddejja tiegħu (Ara Papa PIU XII, Kostituzzjoni Appostolika *Munificentissimus Deus* (1 ta' Novembru 1950): AAS 42 (1950) 760-769).

Marija mudell ta' mhabba lejn l-Ewkaristija

Marija hija verament mudell ta' fidi fl-Ewkaristija. Kieku ma kienx hekk ma kinitx ser tmur fuq il-Golgota u toffrih bhala sacrificju għad-dnub tad-dinja. Hija kienet kontinwament timmedita l-persuna ta' Gesù. L-Evangelju ta' San Luqa jgħidilna: "Marija, min-naha tagħha, baqgħet tghożż f'qalbha dawn il-hwejjeġ kollha u tahseb fuqhom bejnha u bejn ruhha" (2, 19).

Biex wiehed jersaq lejn l-Ewkaristija jrid ikun umli. U f'dan ir-rigward il-Verġni Marija hija mudell. Meta l-anġlu Gabriel stedinha biex issir Omm Alla hija laqgħet lil Sidna Gesù Kristu b'umiltà liema bhalha tant li qaltu: "Hawn hija l-qaddejja tal-Mulej, ikunli skond kelmtk" (Lq 1,38). Hija baqgħet umli fir-relazzjoni tagħha ma' Gesù. Hija dejjem obdiet lil Alla anki f'ċirkustanzi li ma setgħetx tifhimhom. Għaliha Gesù kien teżor. Iżda hija ghożzitu u habbitu skont kif riedha Alla. Jekk fit-thabbira tal-Mulej naraw lil Marija tilqa' b'fidi lil Gesù fi hdanha, fuq il-Kalvarju nerġghu narawha tagħtih lura lil Alla.

Fl-Evangelju tal-festa tal-Assunzjoni naraw lil Marija tara lil Ġesù wkoll fil-proxxmu. Hija ma tkabbritx li kienet ser issir Omm Alla, iżda marret għand Eliżabbetta biex tghinha fil-qadi tal-hajja ta' kuljum. Quddiem il-misteru tal-Inkarnazzjoni ma tkabbritx, haġa li tista' tigrri fil-hajja spiritwali, hekk li San Ġwann tas-Salib jikkellem mis-supervja spiritwali.

Lejn il-qawmien

Dawk l-gheġubijiet kbar li għamel Alla ma' Marija, jagħmilhom ukoll magħna naturalment bi grad anqas. Nirriflettu ftit. Jekk Alla ma halliex lil Marija tiċċappas bid-dnub oriġinali, lilna jagħtina l-grazzja tal-magħmudija li taħfrilna d-dnub tan-nisel. Jekk Alla ta l-grazzja li Marija ssir l-Arka tat-Testment il-Ġdid, jistieden ukoll lilna biex nirċievu lil Ġesù Ewkaristija. U jekk Alla qajjem lil Marija mill-mewt bir-ruh u l-ġisem, lilna wkoll qiegħed iwegħidna l-hajja ta' dejjem jekk immutu fil-grazzja ta' Alla u l-qawmien mill-imwiet b'ġisem gloriuż fl-aħħar jum.

Santu Wistin jgħidilna: "Dak li haqqek minghajrek ma jsalvaxx minghajrek". U għalhekk f'din il-festa ngħibu quddiem għajnejna lil Marija mtellgħa s-sema bir-ruh u l-ġisem fil-glorja tas-sema. Niftakru kemm Alla jridna nimxu fuq il-passi tagħha billi nħobbu aktar lil Kristu, biex naslu f'Ġerusalemm tas-sema.

Ma nistgħux inhobbu lil Kristu mingħajr il-fidi u l-umiltà. Infatti meta nersqu għat-tqarbin ma naraw xejn hliet ostja u ma nħossu xejn. Iżda l-fidi u l-umiltà jgħinuna nemmu dak li ma narawx.

Nistgħu nitmitaw lil Marija fl-imħabba tagħha lejn Ġesù billi nitqarbinu aktar bi mħabba lejha, filwaqt li nagħmlu ftit tar-ringrazzjament wara. Ma ninsewx li l-Ewkaristija hija tant kbira li tlaqqagħna mal-istess Ġesù li kien hemm fil-ġuf ta' Marija, u li twieled u kiber sakemm mar għall-passjoni minhabba fina.

U fuq kollox inkunu nħobbu lil Ġesù meta nagħmlu karita mal-proxxmu kif għamlet Marija meta marret għand Eliżabbetta.

Souvenirs godda tal-Katidral u ta' Santa Marija:

Għadhom kif waslu mill-Italja xbihat ta' Santa Marija stampati fuq it-tiela...kif ukoll arazzi bil-koppla tal-Katidral li huma tassew sbieħ.

Wieħed jista' jakkwista minnhom

mis-souvenir shop tal-Katidral

mit-Tnejn sas-Sibt mid-9:30am - 5.00pm.

IL-FESTA TA' SANTA MARIJA

Int, Santa Marija – Sultana ta' qlubna,
Teleghtek fis-sema – hi ferh kullimkien,
Gol-berah tal-arja – int qisek il-gojja
Imdendla fuq sider – minn għonq il-holqien!

O Santa Marija – il-ghaxxa tal-hlejjaq,
Int, Santa Marija – il-mimmi t'ghajnejna,
In-nifs, is-serh tagħna – bik rasna merfugħa,
Il-kenn ta' kull biża' – il-lewn ta' haddejja!

Ma' Santa Marija – hawn ferh go għaribna,
Minn rokna sa rokna – mill-wisa' u minn tulha,
Il-ghajta ferriha – li tohreg wehliha
Fl-ibliet u gox-xagħri – fl-gholjiet u fl-irhula!

Nhar Santa Marija – kul l-Għid ta' Awwissu,
Thaxwix ta' harir – u foġoġ ta' lbies,
Qubbajt u tterija – ġelat, terramaxka,
Sparar, dwal u banda – il-festa tan-nies!

Hemm "Santa Marija!" – go l-ghanja tal-qniepen
Stagħriba u tixniqa – fil-qalb ta' kulhadd!
Is-"Santa Marija!" – mal-"Ora pro nobis!"
Il-ghajta li f'Malta – ma taqta' qatt qatt!

O Santa Marija – Qaddisa Omm Alla,
Tifhir Malta tinseġ – mal-innu tal-fewġa,
Il-mant ikhal tiegħek – issokta ifirxu
Dwar artna u ejj'insgu – gol-ilma tal-mewġa!

Bik, Santa Marija – nhossuna minfuha
Imkabbra u ferhana – ghax tiegħek l-ulied;
Biss, Santa Marija – il-festa go Malta
Li ssir mhux għal darba – għal ghaxar darbiet!

mill-*Lehen is-Sewwa* (14 ta' Awwissu 1943) p. 2.

RAJTUHA?

Rajtuha tittajjar
 Bil-ġwienah tal-ajkla,
 Tisseqqer fis-sema
 Mimlija bil-ġmiel?
 Rajtuha titfaghlina
 Mill-gholi kull grazzja
 Biex tahji lil artna
 Bhax-xita bil-qliel?

Rajtuha setghana
 Tissielet mal-ghadu
 Li ried iċappasha
 Kif hebb għall-gharqub?
 Rajtuha tgħaffiġlu
 Ir-ras iebes tiegħu,
 U tibqa' nadifa,
 Bla tebgħa ta' dnuv?

Rajtuha hemm tiżżarġan
 Bl-ilwien tal-qawsalla
 'Il fuq mis-shab għoli
 Qalb l-ikhal bhan-nir,
 U tinzel titqabeż
 Fuq mewġet il-baħar
 Bhal huta hafifa
 Li toghdos u ttir?

Rajtuha tiddawwal
 Bix-xemx hi u niezla
 Kif tixref għall-festa,
 Hekk kif tkun fil-bieb;
 U x-xemx issellmilha
 Xhin thalli l-post tagħha
 Lill-qamar u l-kwiekeb
 U l-jum ikun dieb?

Rajtuha xhin tasal
 Biex tidhol mill-mixja
 U jixghel is-sema
 B'kull xorta ta' nar,
 Li jiftah fil-gholi
 Bhal vampa huġġieġa,
 U jikser id-dalma
 Bhal siġra bin-nwar?

Rajniek, O Marija,
 U bqajna mistagħġba
 Bis-seher ta' wiċċek,
 Bl-ilwien ta' ħaddejek!
 Rajniek, o Marija,
 Qalb dija li tghammex
 Mir-raxx blu li johroġ
 Mill-hbub sbieħ t'ghajnejk.

Rajniek bl-ifjen libsa
 Għall-Festa t'Awwissu,
 Li xxidd ta' kull sena
 Nhar Jum il-Hmistax;
 U l-aṅġli ferhana,
 Hdejk jiġu jistkennu,
 Jinsgulek kuruna
 Ta' kant ma jaqtax.

Rajniek tiftah berah
 Dirghajk bhal biex tghannaq
 Lil Alla li halqek
 U tellghek hemm fuq;
 Ghajnejk fih mitlufa
 Xhin qomt minn ġol-qabar,
 Mir-raqda mistrieħa,
 Kif sar hin it-tluq.

Victoria, 29.07.2008

ŻMIEN TA' FERH U FESTA

Hekk kif qomt filghodu kmieni
 Ġieni hsieb li nikteb vers;
 Ghidt jien wahdi, kif ser naghmel
 F'dan il-jum, tassew divers.

Ma qtajtx qalbi, bdejt fis nikteb
 Vers minn hawn u vers minn
 hemm,
 L-ideat bdew issa jiġu,
 Hsibijiet bdejt intemm.

Ma kienx faċli wara hafna
 Li kont ilni bla ma nikteb,
 Ghax il-muża kienet raqdet,
 B'zajt li liha nerga' nikseb.

Alla miegħi, bdejt jien nahseb
 F'dan il-jum hekk wisq sabih,
 Bil-kant hlejju tal-ghasafar,
 B'sema safi, jum bla rih.

Qeghdin issa f'nofs is-sena,
 Ġa xi festi kienu magħna,
 Poplu shih jiġri warajhom,
 Dak li jbigħ, xi ftit jistagħna.

Magħhom tiġi wkoll l-Assunta,
 Festa kbira kullimkien;
 Dinja kollha tiffestegġja
 U nifirhu sew flimkien.

Ghax l-Assunta jisthoqqilha,
 Ukoll f'Malta, kullimkien,
 Issirilha festa kbira,
 Kif bhas-soltu, dejjem kien.

Nitfgħu harstna lejn il-Maqdes
 Illi għandna qalb is-Swar,
 Dan bil-kbir imur jizzejjien,
 Kif ukoll toroq madwar.

U min-nieċa, ix-Xemx toħroġ
 Fost kant hlejju ta' kulhadd,
 Li għal dina l-okkażjoni
 Ikun hemm, hlejjaq bla għadd.

Kemxa flus ukoll tingabar
 Biex il-festa tkompli tikber;
 Daqq tal-Banda jakkompanja,
 B'dan il-ġemgħa, bil-wisq tisker.

F'nofs il-knisja mbagh'd titqiegħed
 Fuq bankun taht pavaljun,
 Li dak ġmielhom opra kbira,
 Wisq għall-qalb tan-nies tal-Ljun.

Daqq tal-qniepen ukoll tisma'
 Minn ta' Taylor fil-kampnar;
 Dan iġennien 'l Għawdex, Malta
 Kemm billejl u kemm binhar.

U xi nġhidu għall-murtali
 Li jittellgħu minn Gelmus,
 Hsejjes kbar fil-gholi jagħmlu,
 Poplu shih warajh isus.

Imbagħ'd jasal jum il-Festa
 Popli shah jiġu jarawna,
 Barranin ukoll jaslulna,
 Dawna dejjem, prosit tawna.

Oh! Xi ġmiel tara l-Assunta
 Dak il-hin li fil-bieb tixref,
 Biex din wara, f'purēissjoni,
 Ferh bid-dmugh tal-ġemgħa tikxef!

Ejjew mela hawn nifirhu
 Magħqudin tassew flimkien,
 Taht il-mant tagħha l-Assunta,
 B'Alla f'qalbna, kullimkien.

24 ta' Settembru 2008

IL-GHID TAL-ASSUNTA

F'nofs Awwissu reġghet waslet
l-ikbar festa tal-Ghawdxin –
Jum l-Assunta, Vergni Mbierka,
Omm ta' kollha l-midinbin.

Għal dil-festa minn kull rokna
kemm ta' Ghawdex, kemm Maltin
tara n-nies tohrog bi għarha
u jinghaqdu mar-Rabtin,

biex jifirhu, jiddevertu
halli jgawdu l-marċijiet
kollha briju u kuluri –
ma jonqsux il-grokkijiet!

U ma' tul Triq ir-Repubblika
tara jsiru t-Tigrijiet;
fihom jigru l-aqwa bhejjem
jippikaw għall-palijiet.

Villa Rundle tilqa' fiha
hluq ta' nies minn kullimkien
biex jaraw il-Wirja Agrarja
illi ilha ssir iż-żmien.

It-triqat ta' Beltna jilbsu
bandalori u festuni,
statwi, bnadar, pedistalli;
bil-gmiel tagħhom isafhru!

U fil-Knisja Katidrali
mghassa sewwa mill-Kastell,
festi jsiru lill-Assunta
illi mqieghda taht mantell,

Lilna ssejjah biex immorru
inżuruha f'dawn il-jiem
ghax l-imhabba l'ghandha għalina,
bl-ebda dubju m'ghandhiex tmiem!

Għadni kont daqsxejn ta' sabi
meta x-xih missier hadimlek
bl-ifjen ġewż, bradella artistika
biex unur biha ried jagħmillek.

Ommi wkoll, niftakar sewwa,
tibdel ilek, qatt, ma' xejn!
Għinhom issa O Marija
Tal-htijiet ihallsu d-dejn!

Berah ftaht dirghajk, Marija,
biex tilqaghna midinbin;
sakemm għadna f'din id-dinja
agħmel dlonk, jiemna henjin.

Meta mbagħad, in-numru jagħlaq
biex it-triq naqbd u għal hdejk,
thalliniex la nogħtru u naqghu
'mma kun pronta ttina jdejk!

Sitt mija u hdax (611) il-sena ilu, il-festa ta' Santa Marija kienet l-iktar festa importanti fil-kalendarju reliġjuż u soċjali tal-Maltin u l-Ghawdxin. Dan nafuh minn dokument tas-sena 1398 miżmum fil-Arkivju tal-Istat, Palermo.

Il-festa ta' Santa Marija ta' Ghawdex kienet kisfet il-festi kollha l-oħra li kienu jsiru Malta u Ghawdex fl-istess jum. "Jekk hawn festa li ssir Ghawdex u l-Maltin jagħmlu għaliha, din hija Santa Marija", kiteb Gużè Cassar-Pullicino, studjuż, storiku, u folkloristika. Kompla li "xejn ma jiswa li dak inhar (fil-15 ta' Awwissu) jkun hawn seba' Santa Marijiet, jigi f'ieri Santa Marija ta' Hal Ghaxaq, tal-Gudja, tal-Qrendi, tal-Imqabba, tal-Mosta, ta' Had-Dingli, u ta' H'Attard. Biex tgħid li mort Santa Marija trid tmur Ghawdex għall-festa" (ara *Il-Berqa* (15 ta' Awwissu 1947) paġna 7).

Santa Marija kienet il-festa ewlenija sitt mit sena ilu, 300 mit sena ilu, mit sena ilu, u hekk għadha sal-lum.

WERREJ

• Editorjal – Ġrajja ta' swied il-qalb	3
• MONS ĠUZEPP ATTARD – Messaġġ.....	4
• JOSEPH BEZZINA – Il-Bennejja ta' tliet mitt sena ilu	5
• WINSTON L. ZAMMIT – Anniversarji ta' Santa Marija.....	8
• WINSTON L. ZAMMIT – Il-Bini tal-Awla Kapitulari l-Qadima.....	9
• VICTOR J. GALEA – Sant'Orsla, Patruna ta' Ghawdex.....	12
• JOSEPH BEZZINA – Gheluq il-Hamsin sena tal-Innu lil Ghawdex.....	19
• LUKE BEZZINA – L-Ewwel Trasmissjoni ta' Oline TV minn Ghawdex	21
• ĠANNINU CREMONA – Musbieh għall-Riġleja l-Kelma tiegħek	23
• GEORGE MERECIECA – L-Ahhar Ċena f' Santa Barbra.....	25
• CARL SCERRI – Nifirhu lil	23
• JOSEPH BEZZINA – Mario Grech, Isqof ta' Ghawdex - 25 Sena Saċerdot.....	29
• PAUL CASSAR – Il-Ghaqda Oniepen Assunzjonisti - AD 1997.....	37
• JOHN MEJLAQ – Monsinjur Dun Gwonn Dimech	38
• MASSIMO BUTTGIEG – Djarju tal-Parroċċa tal-Katidral	40
• Kronaka tal-Parroċċa.....	48
• HIS HOLINESS POPE BENEDICT XVI – A Feast steeped in Paschal Joy	50
• MARIO GRECH – Il-Ġmiel tal-Bniedem u taż-Żwieġ	52
• PAPA BENEDITTU XVI – Lill-Kapitlu tal-Kanonċi tal-Katidral	55
• ANGELO XUEREB – It-Tluq fis-Sema ta' Marija u l-Ewkaristija.....	56
• MARY MEYLAQ – Il-Festa ta' Santa Marija	58
• DUN GEORGE MERECIECA – Rajtuha?.....	59
• DUN ĠUZEPP SALIBA – Żmien ta' Ferh u Festa	60
• Kavalier Joe M. Attard – Il-Ghid tal-Assunta	61

Ta' Dirjanu

SUPERMARKETS

VICTORIA & MARSALFORN

The natural choice for daily shopping.

Triq Qasam San Gorg, Victoria - Gozo.
Triq il-Qbajjar, Marsalforn - Gozo.
(+356) 21565927

BACK TO SCHOOL

You will find all you need for next scholastic year at Kidzland.

School is FUN!

SPECIAL DISCOUNTS
on all
School Satchels

FREE
Stationery Set
with a purchase
of any satchel

Kidzland
BY MARKS & SIMONS

Mro. G. Giardini Vella Str, Victoria, Gozo. Tel: 2155 6431 Email: water@maltanet.net